ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

ЯНКІВ ІГОР ТАРАСОВИЧ

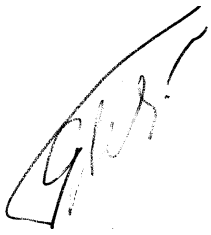
УДК 796.07.072.3

УКРАЇНСЬКА СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

(історико-методологічний аналіз)

24.00.02 - Фізична культура, фізичне виховання
різних груп населення

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання і спорту

Науковий керівник
Вацеба Оксана Михайлівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Львів - 2000

ЗМІСТ

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1. Джерелознавчий та понятійний аналіз проблеми історичного розвитку української спортивної термінології . .12

1.1. Основні поняття дисертаційного дослідження 12

1.2. Історіографія джерельної бази 15

РОЗДІЛ 2. Організація і методи дослідження 21

2.1. Організація дослідження..... 21

2.2. Методи дослідження 23

РОЗДІЛ 3. Історико-методологічні аспекти розвитку української спортивної термінології в Західній Україні першої половині XX століття 24

3.1. Передумови формування та розвитку спортивної термінології в Західній Україні..... 24

3.2. Особливості розвитку української спортивної термінології в Галичині наприкінці 19 - початку 20 століття 28

3.2.1. Термінотворча практика в спортивно-руханкових товариствах та на сторінках спеціалізованої преси ... 28

3.2.2. Роль та внесок провідних діячів спортивного руху Галичини в розвиток термінології спорту..... 39

3.3. Теоретичні засади термінотворення в галузі фізичного виховання і спорту у Галичині в першій половині XX століття . 56

ВИСНОВКИ до третього розділу 62

РОЗДІЛ 4. Розвиток спортивної термінології в УРСР 68

4.1. Передумови становлення термінологічної справи в наддніпрянській Україні 68

4.2. Розвиток термінологічної справи в УРСР у першій половині XX століття. Загальні основи термінотворення в Україні в період 20-40-х років 75

4.3. Узагальнення розвитку української спортивної термінології в УРСР у 20-40 -і роки XX століття 88

4.4. Обґрунтування політики зросійщення української термінології фізичної культури і спорту.....97

4.5. Роль та значення російсько-українського спортивного словника 1973 року.....103

4.6. Характерні особливості дослідження української спортивної лексики в Радянському Союзі.....109

ВИСНОВКИ до четвертого розділу 113

РОЗДІЛ 5. Сучасний стан українського спортивного термінотворення 115

5.1. Проблеми розвитку спортивної лексики на сучасному етапі . . 115

5.2. Значення та особливості проведення термінологічних наукових конференцій..... 125

5.3. Термінологічні пошуки українських науковців спорту поза межами України.....126

5.4. Сучасні словники української спортивної термінології . . 132

5.5. Основні напрями розвитку спортивної лексики України . . 138

ВИСНОВКИ до п’ятого розділу 144

ВИСНОВКИ 145

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 150

ДОДАТКИ 177

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. ВУАН - Всеукраїнська академія наук
2. ІУНМ - Інститут Української Наукової Мови
3. НКО - Народний комісаріат освіти
4. НТШ - Наукове товариство імені Т.Шевченка
5. СУМ - Словник української мови
6. УАН - Українська академія наук
7. СВУ - Спілка визволення України.

ВСТУП

Внаслідок проголошення незалежності України і конституційного закріплення української мови, як державної, актуальним завданням науки стає вивчення шляхів становлення і з'ясування способів упорядкування та нормалізації галузевих термінологічних систем.

Однією із важливих проблем сучасного розвитку сфери фізичної культури є реальне впровадження української мови в практику діяльності усіх суб’єктів галузі. Український спорт і система фізичного виховання залишаються чи не найбільш зросійщеними, порівняно з іншими ділянками культури, освіти, суспільно-громадського життя. Для вирішення цієї проблеми на державному рівні видано низку нормативів і документів.

Однак, крім адміністративних важелів, важливим підґрунтям для вирішення цього питання є об’єктивні наукові дослідження, присвячені термінології фізичної культури і спорту.

Українська термінологія, як складова частина літературної мови в останні десятиріччя XX століття стає об'єктом широкого зацікавлення і наукового дослідження, про що свідчать низки монографій, дисертаційних робіт, присвячених вивченню різних галузевих термінологій, видання величезної кількості термінологічних словників, а також проведення численних термінологічних конференцій.

Однак, крім організаційних важелів, важливим підґрунтям для вирішення цього питання є об’єктивні, наукові дослідження, присвячені терміносистемі фізичної культури і спорту.

Наше дослідження показало, що українська наукова термінологія різних галузей опрацьована неоднаково. Нерівномірно здійснюється й вивчення окремих терміносистем, хоча за останні роки з'явилося чимало робіт, присвячених дослідженню різногалузевої термінології. Більше й повніше з'ясовано історію формування і функціонування термінів суспільних наук, які були об'єктом вивчення у працях А.Бурячка (соціально-політична [18]), Н.Жовтобрюх та Д.Кирика (філософська [63, 82]), О.Сербенської (юридична [171]), В.Захарчин (мовознавча [64]), А.Костюк (театральна [89]), Н.Москаленко (граматична [115]), М.Розумейко (педагогічна [158]), Т.Панько (термінологія політекономії [134], економічна [133]). Окремим терміносистемам присвячено праці В.Коломойця (сільськогосподарська [85]), І.Кочан (радіотехнічна [90]), Ж.Красножан (виноградарська [97]), В.Марченка (будівельна [109]), Б.Михайлишина (образотворча [112]), Е.Огар (друкарська [126]), О.Покровської (термінологія ринкових відносин [141]), Л.Мурашко та Я.Яремка, (військова [117, 221]) тощо. Менше вивчена термінологія природничих наук, яка стала об’єктом вивчення у працях М.Годованої (геологічна [42]), О.Карабути (зоологічна [78]), А.Крейтор (математична [98]), В.Нагіної (метеорологічна [118]), Г.Наконечної (хімічна [120]), Н.Овчаренко (мінералогічна [125]), Л.Симоненко (біологічна [173], мікробіологічна [172]), І.Сокола (орнітологічна [180]), П.Чучки (географічна [213]) тощо.

Системний аналіз показав, що українська спортивна

термінологія на науковому рівні вивчена недостатньо. Окремі аспекти розвитку української спортивної термінолексики розглядалися в наукових працях Ф.Г.Шалгіна (1967) [214], М.М.Паночка (1978) [132], Л.М.Головатої (1998) [44], А.Г.Кочура (1998) [95, 96] та ін. Історія та методологія формування української спортивної термінології практично ще не була об'єктом спеціального наукового аналізу. А саме такий аналіз сприяє формуванню конкретної терміносистеми, дозволяє виявити передумови, основні етапи і тенденції її формування, визначити шляхи поновлення та окреслити перспективи подальшого розвитку.

Історичний аналіз формування конкретної терміносистеми, виявлення передумов її формування, витоків і основних етапів розвитку дає змогу з'ясувати теоретичні засади термінотворення, провідні тенденції розбудови терміносистеми, виявити причини неоднорідності термінотворчих процесів, простежити шляхи поповнення української спортивної термінології.

Для систематизації та розвитку української спортивної термінології на сучасному етапі потрібно мати цілісну об’єктивну картину розвитку спортивної термінолексики на різних етапах існування нашої держави. Тому вивчення історії формування і розвитку національної спортивної термінології є актуальною науковою проблемою.

Заповненню прогалин в історії розвитку спортивної терміносистеми та простеженню тяглості термінотворчого процесу в термінології спорту присвячені матеріали цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано за темою 1.1.3 “Історико-методологічні аспекти розвитку вітчизняної фізичної культури” згідно зі Зведеним планом науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 1998 - 2000 роки Державного комітету України з фізичної культури і спорту. Роль автора полягала у вирішенні наукового завдання щодо історії формування української спортивної термінології та підготовці методичних рекомендацій для працівників галузі.

Мета дослідження - виявити історичні особливості та тенденції розвитку української спортивної термінології.

Досягнення мети дисертаційного дослідження передбачало розв'язання таких **задач:**

1) визначити основні етапи історичного розвитку системи української спортивної термінології;

2) проаналізувати джерела-творення та джерела-носії спортивної термінології;

3) визначити роль, місце та значення спеціалізованого словникарства у розвитку української спортивної термінології;

4) виявити основні напрями подальшого розвитку сучасного українського спортивного термінознавства.

Об’єкт дослідження - українська спортивна термінологія XX століття.

Предмет дослідження - історико-методологічні аспекти розвитку української спортивної термінології.

Наукова новизна одержаних результатів:

- вперше досліджено особливості історичного розвитку української

спортивної термінології;

-проаналізовано з позицій об’єктивного наукового аналізу наявну джерельну базу творення української фахової термінології та з’ясовано особливості укладання словників спортивних термінів;

-доповнено дані теорії фізичного виховання та загального мовознавства щодо розвитку терміносистеми галузі фізичної культури в різні історичні періоди.

Практичне значення одержаних результатів полягає у подальшому розвитку наукової думки щодо перспектив та напрямів функціонування української терміносистеми фізичної культури та спорту.

Матеріали дослідження впроваджено у навчальний процес з курсу “Ділова українська мова” для студентів Львівського державного інституту фізичної культури (акт впровадження від 2 жовтня 1999 року).

Розроблено і опубліковано методичні рекомендації у вигляді словника-довідника труднощів перекладу спортивних термінів для працівників галузі фізичного виховання та спорту.

Основні положення дисертаційного дослідження, а також зібраний матеріал можуть бути використані для систематизації та уніфікації української фахової термінолексики; у термінографічній праці (для укладання галузевих словників нового покоління); для підготовки і проведення спецкурсів та спецсемінарів зі спортивного термінознавства, а також для написання навчальних посібників з української спортивної термінології.

Особистий внесок здобувана у виконанні дисертаційної

роботи полягає у накопиченні термінологічного матеріалу з галузі фізичного виховання і спорту, його систематизації та аналізі, у розробці методичних рекомендацій для працівників галузі. У публікаціях виконаних у співавторстві автору належить збір термінологічного матеріалу та їх аналіз.

Апробація результатів дисертаційної роботи. За матеріалами дисертації виголошувалися доповіді на 5-ій Міжнародній науковій конференції "Проблеми української термінології" (Львів, 1998), на 2-ій та 3-ій Міжнародних наукових конференціях аспірантів "Молода спортивна наука України" (Львів, 1999, 2000), на обласному науково-методичному семінарі з проблем спортивної термінології (Львів, 2000) а також на щорічних звітних наукових конференціях викладачів кафедр теорії і методики фізичного виховання, українознавства та іноземних мов Львівського державного інституту фізичної культури (1998, 1999, 2000).

Публікації: Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у 7 публікаціях, серед яких 1 методичний посібник, 6 статей. У наукових фахових виданнях України опубліковано 4 статті.

Структура роботи. Вирішення поставлених завдань зумовлюють композиційну побудову дисертаційного дослідження, яка складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Текст дисертації викладено на 184 сторінках. У праці використано 243 літературних джерел, із них 21 іноземне.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ТА ПОНЯТІЙНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1.1. Основні поняття дисертаційної роботи

Дисертаційну роботу виконано у тісній взаємодії кількох наукових галузей: теорії і методики фізичного виховання, методики спортивного тренування, історії України, українського мовознавства. Тому вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на аналізі понятійного апарату дисертації та надати ґрунтовну характеристику джерельної бази дослідження. При аналізі понятійного апарату основна увага зосереджена на термінах мовознавства у контексті їх використання щодо фізичної культури і спорту.

За визначенням провідних теоретиків мовознавства, мова - це не тільки певна система засобів пізнання. Мова, так само, як і пізнання, не відділена від інших сторін людського життя. Те, що ми пізнаємо, впливає на нас естетично й морально [81, 84, 204].

Термінологія - це сукупність лексичних одиниць, якими позначають поняття спеціальної галузі знань чи діяльності, що складаються у процесі зародження та розвитку цієї галузі [92, с. 13].

Термінознавство - це наука, яка займається загальнотеоретичними питаннями терміна, термінології. [136, с.143].

Сучасне термінознавство користується таким трактуванням поняття терміна: “термін - це слово або словосполучення, що виражає спеціальне поняття якоїсь галузі наук, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя” [136, с.145].

Доводиться констатувати, що жодне з наявних на сьогодні визначень терміна не відображає усіх його характеристик. Тому, серед найважливіших вважаємо за доцільне виділити такі особливості терміна:

- тенденції до однозначності;
- точність семантики;
- стилістична нейтральність;
- номінативність;
- наявність дефініції;
- системність [156, 157].

Спортивна термінологія, як відзначають Молдатаєва Е.А., Шалгін Ф.Г., Протченко І.Ф. - один із найбільше вживаних і популярних компонентів лексики сучасної мови.

На відміну від термінології різних областей науки, спортивна термінологія - це одна з найбільш “природних” термінологій, оскільки меншою мірою підлягає впливу термінологів у процесі її розвитку і зв’язана в цьому процесі від моменту зародження з загальнонародною мовою [114, с.4].

Аналіз дослідження дозволяє дати визначення основних понять - спортивний термін, спортивна термінологія.

Спортивний термін - це слово або словосполучення, застосовані для точної назви предметів, явищ, вправ, рухів в спорті, яке характеризується єдністю цілісної номінації.

Спортивна термінологія - це сукупність слів й стійких словотворів, відповідних з поняттями, предметами і діями в ділянці спорту.

Важливим компонентом будь-якої терміносистеми є словники, їх можна класифікувати за такими ознаками:

Словники-довідники - це словники, як правило, енциклопедичного характеру. Основне їх завдання - тлумачення термінів, з'ясування поняття, яке вони позначають.

Словники-тезауруси подають терміни у повному обсязі.

Частотні словники, частотність відбиває термінологічне слововживання серед усіх слововживань тексту або частоту термінологічних слововживань, що зустрічається у тексті.

Словниками рекомендованих термінів займається Держстандарт. Такі українські словники в галузі фізичної культури поки що створюються.

Перекладні словники подають переклад термінів з однієї мови на іншу.

Словники нових термінів - це збірник термінів, що позначають нові поняття будь-якої галузі знань і не відображені в існуючих словниках.

1.2. Історіографія джерельної бази

Серед фундаментальних досліджень сучасної вітчизняної науки про фізичну культуру окреслюється тенденція до ґрунтовного аналізу тем, пов'язаних з історичним розвитком українського спорту, народних традицій фізичного виховання, із зверненням до творчої спадщини раніше забутих імен, з переосмисленням окремих історичних періодів розвитку фізкультурного руху. Саме такий широкий, ґрунтовний пошук, позбавлений догм колишньої марксистської методології уможливлює дослідження більш вужчих, спеціалізованих проблем, зокрема зі спортивного термінознавства, відкриває в подальшому нові можливості для історичних та мовних узагальнень, дає можливість вибудувати концептуально нові підходи до розвитку національної спортивної термінології.

Щоб реалізувати окреслені вище проблеми потрібно, насамперед, вишукати, вивчити та проаналізувати нові історичні джерела, розширити джерельну базу, переосмислити та проаналізувати з нових ідеологічних позицій ті матеріали, які вже введені до науково-інформаційного обігу.

Історичні реалії сучасного розвитку в Україні, насамперед офіційне відкриття доступу до багатьох архівних збережено, а також демократичні процеси у розвитку суспільства, дозволяють вирішувати чимало джерелознавчих проблем, зокрема з історії й методології розвитку термінології фізичної культури і спорту в Україні.

Досліджуючи тему історичного розвитку української спортивної термінології, опрацьовано велику кількість раніше

невідомих фахівцям документів, різних писемних та інших історичних джерел. Виникла потреба систематизувати, згрупувати за видами і охарактеризувати джерельну базу, на основі якої було виконане дослідження. Такий підхід вказує також і на можливості подальшого, цілеспрямованого пошуку нових історичних свідчень.

Отже, аналіз джерельної бази для вивчення історії української спортивної термінології, враховуючи те, що вона розвивається на етиці двох наук - теорії та методики фізичного виховання і мовознавства, дозволяє стверджувати, що ця база досить велика і різноманітна.

Ми пропонуємо таку її класифікацію за видами джерел:

1. Наукові праці, монографії, статті, присвячені історії спортивного руху в Україні, в колишньому Радянському Союзі, видані в радянський період (1917—1990 рр.).

2. Літературні джерела з історії спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні виступає в дослідженнях даної групи джерел як окремий, самостійний суб'єкт, та питання розвитку української спортивної термінології в період до 1939 р.

3. Наукові розвідки з історії західноукраїнського спортивно-гімнастичного руху, видані на початку XX століття і період до 1939 року, насамперед в Галичині.

Серед перших галицьких авторів — істориків спорту варто назвати імена Івана Боберського, Степана Гайдучка, Тараса Франка, Едварда Жарського. Ці праці стали носіями термінології спортивно-руханкового руху першої половини 20 століття на Західній Україні.

Науково-методичних праць, статей з термінології українського спорту, видрукуваних в Україні вже в період після розпаду

Радянського Союзу ще досить незначна кількість, хоча ця тема привертає чимраз пильнішу увагу дослідників. Зокрема заслуговують на увагу матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю СТ „Україна" [128], матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Українська спортивна та військово-похідна термінологія”, праця О.Вацеби “Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху” [21], які охоплюють період розвитку спортивної термінології в 20-30 років XX століття у Галичині.

4. Періодичні видання — спортові часописи і журнали, спортові сторінки в загальних виданнях Галичини 20-30 років XX століття та Радянської України. З огляду на значимість цієї групи джерел, повніший і детальніший їх аналіз подано в третьому і четвертому розділах. Зважаючи на активний розвиток спортивного руху, періодичні видання стали основними носіями термінології спорту в цей історичний період.

5. Література з історії розвитку термінознавства в Україні, яка представляє сьогодні значний інтерес, у зв’язку з розвитком національної термінології. Така література охоплює діяльність термінологічних гуртків, термінологічних комісій, Інституту Української Наукової Мови, Інституту мовознавства АН СРСР та інших.

Ці джерела охоплює великий пласт термінологічних проблем. В цей перелік входять праці, які присвячені в тому числі розвитку спортивної термінології. Незначна кількість робіт пов’язана з українською спортивною термінологією. Що загострює проблему спортивного термінотворення в Україні.

6. Література з історії української мови та літератури. Вона

охоплює великий період часу від початку століття до кінця 90-х років. Розвиток термінології тісно пов’язаний з становищем мови в суспільстві.

7. Література з історії культури, освіти, війська тощо. Оскільки розвиток української спортивної термінології був пов'язаний з багатьма ділянками громадсько-політичного життя, тому важливим доповненням до його вивчення є саме такі джерела. Зокрема, важливою базою для дослідження є розробки з військової термінології.

8. Велику ділянку джерельної бази займають словники. До цієї групи відносяться загальномовні словники та спеціалізовані спортивні словники. Основу спортивних складають словники національних спортивних термінів 60-70-х років, серед яких є російсько-український спортивний словник. Більшість з російсько-українських спортивних словників було видано в 90-х роках XX століття. Базовими для дослідження виявилась низка сучасних словників спортивних термінів, серед яких - “Російсько-український спортивний словник”, автори Н.І.Фірсель, В.Н.Калюжна (1973) [165]; “Російсько-український словник спортивних термінів”, укладений О.П.Криштальським, за редакцією М.М.Паночка (1991) [162]; “Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту”, укладений Д.М.Диновським (1993) [87]; “Російсько-український словник з фізичної культури і спорту” за редакцією В.Г.Осінчука і І.К.Попеску (1993) [159]; “Російсько-український словник з фізичної культури і спорту” автори Л.І.Чичиленко, Г.І.Довгаль, Ф.А.Непийвода (1997) [160]; “Німецько-російсько-український словник спортивних термінів”, укладений

Ц.Й.Рожковським (1997) [123] та інші. Особливу увагу було приділено пошуку термінологічних розробок Інституту Української Наукової Мови (ІУНМ) 20-х років. Нами зафіксовано, що таких розробок зі спортивної термінології практично не було.

Класифікація джерельної бази для вивчення української спортивної термінології вимагає детальнішого аналізу наукових праць радянської мовознавців, присвячених розвитку українського спортивного термінознавства. Серед цих праць є кілька монографій та дисертаційних досліджень з проблем і розвитку спортивної термінології в УРСР. Більшість із них здійснено в 60-70-і роки XX ст. Підкреслимо, що праці Шалгіна Ф. [214], Паночка М. [132], були виконані у відповідності до тогочасної науки, а панівна в офіційній під радянській термінографії абсолютизація класового підходу, принцип партійності вплинули істотним чином на подекуди ретельно зібраний фактологічний матеріал. Через це пошукова праця низки вчених була обмежена у поданні реальної картини наявних тенденцій та поглядів і була, в основному, скерована вирішувати замовлення комуністичної ідеології. З іншого боку, чимало проблем, подій та фактів було неофіційно заборонено порушувати в наукових працях чи академічних виданнях. До того ж велика кількість першоджерельної інформації не була доступна навіть вузькому колу фахівців. Саме тому багато аспектів та проблем спортивної термінології в Україні залишаються малодосліджені.

Історіографічний та джерелознавчий аналіз досліджуваної теми був би недостатній, якщо б ми не скористалися можливістю опрацювати окремі видання української діаспори. Ці видання ще й донині не введені до широкого наукового обігу в Україні, гостро

бракує достатньо повної бібліографії закордонних українських видань з термінознавства. Серед літератури української діаспори заслуговує на увагу дослідників Рудницького Я., Бучацького О., Лисяка О. Багато матеріалів присвячено різним аспектам діяльності „Січей" в Галичині, а також на Буковині та в еміграції. Ці матеріали несуть великий пласт української спортивної термінології.

Одною з проблем дослідження української спортивної термінології є пошук матеріалів термінологічних комісій, які діяли на теренах України в період з початку століття та матеріалів Інституту Української Наукової Мови 20-30 років XX століття. Напрацювання українських мовознавців були частково знищені в часи репресій або знаходяться в архівах сусідніх держав.

Підсумовуючи порушені питання, зазначимо, що аналіз історіографічних та джерелознавчих проблем є визначальним в підході до вивчення історичного розвитку української спортивної термінології, зокрема в галузі спорту і фізичної культури. Окрім опрацювання великої кількості спеціальної літератури з історії розвитку термінології. А це уможливило достатньо аргументовано проаналізувати перебіг подій і зробити відповідні висновки.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація дослідження

Дисертаційне дослідження проходило у два етапи:

1 етап (жовтень 1997 року - вересень 1999 року) - аналіз літературних джерел, збір та аналіз матеріалів стосовно тематики, опрацювання джерельної бази, вивчення основ українського термінознавства, написання наукових статей;

2 етап (жовтень 1999 року - лютий 2000 року) - систематизація одержаних матеріалів, написання дисертаційної роботи, підготовка словника-довідника спортивних термінів.

У ході роботи проаналізовано спеціальну літературу наукових бібліотек України: Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (м. Київ); Парламентської бібліотеки України (м. Київ); бібліотеки Верховної Ради України (м. Київ); бібліотеки Київського національного університету ім. Т.Шевченка (м. Київ); бібліотеки Національного університету фізичного виховання і спорту України (м. Київ); бібліотеки Інституту мовознавства ім. О.Потебні НАН України (м. Київ); бібліотеки Львівського національного університету ім. І.Франка (м. Львів), Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України (м. Львів), бібліотеки Львівського державного інституту фізичної культури (м. Львів).

Теоретична та методологічна основа дослідження базується на логіко-філософському аналізі, узагальненому філософсько-історичному досвіді суспільної практики та пізнавальної діяльності людини, що дозволило досить точно відтворити історичні особливості й загальну методологію розвитку української спортивної термінології у ХХ столітті.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на комплексному підході до вивчення джерельної бази: різноманітних словників, загальної та спеціальної періодики, підручників та методичних посібників з теорії фізичної культури і спорту, з основ мовознавства та термінознавства.

Оскільки українську спортивну термінологію не можна вивчати як щось самобутнє, поза зв’язком із розвитком української мови, у роботі широко використано фундаментальні праці з історії розвитку мови та української термінології.

Українська спортивна термінологія розглядалася з точки зору її історичного, культурного, суспільного, політичного, військового та спортивного значень.

Дослідження виконувалося при взаємодії декількох напрямків сучасної науки: історії та теорії фізичної культури, історії культури, історії української мови, термінознавства.

Під час написанні дисертації використовувались хронологічний і проблемний підходи у викладенні матеріалу.

2.2. Методи дослідження

Для розв'язання окреслених у роботі завдань використовувались такі **методи дослідження:** аналіз науково-методичної літератури, описово-аналітичний метод з допоміжним застосуванням історичного та порівняльно-історичного методів, опитування. Для дисертаційного дослідження укладено картотеку спортивних термінів.

У процесі роботи використано загальнонаукові та історичні методи дослідження

Історичний метод дав змогу дослідити виникнення, формування і розвиток української спортивної термінології у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей.

Порівняльно-історичний метод сприяв виявленню загального та особливого у розвитку української термінології взагалі та спортивної зокрема, дозволив виявити характерні особливості та тенденції у їх розвитку в різні історичні періоди.

Саме такий комплексний підхід надав можливість всебічно розкрити проблему, що досліджується.

РОЗДІЛ 3

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

3.1. Передумови формування та розвитку спортивної термінології в Західній Україні. Становище української мови в Галичині

Погляд на українську термінологію як на відкриту систему, що постійно еволюціонує і розширює свій функціональний статус, ґрунтується на усвідомленні того, що її розвиток детермінований запитами національного життя та станом європейської наукової думки, від якої Україна ніколи не була відрізаною.

Історія формування української наукової мови - це постійне переборення політичних перешкод і заборон. Фактично за всю свою історію українська термінологія не мала сприятливих умов для свого розвитку.

Розвиток термінології тісно пов’язаний з загальним становищем української мови на теренах Західної України в кінці 19 початку 20 століття. Статус української мови та стан українського суспільства формував певні передумови розвитку української термінотворчої справи.

В Галичині й Буковині, що належала до Австрії, діяла відносно ліберальна Конституція 1867 року (ще більше пом'якшена поправками в 1907 році). Розділ 19, даної Конституції, говорить: "Усі народності держави, що належать до різних рас, рівноправні і кожна має непорушне право зберігати й плекати свою національність і свою мову. Держава визначає за всіма мовами, вживаними в монархії, рівні права на вживання в школах, на виконання державних функцій і різні акти громадського життя. У землях, що мають населення відмінних народностей, заклади публічної освіти мають бути творені так, щоб без уживання будь-яких примусових заходів, спрямованих на вивчення другої мови, кожний міг дістати все потрібне для своєї освіти своєю власною мовою" [236, с. 18-19].

В Західній Україні правляче місце посідало польське населення, вищі класи були майже цілком польські і тому вони домоглися законів, які установили польську мову освітніх закладів та садівництва (Закон місцевого самоврядування від 1868 року), а трохи згодом, як мову адміністративних інституцій [6].

В цей час активно велася суперечка з польською адміністрацією за становище української мови в Галичині. Українська мова не була забороненою. Достатньо було розвинуто українську пресу; друкувалося близько 25 найменувань періодичних видань. Перед першою Світовою війною 97 % українських дітей відвідували українські початкові школи. Було 6 гімназій і середніх шкіл, і 10 приватних шкіл з українською мовою навчання. Активну роботу проводило товариство "Просвіта", яке нараховувало 22 філіали, 924 читальні та 1248 бібліотек [222, с.29].

На початку століття в Західній Україні і Буковині виходило близько 10 спортивних видань [40, с. 34].

Як зазначав Ю.Шевельов: “Українське суспільство Галичини і Буковини на той час складалося головним чином з селянства і інтелігенції, яка вийшла з села і йому служила. Стан суспільства впливу на мову: наукова і технічна термінологія в кращому випадку перебувала “in statu nascendi”. Та, що була, дуже рідко натрапляла на сторінки преси, бо була надто спеціальна, а її розвиток гальмувало те, що преса її оминала. Непомірно великий вплив на розвиток мови інтелігенті мали говірки” [236, с. 46].

У 1919 році Польща захопила Галичину і 17 березня 1921 року було прийнято першу Конституцію Польщі, яка мала два параграфа, що передбачали автономію українських областей.

Параграф 109 говорить: “Кожний громадянин має право на збереження своєї національності і плекання своєї рідної мови і національних особливостей, - окремі державні закони гарантуватимуть національним меншостям у польській державі повний і вільний публічноправний розвиток їхніх національностей у відповідних товариствах в межах загального самоврядування. Держава матиме право контролю над їхньою діяльністю, а також у разі потреби поповнюватиме їхні фінансові можливості” [236, с. 48].

Середина 19 століття стала початком формування нової української наукової термінології. Революція 1948-1949 років, яка охопила значну частину Європи, привела до активізації розвитку національної науки, культури й освіти рідною мовою.

У 1848 році у Львові проходить Собор руських учених, на якому оговорювалося питання про розширення сфери

функціонування української мови. У 1852 році було створено українські словники - “Юридично-політична термінологія для слов’янської мови Австрії”, “Словник ботанічних назв”. У 1864 році започатковано видання серії словників “Початки до уложення номенклятури і термінольогії природописної, народної” [67, 94].

В цей період започаткувало діяльність Товариство ім. Т.Шевченка. Наукове товариство ім. Т.Шевченка координувало і організаційно оформляло працю термінологів. Для всебічного обговорення термінологічні словники та проекти опубліковувалися в “Записках” або “Збірниках” НТШ. На сторінках цих видань друкувалися наукові праці І.Франка, М.Грушевського, І.Горбачевського, М.Левицького, М.Кравчука та багато інших. Формувати термінологічну систему доводилося у пошуках термінів зі скарбниці загальнолітературної мови і у книжному варіанті, у розмовних діалектичних говірках, засвоювати готовими з інших мов.

Окреслювалося два напрями творення термінології:

1) творення наукових назв на народній основі;

2) запровадження в українську мову інтернаціональної термінології.

Зауважимо, що розвиток української терміносистеми формувався у європейському контексті і поступово проривався через рамки бездержавності своєї нації. Термінологічна практика вимагала доброго знання історії мови, її генеалогії, функціональних меж, спонукальних імпульсів, взаємоконтактів з іншими мовами.

Ліберальна мовна політика, розвиток освіти, сприяло розвитку проблем функціонування української мови та початку формування національної терміносистеми.

Як зазначав Іван Франко: “Науковий рух в українській літературі можливий лише в Австрії. У Росії, де в останні роки цензура пом’якшала до белетристичної та науково популярної літератури, зберігається суворий порядок щодо суто наукових праць” [62, с. 17]. Українські вчені друкували свої праці у галицьких виданнях, перетворюючи їх на загальноукраїнські.

Створення спортивно-руханкових товариств та розвиток спортивної періодики сприяло формуванню української спортивної термінології на території Західної України.

3.2. Особливості розвитку української спортивної термінології в Галичині наприкінці 19 - початку 20 століття

Розвиток спортивної термінології в Галичині наприкінці 19 - початку 20 століття проходив в рамках розвитку термінологічної справи вцілому. Спортивно-руханковий рух привів до створення власної спортивної термінології на теренах Західної Україні. Не зважаючи на відсутність державності, аматори спорту проводили активну роботу в цьому напрямку.

3.2.1. Термінотворча практика в спортивно-руханкових товариствах та на сторінках спортивної преси

З появою та створення на західноукраїнських землях перших українських тіловиховних інституцій - “Сокіл” (1894), “Січ” (1900),

“Пласт” (1911), “Луг” (1926) та перших спортивних товариств, було започатковано формування організованого спортивного руху [2]. Це спричинило до потреби створення власної спортивної термінології. Українська спортивна термінологія кінця XIX - початку XX століття поповнювалася з різних лексичних джерел і цей процес проходив стихійно. Значний вплив на розвиток української спортивно термінології мала “сокільська термінологія”, яка була розроблена засновником сокільства М. Тиршем, вона базувалася на чеських національних термінах. З появою українських періодичних спортивних видань, таких як “Сокільські вісті”, “Вісті з Лугу”, “Готові”, “Змаг”, пластових газет починається розбудова української спортивної термінології. Розгортання спортивного руху спричинило до потреби створення власної спортивної терміносистеми, яка б забезпечила повноцінне вживання української мови у різних ділянках спортивно-руханкового життя [20].

Розгортання спортивного руху в Галичині, спричинилось на початку 20-х років до появи цілої низки фахових спортивних періодичних видань: “Спорт” - журнал присвячений усім ділянкам спорту, “Спорт” - часопис Українського Спортового Союзу, “Спортові вісті” - ілюстрований спортивний тижневик, “Спортсмен” аналітичний щомісячний журнал об’єднання іншомовних спортсменів таборів Польщі, які несли спортивну інформацію на рідній мові. Мова перших видань - це жива розмовна мова, в яку принагідно вплітались спеціальні найменування. Оскільки часто вони позначали не закріплені в Галичині реалії, то характерним явищем тогочасного мовної практики в ділянці термінології було тлумачення їх місту. Розвиток спорту та потреба методичного

забезпечення активізували процес творення власної спортивної термінології.

Як влучно зауважував С. Дмоховський “...короткий час вистачив на те, щоби викликати запотребування засобу слів рідної мови на означення багатьох справ, які тісно в’яжуться із спортовим життям. Тут виринула нагла потреба створення нових слів, назв та очеркнення техніки різних родів спорту, приладдя, частки одягу, правил тощо. Можна зважити різні шляхи придбання цих слів. З початку вживалося майже виключно чужі слова, бо ж зрештою спорт і спортові означення є чужого походження, переважно англійського та німецького. Згодом іде частина українізації чужих висловів, а останній час приніс цілу низку навіть дуже влучних новотворів, які певно залишаться у скарбниці нашої мови. Крім цього твориться ще особлива мова, яку розуміють тільки активні члени дотичної ділянки спортової, це якби своєрідний жаргон, у якому багато чужих слів, які віддзеркалюють певні характерні прикмети спортової техніки. Назагал помічається, що йде до кращого, що тямучі спортовці свідомо стримляться до очищення своєї фахової мови зі зайвих засмічень та змагань до нових надбань. У цьому шляхетному змаганні треба вистерігатися пересади. Бо є чужі слова, яких просто поки що не можна заступити своїми. їх прийняли далеко багатші мови, як наша. Наприклад: **легка атлетика, спорт, рекорд** є всім зрозумілі, вже просто влилися” [48, с. 19-20].

Творення спортивних термінів мало хаотичний характер, цією справою почали займатися різні люди, фахівці філологи, аматори спорту, працівники преси, студенти та інші [95, 96].

Значну роботу в напрямку видавництва та розвитку спортивної термінології відігравали громадські інституції - Наукове товариство ім. Т.Шевченка, Сокіл-Батько, Український Спортовий Союз, Пласт.

Діяльність Сокола-Батька, Українського Спортового Союзу і поява низки нових спортивних організацій - “Мета”, “Зоря”, “Буй-тур”, “Поділля”, “Скала”, “Беркут”, “Підгір’я”, “Сян”, “Богун”, “Довбуш”, створили базу осередків розвитку спортивних термінів [2]. Іван Огієнко, будучи редактором науково-популярного місячника “Рідна мова”, який присвячений вивченню української мови, активно піднімав це питання на сторінках журналу в статті “Спортові організації і рідна мова”:

“1. Усі спортові організації недержавного народу мусять брати на себе й обов’язки плекання соборної літературної мови й вимови.

2. Кожний член спортових організацій мусить виказати вперед своєю владою відповідним свідоцтвом, що знає соборну літературну мову й вимову, та соборний правопис.

3. Кожний член спортових організацій мусить добре знати науку про рідномовні обов’язки й віддано працювати за її показами.

4. Усі спортові організації мусять пильно дбати про добрий розвиток своєї фахової рідномовної термінології.

5. В здоровому тілі - здоровий дух. Але нехай кожний спортовець пильнує, щоб дух цей був національний, найкорисніший для служби своєму народові, а для цього добре знання своєї літературної мови - найперша умова” [229].

Спортивні організації стали основними осередками людей, які прагнули створити власну спортивну термінологію, проте робота в них була достатньо не організована і хаотична. Проте окремі

організації, а саме сокільські вели плідну роботу в напрямку розвитку спортивної термінології на шпальтах своїх видань.

Найбільш стабільною й популярною була сокільська періодика. На її сторінках увагу привертає обширна гімнастична термінологія. Чеська сокільська система виховання, яка набула в Галичині особливої популярності, широко використовувала якраз різноманітні гімнастичні вправи. Власне з гімнастичної термінології починається розбудова української спортивної термінології. Сокільська гімнастика прийшла в Галичину з Чехії, причому спершу відкрились у Львові польські товариства. Тому українські терміни добирались переважно як відповідники до чеських чи польських термінів. Мовне багатство українського народу дозволило це робити без особливих труднощів. Вперше як спортивні терміни, але не нові в мовному вжитку, з'явилися назви гімнастичних приладів: **дручки, поруча, коні, кізли, швецькі лавчини, швейцарські крісла, сталеві жердки до вилазу, гойдак, линви до вилазу, линви до перетягування, поміст до скоку, містки, кружник з драбинами, булавки, ковбня, шаблі до шарму.** Відповідно до цього і назви вправ: **вправи на коні, вправи вільноруч, вправи на приладдях, вправи на поручні, вправи на дручнику, долівкові вправи, вилаз по линві** [9, 37].

Гімнастична термінологія започаткувала роботу по розвитку української спортивної термінології. Розвиток сокільського руху спричинив до перекладу з чеської та польської мови на українську гімнастичних термінів. Ця термінологія широко використовувалася в спортивній періодиці і методичних посібниках з руханки [69].

Сокільська періодика і брошури з руханки створили певну базу вправ для занять гімнастичними вправами. Слід відзначити цілий ряд команд впоряду, які використовувалися, як в сокільських і пластових організаціях, так і у війську: **позір, спочинь, рівняй, праворуч, ліворуч, обернись, встань, сідай, клякни, ставай - в ряд, розхід, приступи, відступи, відчисли, "...Побратим Н. середина (на ... кроків) розету - пись! ... Побратим Н. середина, зій - дись! ...Праве (ліве) крило опора: Розету - пись ! ... Праве (ліве) крило опора: Зій - дись! ... Праве крило опору, на пів кроку: Розету - пись! ... Побратим Н. середина, ставай - в ряд! ... Кроком відділ - руш! ... Відділ - стій! ... Кроком напрям вліво (вправо) від. - руш! ... Напрям вправо (вліво)! ... Напрям два рази вліво (вправо)! ... Кроком два рази вліво (вправо) від. - руш! ... До двох - відчисли! ... В чвірки право (ліво) - руч! ... Вліво (право) - чолом! ... Гуса - ком! ... Двійки впе - ред! ... Відділ вправо - глянь! ... Середина опора: рамена вбік. Розету - пись!"** [35, 36].

Перша українська гімнастична термінологія була побудована на народно-галицькому діалекті, в цілому об'єктивно і правильно характеризувала техніку виконання вправ. Руханкові заняття у товариствах складалися з таких части: **впоряд (стройові вправи), прорух (розминка), долівкові вправи, вправи з предметами, забави.** При виконанні вправ на заняттях з фізичного виховання, як зазначалося в методичних рекомендаціях, слід було звертати увагу на виконання рухів і називати ті рухи, щоби руховики звикли до правильного назовництва (термінології) і знали найголовніші

елементи [178].” Гімнастичні терміни будувалися на основі джерел власної національної мови, прикладом цього можна розглянути цілий ряд назв гімнастичних вправ: **підгин рамен на груди, виштовх рамен вперед, піднос рамен боком вгору, круження тулуба, навшпиньки, поворот до попередньої постави, скрут тулуба, згин вперед, сід з випрямом ніг, скорч ніг під себе, прогин рамен, вимах правої руки вправо зі скрутом тулуба, прикляк на праву ногу.** Назва **“долівкові вправи”,** як зазначав Михайло Пежанський: “...звідси, що робимо їх при землі, на **долівці”** [181]. До цих вправ виносилися такі як - **виваг (підйом розгином), місток (міст), перекручка (з положення упор лежачи пересування ніг вперед поміж рук), спохил змахом вперед (“Випружився цілий струною, подаємо руки вперед, перехиляємося вперед і падемо випрямлені до спохолу на пальцях рук), стрімголов на голові (стійка на голові з упором руками), стрімголов на руках (стійка на руках), переворот вперед (перекид у перед), летняк вперед (сальто у групуванні вперед), млинок убік (переворот боком) тощо** [4].

В умовах чужоземного панування в краю, власні національні терміни в нових видах діяльності давали шанс зберегти свою окремішність, врятувати мову молоді від полонізмів. При цьому всі нові терміни відповідали українській мовній традиції, були своєрідним елементом розвитку мови. Подібним чином вводились до широкого вжитку засобами газетного слова й інші нові терміни, хоча частина термінів була запозичена з польської мови: **тасьма, брамка, пилка і** т.д. Аналіз періодики показав, що терміни іншомовного

походження рівноправно існували з національними, вживалося як і **бій навкулачки** так, і **бокс, копаний м'яч і футбол, гаківка і гокей, столова ситківка і пінг-понг.**

Діяльність спортивних товариств сприяло активізації процесів розвитку української спортивної термінології в Західній Україні в 20-30 роки XX століття.

3.2.2. Вклад провідних діячів спортивного рух Галичини в розвиток термінології спорту

Значну роль у формуванні спортивної термінології відіграли праці І.Боберського, Я.Рудницького, С. Горука, І.Антонина, Т. та П.Франків, З.Кузелі та інших [108]. Завдяки діяльності провідних науковців та аматорів спорту, українська мова збагатилась такими словотворами, як **відбиванка, кошівка, ситківка, гаківка, копаний м'яч, лещетарство, водний м'яч, наколесництво, санкарство, скічня, біжня, одягальня, мет списом, мет ратищем, стусан кулею тощо** [220, с. 102].

За цей період розширилася база видань методичної літератури з фізичного виховання і спорту. Процес зародження, формування та розвитку спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні потребував з одного боку відповідної методичного забезпечення спеціальною літературою, а з іншого — ця література стала носієм нової спортивної термінології Галичини на початку XX ст. На відміну від спортивної періодики, в методичній літературу більше

приділялося уваги науковому підходу до формування термінології [НІ].

Тільки книга могла заповнити прогалини в нестачі кваліфікованих фахівців і підготованих інструкторів у момент широкого зацікавлення спортивно-гімнастичним рухом. Відзначимо, що одночасно з утворенням першого українського гімнастичного товариства „Сокіл" у Львові з'являються й перші праці українських авторів з питань тіловиховання. При цьому перші книжечки з'являються набагато швидше ніж перші українські газетні видання на спортивну тематику. Ці видання користувалися сокільською гімнастичною термінології, яка поступово трансформувалася в українську спортивну термінологію на основі народної мови.

Розвиток науково-методичної літератури в Західній Україні активізували також і тогочасні європейські тенденції у вирішенні проблем наукових підходів до питань виховання й оздоровлення дітей та молоді взагалі. В цілому ряді країн з'являються праці, де обґрунтовувалося місце фізичних вправ у системі виховання. Зауважимо, що на появу української гімнастичної літератури неабияк вплинули наявні й доступні в Західній Україні польські, німецькі, чеські видання.

Центром видавничої справи галузі тіловиховання і спорту в Західній Україні стає Галичина, й передовсім Львів — де були сконцентровані передові сили національно-культурного руху. Однак варто зазначити, що ще в 1889 р. один із перших українських спортивних посібників „Учебник гімнастики" опублікував О.Попович на Буковині в Чернівцях. У Львові перша українська книга на тему спорту побачила світ у 1894 р. З того часу й до 1939 р.

в Галичині, за підрахунками дослідників, з'явилося понад 150 найменувань різноманітних книг, брошур та інших друків в галузі фізичного виховання і спорту, їх загальний наклад становив не менше 100 тис. примірників [20, с. 8]. Отже переважна їх кількість була доступною для загального користування тільки через мережу сокільських бібліотек чи читалень „Просвіти". Серед найвідоміших: Джозеф Стратт „Спорт та розваги англійського народу"(1801р.); П'єр Лінг „Загальні підстави гімнастики" (1834 р.); Ернст Айзелен „Гімнастичні вправи" (1845 р.); П.Ф.Лєсгафт „Керівництво з фізичного виховання дітей шкільного віку" (1888 і 1901 рр.); І.Гутс-Мутс „Гімнастика для молоді' (1893 р.) та ін.

У 1939 році видавнича справа та видання книг з питань тіловиховання було в Галичині припинене. Маловідомим, проте, залишається діяльність Українського видавництва в Кракові в роках 1941-1942 та українська повоєнна еміграційна спортивна література.

До останнього часу цю літературу через панування антиукраїнського більшовицького режиму замовчували й практично не залучали до сучасного науково-інформаційного обігу. Ґрунтовне вивчення, характеристика й аналіз цієї спадщини розширюють можливості для осмислення науково-методичних засад вітчизняної системи фізичної культури та спорту.

Початок видавництва літератури з питань тіловиховання заклав у Галичині В.Лаврівський — один із перших засновників українського „Сокола" у Львові. Його невтомною працею і власним коштом з'являються у Львові й по усій Галичині перші наклади сокільських статутів й календарів. Заслуговує на увагу

сокільський календар на 1895 рік [21], де крім детальної хроніки першого року діяльності товариства подано орієнтовний порядок проведення гімнастичних вправ та вперше запропоновано єдині правила подачі муштрових команд — „Прикази до вправ рядових". Перу ВЛаврівського належить також і перший підручник для протипожежних гімнастичних товариств — „Пожарництво" (1899 р.). Цінними виданнями В. Лаврівського є його , підручники до англійських змагових ігор — „Копана" [21]. У 1900 р. коштом В.Лаврівського вийшли вперше перекладені українською мовою правила ігор з футболу і тенісу. Зазначимо, що ці видання були видруковані ще до того, як молодь захопилася цими видами спорту. Варто підкреслити, що подібна тенденція зберігалася в Галичині й в подальші роки — спеціальна методична література випереджала практику. До 1914 р. у Львові виходить ще дві книжечки правил спортивних ігор: „Правила до гаківки" І. Боберського і „Правила до ситківки" П. Франка.

Загалом, від початку століття до Першої світової війни основна увага приділялася виданню статутів, альманахів, звітів з діяльності товариств за окремі роки. Тобто друкувалася література організаційного, допоміжного характеру. Однак до кінця 30-х років виразну більшість українських видань становили книжки методичного характеру: описи гімнастичних вправ з порядком їх виконання; збірки дитячих рухливих ігор, вимоги до музичного супроводу, одягу тощо.

У 1911 р. у Львові з'явилася книжка С. Ґорука „На соколиних крилах: порадник для „Соколів" і „Січей" — перша ґрунтовна праця з проблем тіловиховання, своєрідний сокільський підручник.

Як вважав С. Гайдучок, „цей порадник обнимав цілість життя і праці в товаристві, почавши від внесення подання до влади, а скінчивши на вправах; був цінною допомогою для ведення сокільського гнізда” [33, с. 16]. Незважаючи на невеликий тираж, цією книгою користувалися практично усі руханкові товариства Західної України в 20-30-і роки. С. Ґорук був співавтором ще одного солідного видання, одного з найбільших за накладом серед спортивної літератури Галичини — „Календаря „Вістей з Запорожа” на 1914 рік [33, с. 18]. У цій книзі вперше подано аналіз роботи сокільських товариств у перші десятиріччя існування українського сокільства, а також стан, напрямки й особливості діяльності перших спортивних товариств. Була поміщена інформація також і про зародження перших стрілецьких гуртків при руханкових товариствах.

Помітною подією в спортивно-гімнастичному русі на західноукраїнських землях було видання перших пластових підручників. При підтримці І.Боберського доктор О.Тисовський надрукував у 1913 році свою першу книгу „Пласт", яка пізніше витримала ще не одне видання під назвою „Життя в Пласті” (1921, 1961, 1969 рр.). П. Франко, який теж активно в молоді роки працював як організатор Пластового руху в Галичині, власним коштом друкує в перекладі з англійської мови підручник „Пластові гри і забави” (1913 р.). Ця книга містила описи понад 80 ігор та дитячих пластових розваг на свіжому повітрі, там поміщено описи й окремих спортивних ігор. Після ліквідації польською владою товариства Пласту, практично припинилося в Галичині і видання пластової літератури. Однак, ті пластові підручники, що вже були

видруковані, мали неабияке значення для поширення спорту серед молоді та сприяли патріотичному вихованню.

Наприкінці 20-х — на початку 30-х років у Львові виходять друком перші підручники з окремих видів спорту: І.Мриц „Наука їзди на лещатах" (1929), М.Присташ „Наука гри в шахи" (1929), С. Гайдучок „Відбиванка" (1930), Е.Жарський „Легкоатлетика" (1935), А.Фовицький „Плавання" (1939) й ін. Поява перших підручників саме з цих видів спорту відображала, певним чином, рівень їх популярності. На аналізі цих видань варто зупинитися детальніше — вони фактично є першими підручниками з видів спорту українською мовою. З цього погляду викликає зацікавлення книжка І.Мрица — одного з активних учасників спортивних змагань з лижних перегонів 20-х років — „Наука їзди на лещатах". Структура посібника повністю відповідає навіть сучасним вимогам. Книга містить історичні відомості про розвиток лижного спорту в світі та на українських землях. Подано також характеристику видів лиж та способи їх виготовлення, типи кріплень, лижного мастила, підбір паличок. Основу посібника складає опис техніки лижних ходів, поворотів, піднімань та спусків, що відповідало тогочасній практиці лижного спорту. Аналіз техніки лижного спорту протягом тривалого часу дає можливість зрозуміти тенденції розвитку цього виду спорту, особливості технічної підготовки. Тут вперше в українській спеціалізованій літературі подається опис техніки стрибків на лижах і характеризуються види трамплінів („скічні"). Як позитивний момент методики навчання їзди на лижах є обов'язкове

виділення початкового „сухого" етапу вивчення, коли закладаються основи теоретичних знань і проведення першого знайомства з технікою лижних ходів без використання лижних паличок. Зауважимо й таку принципову тезу: як обов'язкова умова участі в змаганнях — проходження не менш, ніж шеститижневого періоду спеціального вишколу. Окрім розділу про спортивні види лещетарства, в підручнику І.Мрица є розділ про лижний туризм, з описами методики готування, організації й проведення лижних мандрівок та зимових прогулянок. Своєрідної науковості даній праці надає перша спроба проаналізувати, як фізіологічна впливає лижний спорт на організм людини, наведено заходи з попередження травматизму перетренованості. В подібному плані написаний і підручник з волейболу С. Гайдучка. Взагалі особистість цього автора привертає неабияку увагу. В середині 30-х років С. Гайдучок — один з найавторитетніших фахівців у ділянці тіловиховання і спорту на Західній Україні, один з небагатьох діячів спортивного руху, про кого вмістила відомості Енциклопедія Українознавсва [225].

Високим фаховим рівнем відзначалися й два підручники Е. Жарського. Його посібники з легкої атлетики та боксу містять детальний опис технічних способів і видів вправ. Описи техніки, зокрема легкоатлетичних дисциплін — метання спису, штовхання кулі, спринтерського, бар'єрного та естафетного бігу — подано згідно з передових на той час про неї уявленнями. В підручнику з легкої атлетики є також розділ, присвячений організації змагань з цього виду спорту. Книга з боксу, окрім опису технічних способів ведення бою, подає орієнтовні вправи для освоєння з ними,

пов'язуючи методику їх виконання з правилами боксу. Вперше в навчальній літературі з видів спорту розглянуто тактику боксерського поєдинку.

Загалом, попри незначний наклад описаних вище підручників, їх невеликі обсяги й уявну, як на сьогодні, поверховість висвітлення ряду методичних засад, ці посібники мали позитивний вплив на розвиток науково-методичної думки в галузі спорту, сприяли росту технічної майстерності початківців та досвідчених спортсменів. Усі ці книги супроводжувалися великою кількістю рисунків, фотографій та іншими додатками.

Зауважимо, що основне навантаження з випуску перших підручників несло товариство „Сокіл-Батько" у Львові. Львівська сокільська організація була єдиною організацією, яка вела систематизовану роботу, готуючи методичні спортивні видання. Щороку, й поступово це стало традицією, спортивна громада Галичини отримувала не менше однієї ґрунтовної праці, пов'язаної з темою спорту або фізичного виховання. Вперше в практиці випуску спортивної літератури з'являються книги серійного видання. Це свідчило про довготривалі плани випуску фахової літератури. В популярній серії „Сокільська бібліотека" випущено низку цікавих праць з основ сокільства, сокільської гімнастики, а також інша методична сокільська література.

Загалом, період 20-30-х років щодо видання спортивної літератури на західноукраїнських землях був доволі продуктивний. Крім спортивно-педагогічних видань, починають з'являтися праці історико-теоретичного характеру. В 1923 р. надруковано книгу Т. Франка „Історія й теорія руханки". Не здобувши в момент виходу

великого попиту серед широкого загалу, праця Т.Франка є однією з перших в українській спортивній науці розвідкою з основ теорії спорту та історичного аналізу його розвитку. Варто підкреслити, що рукопис цієї книги був підготований до друку в Харкові, де певний час працював автор, і мав друкуватись в Києві. Однак ця книга потрапила до читачів завдяки старанням львівських та коломийських видавців [200, 201]. Т. Франка в своєму підручнику подає короткий історичний нарис розвитку гімнастики від стародавніх часів до передового спортивного досвіду різних країн світу. Вперше систематизує історичний матеріал про зародження та становлення спортивного руху на українських землях. В розділі, присвяченому теорії спорту, автор намагається виділити основні складові частини фізичної культури, які, на його думку, були взаємодоповнювальними чинниками: руханка, спорт і пласт. Такий підхід і сьогодні видається за досить вдалий. Поняття „руханка" визначало масовий рівень зайняття фізичними вправами, „спорт" окреслювався певним змагальним рівнем, а „пласт", оскільки це явище органічно входило в західноукраїнський спортивно-гімнастичний рух, визначав одну із дотичних форм фізичної культури до інших видів культури, освіти чи виховання. Цікаво, що рухливі ігри та забави, на думку Т.Франка, творять „перехід від руханки до спортів" [199, с. 125].

До спроб осмислення поняття й явища фізичної культури підходить у своїх працях наприкінці 30-х років і Е. Жарський, про що засвідчує низка його книжок.

У 1930 р. у Львові видано й першу книгу з історії українського еміграційного спорту — „Руханка і спорт української

еміграції в ЧСР”. Її автор Ілько Калічок, використовуючи власний досвід, подає матеріали про розвиток спорту в таборах для інтернованих українських військовиків в роки Першої світової війни на території Чехо-Словаччини. У подальші роки тема еміграційного спорту була продовжена в цілій низці видань, що побачили світ уже за межами сучасної України.

Видавцем спортової літератури у Львові був не тільки „Сокіл-Батько". Час від часу література з питань тіловиховання з'являється заходами Пластової чи Лугової організацій, й інколи навіть заходами приватних осіб. Власним коштом видала свою книгу „Рухові забави й гри з мелодіями й примівками, Оксана Суховерська. На основі багатолітньої праці в школах і дитячих закладах О.Суховерська зібрала цікавий етнографічний матеріал у вигляді різноманітних дитячих ігор. Понад тридцять рухливих ігор, які вона описала, подано у супроводі пісень, насамперед українських народних. Серед них — „Ягілка", „Мак", „Подоляночка", „Гарбуз", „Данчик-Білоданчик", а також ігри на мелодію таких популярних пісень, як „Човник хитається" Р.Купчинського, „Журавлі" Л.Лепкого. Автор цієї книги продовжила далі працю свого вчителя І. Боберського. їй вдалося запровадити в дитяче виховання національні рухливі ігри, органічно поєднуючи їх з українською мелодією. Як зазначає в передмові сама О.Суховерська — „...нашим малим припадають найкраще до вподоби ті забави й гри, які побіч виконання рухів, дають їм ще змогу багато співати й лепетати” [21]. Своїм змістом і характером книга О.Суховерської і сьогодні, незважаючи на те, що видана сімдесять років тому, не втратила своєї актуальності й, як

ніколи, потребує нового перевидання в Україні.

На особливу увагу заслуговують перші бібліографічні збірки, які подавали інформацію про різноманітну літературу спортивно-гімнастичного профілю різних років видання. В 1935 р., щоправда в Празі, друкуються „Матеріали до бібліографії української пластової літератури" (видавництво „Український Пласт", укладач Д.Козицький, редактор П.Зленко). В цій книжці зібрано відомості про усі періодичні пластові видання: близько 50 самостійних видань пластових куренів, гуртків чи пластових однодніок, а також про Пластові календарі. Опис книжкових та інших видань — статутів, інструкцій, оповідань, листівок тощо містить понад 200 найменувань. Ця бібліографічна праця подає також інформацію про усі Пластові видавництва Західної України.

Близькою до спортивної тематики вважаємо працю Ю.Пеленського „Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині та Закарпаття (українські книжки за 1900 — 1935 роки)", що побачили світ в 1936 р. у Львові. Ця збірка містить анотації, зокрема літературних джерел з туристики і краєзнавства та з діяльності спортивно-туристичного товариства „Плай" [21].

Найцінніша серед бібліографічних збірок, на наш погляд, праця „Півстоліття сокільських видань (Львів, 1937 р.) — одна з найкращих праць гімназійного професора С. Гайдучка. Автор, активний учасник львівського „Сокола-Батька", взявши за основу звіти, протоколи засідань Старшини „Сокола-Батька" починаючи від 1905 року, проаналізував усю сокільську періодику. Тут зібрано та подано у хронологічному порядку дані про усі сокільські видання: книги, статути, інші друки (афіші, листівки, відзнаки, поштові марки) від

1887 року, коли було вперше затверджено статут пожежного товариства „Сокіл" і до 1937 року — тобто протягом п'ятдесяти років. Поставивши перед собою запитання „хто працював над тими виданнями, які вони були, який рух викликували, скільки їх було, чим прислужилися — вони ж частина сокільського життя, сокільської думки і праці" [33, с. 1] — С. Гайдучок повністю розкрив увесь свій талант організатора, публіциста, фахівця спорту, як також і увесь доробок сокільських товариств у виданні спортивної літератури. При цьому С. Гайдучок зауважує, що в суспільстві за цей період склалась позитивна оцінка щодо діяльності спортивно-гімнастичних товариств і їх ролі у „вихованні молоді рухом в здоровлю, характерности, витревалости і лучности". „Йдемо вперед, хоча й поволі" — підкреслював С. Гайдучок [38, с. 53].

Визначимо також й таку особливість західноукраїнської спортивної літератури, як широка жанрова різноманітність. Однозначно, що переважну більшість видань — близько 60% — складала навчально-методична література. Однак, в 30-х роках з'являються й перші мемуарні видання: спогади д-ра І.Копача. На 40-річний ювілей українського „Сокола" один із засновників львівського „Сокола" — В. Нагірний надрукував в 1935 р. книжку „З моїх сокільських спогадів".

Однак, попри зрослу масштабність у розвитку західноукраїнської літератури в ділянці спорту й тіловиховання, існували певні проблеми, насамперед організаційні та фінансові труднощі. Бракувало фахових авторів, а коло тих, хто працював над створенням книжок, обмежувалося невеликою кількістю прізвищ. Характерно й те, що перші підручники та іншу літературу писали самі керівники та

лідери спортивно-гімнастичного руху.

Через історичну роз'єднаність Західної і Східної України утруднено, а інколи й неможливо було координувати зусилля у випуску української спортивної літератури.

Загалом характеристика науково-методичної літератури з питань фізичного виховання і спорту, що вийшла друком у Західній Україні до 1939 р., засвідчує її прогресивний характер, орієнтацію на передовий європейський досвід. Поява перших україномовних підручників з цілого ряду видів спорту сприяла становленню національної спортивної термінології, впливала на зростання популярності спортивних занять, відкрила в спортивній науці імена таких авторів, як Іван Боберський, Степан Гайдучок, Михайло Тріль, Едвард Жарський, Петро й Тарас Франки та ін.

Одним із перших започаткував такий напрямок спортивної літератури професор І.Боберський. Видання методичного характеру користувалися популярністю і це спричинилося до повторного випуску окремих книг. Деякі книги ставали за своєрідні програми для підготовки гімнастичних виступів на сокільських святах і Здвигах. Багато вправ поєднувалося з народними піснями й підбиралось окремо для чоловіків, дітей та жінок.

Видатна постать національно-культурного життя Західної України, громадський та політичний діяч, професор Іван Боберський, філолог за фахом, найкращий германіст Галичини того часу, один з керівників “Сокола-Батька”, доклав чимало зусиль у становленні спортового рух та системи спеціальної української термінології спорту.

Будучи одним з керівників українського “Сокола”, І.Боберський спрямував свою діяльність на активну пропаганду і популяризацію спорту, організацію селянства в руханково-пожежних гуртках та організацію українських міщан в руханково-спортивних товариствах. Іван Боберський використовував фізичну культуру, як засіб до пробудження національної свідомості рідного народу, спробу вказати новий шлях боротьби за волю. Він чітко усвідомлював, що змагання за велику ідею вимагає досвідчених і вишколених провідників. Професор організував перші в Галичині руханкові навчальні групи при “Соколі-Батьку”. Розвиток руханкових шкіл та спортового руху вимагало і розвитку власної термінології. Іван Боберський вимагав в українській фізичній культурі українського духу і рідного вислову. Він старанно шукав нового тлумачення цілком нових для нашої мови й досі невідомих понять, намагаючись сповна виразити всі властивості нашої мови [223].

Активно працюючи у галузі фізичної культури та спорту, Іван Боберський видав багато методичної літератури з фізичного виховання, підручники “М’ячеві ігри”, “їзда на лещетах”, “Легка атлетика”, “Підручник до англійських ігор”, “Копаний м’яч”, “Забави і гри рухові”, цілу низку брошур з питань фізичної культури

У 1905 році Іван Боберський видав підручник “Легка атлетика”. У цьому посібнику вперше з’явилася спеціальна українська термінологія легкої атлетики. Українська мова збагатилася такими термінами, як **скічня, біжня, мет списом, мет ратищем, стусан кулею.** Було розроблено специфічні терміни - **хід із виклоном, скок**

увисочінь, скок жердкою, мет ратищем у розкроці, гінці, біг через воріння, скоки удовжінь тощо [8, 197, 198].

У 1906 році видана перший підручник з футболу українською мовою “Копаний м’яч” Івана Боберського. Футбольна термінологія у підручнику відобразила ті терміни які були у той час, **футбол - копаний м’яч, футболіст - копун, кутовий удар - наріжняк, штрафний удар - карний коп, нападник - чільник, удар по м’ячу внутрішньою стороною стопи - коп бічним краєм ноги, удар носком - коп кінцем ноги, обводити суперника - дробити** [11].

У 1907 році з ініціативи професора Боберського почали виходити “Сокільські вісті”, пізніше “Вісті з Запорожа”. Поряд із змістом, значну увагу приділялося мові, розвитку спортивної термінології. Найбільш стабільне видання сокільської періодики, широко використовувало різноманітні фізичні вправи, саме на їх сторінках з’явилося багато нових українських спортових термінів. Мовне багатство української мови, дозволяло добирати відповідники до термінів іншомовного походження. Та слід відзначити великий вклад Івана Боберського у творення нових термінів, українська мова збагатилась такими словотворами, як **відбиванка, кошівка, сітківка, гаківка, копаний м’яч, лещетарство, водний м’яч, наколесництво, санкарство, скічня, біжня, одягальня** тощо [220, с. 105].

Іван Боберський тяжів до творення української спортивної термінології на основі термінотворення власномовних лексичних ресурсів і тим самим максимально надавало термінології національного обличчя.

Його невтомною працею і власним коштом з'являються у Львові й по усій Галичині перші наклади сокільських статутів й календарів.

Вважаємо, що такий напрям може бути корисним і при розробці сучасних шляхів (моделей) спортивного термінотворення.

З розвитком спортивного рух і методичної літератури, формуються терміни гімнастичних вправ на приладах. Цікавими в тому плані були підручники М.Тріля “Вправи на дручнику”, “Вправи на коні”, які окрім методичного забезпечення, систематизували терміни гімнастичних вправ на приладах: **звис, злучний звис, розпнятий звис, звис у підгині, підколінник, лежачий навис, підвис, перестрімка, підвиє задом, підколінник обоніж, приніжка, гніздо, черевний вишиб, гойдання у звисі, крижівник, виваг з відбиттям, млинок, оборот, відмет, видвиг** тощо [220].

Через історичну роз'єднаність Західної і Східної України утруднено, а інколи й неможливо було координувати зусилля у випуску української спортивної літератури.

Загалом характеристика науково-методичної літератури з питань фізичного виховання і спорту, що вийшла друком у Західній Україні до 1939 р., засвідчує її прогресивний характер, орієнтацію на передовий європейський досвід. Поява перших україномовних підручників з цілого ряду видів спорту сприяла становленню національної спортивної термінології, впливала на зростання популярності спортивних занять, відкрила в спортивній науці імена таких авторів, як Іван Боберський, Степан Гайдучок, Михайло Тріль, Едвард Жарський, Петро й Тарас Франки та ін.

У 1939 році видавнича справа, тому й видання книг з питань

тіловихування було в Галичині припинене. Маловідомими, проте, залишаються діяльність Українського видавництва в Кракові в роках 1941-1942 та українська повоєнна еміграційна спортивна література.

До останнього часу цю літературу внаслідок панування більшовицького режиму замовчували й практично не залучали до сучасного науково-інформаційного обігу. Ґрунтовне вивчення, характеристика й аналіз цієї спадщини розширюють можливості для осмислення науково-методичних засад вітчизняної системи фізичної культури та спорту.

За цей період було створено систему гімнастичних вправ, як активно використовувалися в житті спортивно-руханокових товариств.

Кожний термін спорту є елементом термінологічної системи. Робота по створенню такої системи тривала на протязі кількох десятків років. В 30-і роки XX століття в Галичині була сформована певна база українських спортивних термінів, які широко використовувалися в спортивному русі.

У 1936 році Едвардом Жарським було підготовлено посібник з легкої атлетики. Основу його склала тогочасна термінологія легкоатлетичних вправ, яка була сформована за період з початку століття. Ці терміни широко використовувалися, як періодикою, так і у практичному спортивному житті: **хід, біги, скоки, мети, руханковий однострій, на руховій площі, хиби, хід із виклоном, звичайний хід, похилення вперед, неплавний хід, хода з гори, хода під гору, добра постава при швидкому бігу, біг на місці, повільний біг, мети лівою й правою руками, мет ратищем, мет**

ратищем у розкроці, швидкий біг, наука зриву при вибізі, скок у височінь, вимах ноги вгору, підскоки, розбіг до скоку, сід, розкрок, широкий розкрок, перемах, добіг, стусан кулею, стусан з кола, розбіг, скок увисочінь ножицевий, круговий стиль скоку увисочінь, хиби при скоці, гінці, передання палички в бізі, мет диском, вимахи з диском у руці, скок удовжінь, грудний спосіб та ножицевий стиль, біг через воринння (плітки), скок жердкою удовжінь, поміри мету [50, 53, 57, 61].

Широко використовувалася і інша термінологія.

Наприклад:- термінологія лижного спорту - **наука їзди на лещатах, лещатарський виряд, фінські лещата, вязання довгоремінне, вязання сталеві, кійки, вихідна з'їздова постава, постава в присіді, лещатарський хід, хід посувом, фінський хід, дво- і трикрок, рівносторонній хід, підхід під гору, оборот ногою долішною (з переду, зі заду, оборот, оборот горішною ногою, вихід ступенем, вихід чатиною, з'їзд, з'їзд в присіді, з'їзд в глибокім присіді, з'їзд "стрілою", гамування, плужок, півплужок, гамування кійками, виклін, скок поперечний, крута їзда, слалом, скок поперечний в з'їзді закосами, тереновий скок, скачемо способом руханковим, скок з лещатарської скічні, скок зі скічні, скічня, скічня природня, техніка скоку: розбіг, зіскок, прогулька, місток до скоку, "смертельний скок" на лещатах, скок у похиленій поставі** тощо [14, 55].

Розвиток боксу в спортивних товариствах сприяв розвитку боксерській термінології. В спортивній періодиці цього періоду зустрічаються одночасно кілька варіантів назв цього виду спорту -

“бокс”, “навкулачництво”, “боротьба навкулачки”. Найширшого вжитку здобула назва **“боротьба навкулачки”** - це вправи, що розвивають “всесторонньо тіло, скріплюють м’язи, виробляють звичність, витривалість, зручність, підприємливість, віру у свої сили, відвагу, рішучість, швидку орієнтацію, неуступчивість” [58].

У 20-30-і роки було сформовано систему термінів **боксу: підготова, приписи змагань, пара рукавиць, стрибанка, вправи м’ячищем, п’ястук при штовху, прорух вправ, боксерська постава, прямий штовх правою, штовхи получити з працею ніг, цільний удар, подвійні удари, серповий удар-серповик, серповий удар правою, штовх у підборіддя, підборідний удар правою, атак у розі ступня, відскок і відбиття противника, розмаховий удар, серія ударів, штовх нижче пояса, штовх відчиненою долонею, приписи навкулачних змагань, поміч секунданта, недозволені штовхи, числення ударів, мистець світу** тощо [58]. Цікавими були назви вагових категорій:

1. **Паперова вага до 47,5 кг**
2. **Вага мухи 51,0 кг**
3. **Вага когута 53,5 кг**
4. **Вага пера 57,5 кг**
5. **Легка вага 61,5 кг**

Своєрідністю виділялася термінологія футболу - **копун, копаний мяч, грайка, здобута гряда, наріжняк, грядак, вільний коп, карний коп, закон, грище, привороття, побочини, поперечина, займ, одвірки, чільник, злучник, бічник, коп**

бічним краєм ноги, коп кінцем ноги, коп середнім краєм ноги, коп запятком, гнати м'яч, дробити [11, 13, 203].

У 1900 році було започатковано розвиток термінології тенісу, або як його в той час називали **"лавн-теніс",** а пізніше **"ситківка".** Ця терміносистема складалася з таких термінів як наприклад: **гру проводиться на травнику, пивки, плетена-плетівка (ракетка), пліть, струни, гра двійок** тощо. У 1911 році з англійської мови Петром Франком було перекладено "Правила до ситківки" де зустрічаються також такі терміни, **як двійна гра, подавач, відбивач, відбій, ситце, трійна і чвірна гра** тощо [12, 196, 202].

Спортивна гра в баскетбол мала назву **"кошиківка".** У спортивних товариствах активно розвивалася термінологія цієї гри. Основні терміни: **кіш, бічняк, держаний мяч, мертвий м'яч, біг з м'ячем, веденка, задержування, блокування, карний мет, подвійний промах, особистий промах** тощо [181].

Термінологія волейболу в Галичині було розвинена недостатньо, так як цей вид спорту тільки починав розвиватися в спортивних товариствах. Волейбол, який прийшов в Західну Україну з Чехії, отримав назву відбиванка. Термінологія волейболу в значній мірі була сформована під впливом термінологічних надбань УРСР. Зокрема - **грище, приладдя, грачі, подавач, приймач, підбивання м'яча з-під споду, подача зверху, час подачі, зміна уставки, числення виграних точок, вибито мяч поза грище, дві частини - півграйки, приймати і відбивати мяч, крутняк, "гашувані противником мячі, мурування, суддя, суддя писар, бічні судді** тощо [178, 179, 182].

Серед інших найуживаніших термінів - **весляр, веслярський тор, веслярські перегони, гаківкові змагання, десятизмаг, каюкові змагання, купальні, купіль, летун, летунський спорт, маратонський біг, наколесник, плавання горілиць, плавання довільним стилем, плавання кравлем, плавання навзнак, пливацькі змагання, публічні пливальні, пятизмаг, спорт летунського моделярства, спортовець, спортові грища, тренінг, тризмаг, фігурові їзди** [7, 10, 34, 39, 51, 52, 56].

Добре розроблена і широко застосовувалася термінологія гри в шахи. Такі терміни **як політична шахівниця, зашахувати, програти партію, пішаки** прийшли на Західну Україну ще в 18 столітті з Заходу через Польшу. Усі шахові фігури мали назву - **вижники.** Назви фігур мали своє певне поїходження: **король, королева** або зустрічається часто назва **королівська дамка (** з німецької мови - koenigin), на східній Україні - ферзь. Раніше зустрічались і назви просто **баба, дама, дамка.** Традиційна назва фігури **слон** мала ряд трактувань у Західній Україні, зустрічаються такі терміни як **бігун, лявфер, стрілець, паж. Коні** називались **коні** або **коники, скакуни, лицарі.** Відповідно **вежі, вежівки. Пішаки** називалися **нижники** або деколи зустрічалася назва **пйонки** [225]. В значній мірі на розвиток шахової термінології мали вплив польські запозичення.

Особливості шляхів розвитку кожного виду спорту завжди своєрідно впливають на розвиток спеціальної термінології. В середині 30-х років XX століття становлення нормативної української спортивної термінології ще тільки починало складатися.

З 30-х років все частіше піднімалося питання вдосконалення і систематизацію української спортивної термінології. Правильна, точна і коротка назва в спорті мала істотне значення. Вдосконалення термінології спряло покращенню тренувального процесу, підвищенню спортивної майстерності, масовості спорту, розвитку теорії фізичної культури.

Українська спортивна термінологія розвивалася на основі національного словникового складу мови з урахуванням запозичених слів по законам українського словотворення і граматики.

3.3. Теоретичні засади термінотворення в галузі фізичного виховання і спорту в Галичині в першій половині ХХ століття

Розвиток спортивної термінології на теренах Західної України сприяв формуванню певних теоретичних засад термінотворчого процесу в цій великій суспільній ділянці.

Узагалі “українське термінотворення кінця ХІХ- початку ХХ століття мало ту особливість, що словники термінолексики з багатьох галузей знання доводилося укладати перед або паралельно з написанням наукових праць. Тому перед їх укладачами постійно поставала проблема підбору найбільш адекватного національного еквівалента до вже функціонуючого в інших мовах терміна” [148, с.24]. Як наслідок - становлення української спортивної термінології зазначеного періоду мало стихійний характер, зазнаючи впливу, з одного боку, живомовних елементів, з другого - запозичень з польської і німецької мов.

Методична література стала зав’язком української спортивної термінології, створивши передумови для реалізації принципу соборності загальноукраїнської спортивної термінології.

Цей фактор особливо важливий в еволюції загальноукраїнської літературної мови. Свого часу М. Грушеський підкреслював: ’’Ігнорувати цю культурну мову (маючи на увазі термінологічне надбання мови Галичини), вироблену такою важкою працею кількох поколінь, відкинути їх, спуститися на дно і пробувати незалежно від тої “галицької мови” творити нову культурну мову з народних українських говорів наддніпрянських чи лівобережних, як деякі тепер хочуть, це був би вчинок страшенно шкідливий, хибний, небезпечний для всього нашого національного простору” [46, с.8]. Ця думка зберігає свою актуальність і сьогодні. Тому і наддніпрянці, які друкувалися у західноукраїнській періодиці в пору дискримінаційної заборони української мови на під російські Україні, у виробленні наукової термінології керувалися принципом соборності.

Основною проблемою українського термінотворення цього відліку часу була відсутність єдиної методологічної концепції опрацювання й відбору лексичного матеріалу. Маємо на увазі концептуальне розгалуження тодішніх мовних шкіл. “Одній можна дати умовну назву етнографічної школи, другій - європеїзаторської, київська школа в протилежність харківській” [236, с.67]. Своєрідним синтезом обох шкіл була галицька школа. Роботу лексикографів ускладнювало також і те, що на той час українське термінознавство тільки накреслило термінологічні проблеми теоретичні, але було ще далеке від їх розв’язання.

В цілому, процес творення української спортивної термінології в першій половині 20 століття тяжів до утворення власної національної терміносистеми спорту, до очищення від іншомовних впливів, шляхом пошуку відповідників в українській мові та творення нових словотворів. Як зазначав Ярослав Рудницький: “Назагал наші спортові терміни це звичайно слова, що вже існують в мові; новотвори й морфологічна розбудова міцно спирається на духа народної мови й це є запорукою вдержання питоменности, рідности української спортової термінології” [164, с.5].

Розгортання власної спортивної термінології, не заперечувало і вживання загальновживаних інтернаціональних термінів таких, як **футбол, бокс, гокей, бейсбол, баскетбол, теніс.**

Працею теоретиків та прихильників спорту було вироблено достатній лексичний запас термінів, пов’язаний з різними ланками спортивної діяльності. З розвитком терміносистеми постала проблема систематизування та творення єдиної спортивної термінології на теренах всієї України.

У квітні 1937 році в журналі “Рідна мова”, Богданом Кобилянським був започаткований словничок спортивної термінології. В словничок ввійшли загальні терміни, наприклад - **спортове життя, спортовий рух, спортовий часопис, спортова комісія, спортова дружина, спортовий інструктор, спортовий вишкіл, вишколення, спортова честь, амбіція, спортовий тренінг, спортовий майданчик, спортовий клюб, гурток, спортове приладдя, фізкультура, мета, зустріч, удар, змаг, змагання, перемога, поразка, переможець, першенство, верховодство, спорт**

зимовий. Словничок відмітив основні напрями розвитку спеціальної спортивної термінології - **санкування, лещетарство, совгання, гра в м'ча, гаківка, ситківка, плавання, веслування, перегони в бігу, скоки, спортові гри, гімнастика (руханка), мандрівка** [220, с.105]. Започаткування словникової роботи в галузі спорту не мало продовження, розвиток подій в Україні привів до припинення термінотворчої роботи в галузі спорту.

Українська спортивна термінологія, як і сам український спорт, була молода, і не мала же за собою глибшої традиції й тому неусталена як слід. Все ж таки перші кроки на тому полі було зроблено: працею теоретиків і прихильників спорту вироблено й завдяки пресі й спортовим виданням закріплено в нас достаточний лексикальний засіб, зв'язаний з поодинокими ділянками спорту. Найбільша трудність, коли йдеться про синтез української спортивної термінології, Ярослав Рудницький вбачав у тому, що "...лежить у тому, що досі ще не має в нас зібраного матеріалу для дослідів, що досі ще в нас брак спортового словника. Тому й одним з найближчих завдань українського організованого спортового життя буде заповнити цю прогалину. Дальші етапи розвою цієї слівні є її усталення і очищення з чужих впливів... Усталення нашої спортової термінології - це фахове опрацювання зібраних лексичних матеріалів, що в його основу ввійдуть два принципи: виключність (її стислість значення на визначення одної спортової дії, приладу тощо вибирається тільки один термін) і загальноукраїнськість (цебто вона мусить бути доступна українцеві з Галичини, Закарпаття, Буковини, Наддніпрянщини і т.д.)" [164, с.5].

Коли, як зауважував Ярослав Рудницький, приміром “..на визначення приладу до одного роду зимових видів спорту маємо сьогодні такі назви, як **лижва, совг, ковзан, скобзун** і врешті **конка,** мусимо рішити на один з них, але такий, який визначив би тільки цей прилад і який був би загальновизнаний, цебто в нашому випадку на **“лижву”** тоді, як **“совг”** визначатиме саму дію совгання (наприклад **“совг на лижвах, на лещатах”)** і звідсіля похідні: **“совгарство”, “совгатися”, “совгун”** і т.д.” [164, с.5].

На думку І.Антонина: “Дехто висловлює побоювання, мовляв, через недостачу яких-небудь зносин наших спортових гуртів з закордонними може повстати “небезпека окремого спортового жаргону, ніде поза Львовом незрозумілого ...небезпека ця перестає існувати з хвилею, коли при остаточному усталюванні нашої спортової слівні придержуватися наведених двох засад” [3, с.50].

Як зазначалося в працях провідних фахівців: “Очищення української спортивної термінології від чужих впливів не завжди мало сенс. Є багато чужих слів, що прийнялися загально в спорті як міжнароднім й не слід їх відкидати, грецькі: **акробат, легкоатлетика, трапез , помпка,** тощо і слова, що їхня інтернаціональність піддержує назва їхнього творця **(нельсон, кравль і т.д.),** що перенеслись до нас недавно разом із чужими нам родами спорту **(бобслей, польо, ругби і т.д.)** тощо.” [164, с.5].

Ярослав Рудницький так охарактеризував джерела формування української спортивної термінології: “Навзагал наші спортивні терміни це звичайно слова, що вже існують в мові; новотвори й морфологічна розбудова міцно спирається на духа народньої мови й

це є запорукою вдержання питоменности, рідности української спортивної термінології. ...Що ж до чужих слів у нас треба присвятити увагу впливом польської спортової термінології, що легко втискається до нашої головно із-за теренової спільноти, а також ізза своєї офіційности. Не говорю тут про такі слова, як **тасьма (лента), перебіг (хід) гри, брамкар і т.д., але про живцем узяті: боіско (грище), заводи (змаг), бігач (бігун), пилка (м'яч), сендзя (суддя)** і т.п. Слова, що прийнялися, як інтернаціональні в Західній Україні мали свої добрі рівноважники, як наприклад **ситківка - лавн-теніс, гаківка -гокей й** т.д." [164, с.6].

З приходом радянської влади на терени Західної України весь цей процес припинено і практично робота продовжувалася тільки у діаспорі. Розвиток української спортивної термінології було призупинено на кілька десятків років.

Вважаємо, що сучасний розвиток української спортивної термінології повинен відбуватися з урахуванням таких факторів, як досвід українського термінотворення у різних регіонах України та за кордоном, враховувати особливості розвитку термінознавства за останні десятиліття, функціонування терміносистем найпоширеніших мов розвинутих країн. Великий багаж спортивних термінів, витворених на теренах Галичини до 1940 року слід врахувати, розробляючи сучасну термінологію фізичної культури і спорту.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

У другій половині XIX - на початку 20-их років XX століття було закладено підґрунтя, на якому розвивалася, збагачувалася і вдосконалювалася система української спортивної термінології Західної України. На тому етапі розвитку української спортивної термінології, розробка терміносистеми було надбанням одиниць.

Розвиток термінології був тісно пов’язаний з загальним становищем української мови на теренах Західної України. Статус української мови та стан українського суспільства в цій частині України формував певні передумови розвитку української термінотворчої справи. Формування української галузевої терміносистеми відбувався у європейському контексті та було зорієнтоване на утвердження української мови і української державності. Ліберальна мовна політика, активний розвиток освіти та багатьох інших культурно-просвітницьких установ Галичини сприяли формуванню національної терміносистеми в галузі фізичного виховання і спорту.

Поява українських періодичних спортивних видань, таких як “Сокільські вісті”, “Вісті з Лугу”, “Готові”, “Змаг”, пластових газет започаткувала розбудову української спортивної термінології. Розгортання спортивного руху в Галичині, спричинилось на початку 20-х років до появи цілої низки фахових спортивних періодичних видань: “Спорт”, “Спорт” - часопис Українського Спортового Союзу, “Спортові вісті”, “Спортсмен”, які несли спортивну інформацію на рідній мові. Торкаючись проблеми впливу спортивної періодики на процес становлення термінології слід зазначити, що спортивні

часописи Галичини були практично й першими методичними посібниками з окремих видів спорту фаховою українською мовою.

Досвід перших спортивних часописів Галичини потребує свого використання в сучасних умовах, широкої дискусії й обговорення проблем національного і інтернаціонального в такій специфічній ділянці, як спортивна термінологія.

Значення періоду 20-30-их років XX століття для розвитку української спортивної термінології у Галичині полягає насамперед не у якомусь конкретному лексикографічному втіленні проведеної роботи, а в тій величезній підготовчій праці, яку здійснили всі гуртки, комісії, товариства та окремі ентузіасти зі збирання і виписування термінного матеріалу. Завдяки їх подвижницькій праці було сформовано певну систему спортивних термінів, яка широко використовувалася в спортивно-руханковому русі.

Найбільше гальмували розвиток української спортивної термінології на власній етнічно-мовній основі недержавний статус української мови і державна роз’єднаність української мовної території.

Підсумовуючи етапи становлення української спортивної термінології в 20-х - 30-х роках, можна констатувати:

а) унікальний період в історії українського спортивного термінотворення, який без перебільшення можна назвати феноменом;

б) велика заслуга аматорів спортивного руху, які заклали підвалини української спортивної термінології як системи і на практиці сприяли становленню її нормативності;

в) розгалужена система спортивних термінів засвідчила орієнтацію, упорядників з одного боку, на використання автохтонних засобів, з другого - на закономірне переймання західноєвропейських впливів. У Галичині міжмовні контакти з Європою були безпосередніми або здійснювались через посередництво польської чи німецької мов. Фактор штучного територіального розмежування України часто зумовлював варіативність у функціонуванні українських спортивних найменувань;

г) окрім практичної мети, розбудова української спортивної термінології мала ще й власне науково-полемічну мету: по-перше, у виниклих сприятливих умовах довести здатність української літературної мови лінгвалізувати будь-яку сферу пізнання автохтонними засобами; по-друге, спростувати упередженість деяких представників наукових кіл, які недооцінювали потенціалу українських вчених;

Формування української спортивної термінології починається з появою перших на західноукраїнських землях українських тіловиховних інституцій - “Сокіл” (1894), “Січ” (1900), “Пласт” (1911), “Луг” (1926), спортивних товариств та активним розвитком української спеціалізованої преси - “Вісті з Запорожа” (1911-1914), “Січові Вісти” (1912-1913, 1922-1924), “Молоде життя” (1921-1933), “Спорт” (1925-1926, 1936-1937), “Вісті з Лугу” (1926-1939), “Сокільські вісті” (1928-1939), “Готові” (1934-1936), “Пластові вісті” (1934-1936), “Змаг” (1937-1939).

Найбільш масовою і стабільною була сокільська періодика. На її сторінках чимало уваги приділялося гімнастичній термінології.

Чеська сокільська система фізичного виховання, яка набула в Галичині особливої популярності, широко використовувала різноманітні гімнастичні вправи. Власне з гімнастичної термінології починається розбудова української спортивної термінології. Українські терміни добирались переважно як відповідники до чеських або польських слів. Мовне багатство українського народу дозволило це робити без особливих труднощів. Вперше як спортивні терміни, але не нові в мовному вжитку, з'явилися назви гімнастичних приладів: **дручник (перекладина), поруча (бруси), коні (кінь), кізли (козел), жердка (жердина), гойдак (гойдалка), линва (канат), поміст , драбина, булавки, ковбня (гімнастична колода).** Відповідно до цього і назви вправ: **вправи на коні, вправи вільноруч, вправи на поручні, вправи на дручнику, долівкові вправи** тощо.

Природними для української мови були й слова **дужання (боротьба), лещетарство (лижний спорт), санкарство (санний спорт), стріляння (стрільба), плавання, веслування.** Цікавіше було з термінами, що означали невідомі раніше вправи. Розвиток світового спорту, нові його види знаходили своїх прихильників на західноукраїнських землях. В умовах польського панування у нових видах рухової діяльності власні національні терміни давали шанс зберегти свою окремішність, врятувати мову молоді від полонізмів. При цьому всі нові терміни відповідали українській мовній традиції, були своєрідним елементом розвитку мови. Засобами газетного слова вводились до широкого вжитку й інші нові терміни, хоча частину слів було запозичена з польської мови: тасьма (стрічка), брамка

(ворота), пилка (м’яч) і т.д. Аналіз української періодики Галичини показав, що терміни іншомовного походження рівноправно існували з національними, вживалося як бій навкулачки так і бокс, копаний м’яч і футбол, гаківка і гокей, столова ситківка (настільний теніс) і пінг-понг.

Значну роль у формуванні української спортивної термінології того часу відіграли праці Я.Рудницького, З.Кузелі, І.Антонина, В.Лаврівського, І.Боберського, С.Горука, Т. та П.Франків і ін. Завдяки діяльності провідних галицьких науковців та аматорів спорту українська мова збагатилась такими словотворами як **змаг (змагання), відбиванка (волейбол), кошівка (баскетбол), ситківка (теніс), гаківка (хокей), копаний м’яч (футбол), лещетарство (лижний спорт), наколесництво (велосипедний спорт), санкарство (санний спорт), совгарство (ковзанярський спорт), скічня (трамплін), біжня (бігова доріжка), одягальня (роздягальня), гінці (естафета), мет ратищем (метання спису), карний мет (штрафний удар), стусан кулею (штовхання ядра)** тощо.

Процес зародження, формування та розвитку спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні потребував з одного боку відповідного методичного забезпечення спеціальною літературою, а з іншого — ця література стала носієм нової спортивної термінології Галичини початку ХХ ст. На відміну від спортивної періодики, в методичній літературі більше уваги приділялося науковому підходу до формування української спортивної термінології.

У 30-і роки ХХ століття в Галичині було сформовано певну базу українських спортивних термінів, які широко

використовувалися в спортивному русі й у подальшому отримали широке застосування в спортивних осередках української діаспори США та Канади.

В цілому, процес творення української спортивної термінології в Західній Україні у першій половині 20 століття тяжів до утворення власної національної терміносистеми спорту, до очищення від іншомовних впливів шляхом пошуку відповідників в українській мові та конструюванні нових словотворів. У процесі формування власної спортивної термінології не заперечувалось вживання інтернаціональних термінів, які були запозичені з інших мов, таких **як футбол, бокс, гокей, бейсбол, баскетбол, теніс, пінг-понг, атлетика тощо.**

З приходом радянської влади на терени Західної України увесь процес термінотворення, в тому числі спортивної термінології, було припинено й подібна робота продовжувалася практично тільки у діаспорі. Чималу кількість спортивних термінів, утворених на теренах Галичини до 1940 року слід враховувати, розробляючи сучасну термінологію фізичної культури і спорту.

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УРСР

4.1. Передумови становлення термінологічної справи в наддніпрянській Україні

Становище української мови і розвиток спортивного руху у наддніпрянській Україні створили не сприятливу ситуацію у розвитку української спортивної термінології.

На початку 20 століття Україна була поділена між Росією та Австро-Угорщиною. 85% українців проживало на території, яка належала Російській імперії [222].

В Україні в той час продовжував діяти указ Олександра II, підписаний в Ємсі 18 травня 1876 року. Згідно цього указу було заборонено: друкувати українською мовою будь-які праці - окрім творів “красного” письменництва та історичних документів, виступати українською мовою, довозити українську літературу із закордону, викладати в школах, зберігати українські книжки в бібліотеках шкіл. Уся політика царської Росії була спрямована на цілковите усунень української мови з життя [237, с.25]. У 1910 році М.Столипіним було видано наказ про заборону всіх “інородческих” товариств, українських і єврейських включно. А з січня 1915 року було припинено всі видання періодичної преси.

Після 1905 року, коли в Російській імперії було обмежено дію законів про заборону вільного розвитку української мови,

утворюється термінологічно-перекладний гурток при Київському політехнічному інституті, засновуються термінологічні осередки при Товаристві ім. Г. Квітки-Основ'яненка в Харкові, над виробленням національної термінології працює Луганське наукове товариство [235].

Цілком відмінні обставини політичного й національного життя на зламі століть у наддніпрянській Україні зумовлювали своєрідні форми розвитку термінологічної справи. Як писав пізніше І.Огієнко, "для належного розвою своєї наукової мови Україна не мала головної основи - школи, а тому мова ця розвивалася неорганізовано, розвивалася зусиллями окремих одиниць, а не інституцій. Наукова термінологія знаходилася в початковому стані, бо знов же таки вона не мала життєвих основ для свого вироблення" [231, с.198].

На сході України на зламі віків акцент робився на збиранні народного термінного матеріалу. У 1902 році вийшов надрукований "Опытъ толкового словаря народной технической терминологіи по Полтавской губерній" В.Василенка, де в перших двох розділах подано багатий і різноманітний матеріал щодо технічної термінології, записаний протягом 1884-1885 роках у семи повітах Полтавщини [190].

В.Василенко опублікував також теоретичну розвідку, присвячену термінологічним проблемам під назвою "Къ вопросу о толковомъ словарь украинской народной терминологіи. Докладь", де обґрунтував потребу в дослідженні такої термінології та принципи укладання термінологічних словників [191].

Отже, наприкінці XIX - на початку XX століття Східна Україна збагатила технічну термінологію спеціальними назвами, зібраними серед народу.

Перші ознаки активізації термінологічної роботи на сході України можна спостерігати тільки після 1905 року, коли внаслідок послаблення політичної реакції перестали діяти (однак не відмінені офіційно) урядові обмеження щодо української мови в науці, освіті, літературі та прилюдних виступах. Саме тоді українське слово "дістало хоч і мізерні, але якісь нові можливості. Видання наукових і науково-популярних книжок, організація популярних лекцій уперто висували наперед проблему термінологічну" [234, с.10].

У цей час справа українського термінотворення поширюється за межі Наддніпрянщини. Повсюдно в Україні виникають наукові товариства, при яких організовано термінологічні гуртки та комісії, які залучаються до термінологічної роботи. Природничо-технічна секція Наукового товариства в Києві подає у кожному томі своїх "Записок" [230] термінологічні покажчики до наукових розвідок, які там друкувалися. Термінологічну працю вели київська "Просвіта" (до її заборони у 1910 році), де при шкільно-лекційній секції існувала спеціальна термінологічна комісія [230, с.10], а також гуртки і товариства української молоді й поза межами етнічної України: петербурзьке "Благотворительное Общество издания дешевых и полезных книг" (на чолі з О.Лотоцьким та М.Стебницьким), термінологічний гурток Петровсько-Розумовської академії (Московський сільсько-господарський інститут). Серед завдань, які ставили перед собою ці товариства, було збирання

термінної лексики з писемних джерел і запис професійної лексики та висловлювань усного мовлення.

Надзвичайно корисним було залучення до термінологічної справи студентських організацій, зокрема термінологічної комісії “Гуртка Натуралістів” при Київському політехнічному інституті. Ця термінологічна комісія й інші студентські та гімназійні гуртки складались здебільшого з української молоді, яка під час канікул записувала в селах народні терміни.

Розуміючи важливість збереження традицій народної освіти, гурток київських політехніків зазначав, що “...ніяк не можна уникнути тієї прозаїчної термінології. Ця потреба буде сама нагадувати за себе, вона буде шукати старих і прокладати нові стежечки від наукових скарбів загальнолюдського знання до темного й убогого українського народу крізь ті штучні прірви, що їх намножили всякі перешкоди й заборони, поки не збудує над ними постійного мосту одностайної української термінології та номенклатури, опертої на незламних підвалинах народньої основи [236, с.11].” Як зазначав Ю.Шевельов “...не знаючи термінології, не можна ні науку вперед посувати, ні передати її здобутки народові [236, с.11]”. Усвідомлюючи це, термінологічні комісії розпочинають свою роботу із збирання матеріалів для термінологій природничих наук. Прагнучи залучити до такої праці студентство інших вищих шкіл, учительство, сільську інтелігенцію та всіх небайдужих, гурток київських студентів випустив у 1911 році відозву із закликом збирати народні слова та вислови з різних галузей знань.

На заклик відгукнулася молодь із різних міст і розпочалась робота за заздалегідь розробленим планом, який передбачав:

1) використання того матеріалу, що є вже в українській спеціальній літературі, тобто виписування його з книжок;

2) збирання назв серед народу (передусім селянства);

3) карткування зібраного матеріалу;

4) підготовку словників за окремими галузями природознавства [236].

Таку ж роботу над виписуванням термінів з літератури й збиранням народних матеріалів з 1912 року вела термінологічна комісія природничої секції літературно-наукового відділу Харківського товариства імені Г. Квітки-Основ'яненка. Ось як згадує про той час Григір Холодний: “Ми повинні бачити, що всі окремі заходи коло справи, всі термінологічні організації виросли наслідком зростання реальних потреб українського життя, що, дедалі, голосніше за себе промовляли, безнастанно вимагаючи свого задоволення. У роботі студентських організацій ніби виявлялося передчуття великих подій, що повинні були і термінологічне питання поставити на всю широчінь” [210, с.12].

З самого початку помітне бажання координувати доволі стихійну і неорганізовану роботу, а після нелегальної всеукраїнської наради представників термінологічних гуртків, що відбулася наприкінці 1913 — на початку 1914 року в Києві, це питання стає одним з головних. Ініціативу взяло на себе Київське Наукове товариство, яке виконувало роль організаційного осередку всієї термінологічної справи [144]. Студентські гуртки й надалі провадили свою роботу, але увесь зібраний і виписаний картковий матеріал передавали Науковому товариству в Києві. З 1910 до 1913 років було зібрано тисячі карток з різних галузей знань, однак події

першої світової війни зупинили роботу над термінологією на кілька років [209].

Лише через чотири роки, у 1917, коли гостро постало питання про національну школу і викладання в ній українською мовою, знову на сторінках часописів виринає термінологічне питання. У статті “Негайна справа в розвитку української науки і школи” О.Ната ставить конкретні завдання вибрати “...з гущи народньої мови всі ті назви, вирази, терміни, які мають відношення до тої чи иншої галузі знання; зібрати всі літературні матеріали, в яких знаходяться наукові українські терміни і назви, народні, чи утворені штучно, і повибирати їх з тих джерел” [189, с.27]. ’’Увесь матеріал необхідно звести докупи, систематизувати й видрукувати, “щоб ним мали змогу користуватись всі” [189, с.27]. На думку О.Янати, “...тільки уявивши собі, в повній мірі, яка вже єсть у нашого народу наукова мова, науковий діяч зможе доповнювати її власними штучними термінами та назвами” [189, с.27].

Як висловиться пізніше І.Огієнко, “справа розвитку культури української наукової мови для людей, що добре розуміли цю річ, увесь час була болючою справою” [230, с.51].

Погоджуючись, що термінологічну справу не можна відкладати, “спихаючи на иньші, вільнійші, мовляв, і кращі часи” [46, с.21], М.Грушевський у відгуці “Чергова справа” на статтю О.Янати, застерігав від принципу крайнього етнографізму в термінологічній справі та пропагував роботу над українськими шкільними підручниками й науково-популярною літературою.

Українська революція 7 березня 1917 року уможливила існування національної школи, і цей реальний факт загострив

невідкладність термінологічних потреб. Необхідно було негайно використати все те, що було вже зроблено до цього часу в Наддніпрянщині й Галичині, та довести до школи.

До цієї роботи береться Товариство шкільної освіти, яке співпрацювало з Київським науковим товариством, де було на той час зосереджено матеріали, вибрані з галицьких підручників [211]. Уже з травня 1917 року Товариство шкільної освіти організувало курси для термінологічного інструктажу українського вчительства. Ще одним наслідком роботи товариства була поява 1917 року невеличких брошурок з термінними матеріалами. Як писав Ю.Шевельов, “вони привчали до думки про українську наукову мову і знайомили з найконечнішою термінологією” [236, с.38].

Усупереч думкам недоброзичливців, як згодом зазначав І.Огієнко, - коли стали складати термінологічні словники з десятків різних наукових і технічних ділянок, “...виявилося, що наша мова дуже гнучка й зовсім придатна для творення термінологічних назв. І навіть там, де, скажемо, в мові російській уживають латинського чи грецького терміна, у нас був створений добрий свій” [231, с. 190]. Це взагалі, різні термінології в цей час стали творитися на рідній основі, чим відрізнилися від термінології російської, у своїй більшості - чужої.

Наскільки пекучими були термінологічні проблеми того часу, можемо судити з тієї величезної кількості термінологічних гуртків і комісій, які, виникаючи десятками, прагнули прилучитися до великої справи термінотворення. Серед осередків такої праці, крім Київських гуртків, були природничий відділ термінологічної комісії при музеї ім. Скаржинської в Полтаві, педагогічне бюро

Полтавського губернського земства, педагогічний гурток слухачів Вінницького учительського інституту тощо.

У 1917 році з проголошенням державності України, в числі перших державних завдань постало питання про розвиток української термінології. 11 серпня 1918 року було створено Термінологічну Комісію Природничої секції Київського Наукового товариства. З'явилася низка декретів на підтримку української мови. Поширення функцій української мови на сферу державного правління, політичного і багатогранного громадського життя народу, інтенсивне зростання початкових, середніх і вищих шкіл з українською мовою викладання, розвинена періодична преса, видання книг українською мовою висунули проблему творення української термінології [236, с. 49].

4.2. Розвиток термінологічної справи в УРСР у першій половині XX століття. Загальні основи термінотворення в Україні в період 20-40 роки .

Різко пожвавилася праця над розбудовою української термінології після проголошення Української Народної Республіки (1917). Скасування заборон щодо української мови, сприяло вибуху термінотворчості. У 1917 році вийшло друком близько 15 термінологічних російсько-українських словників з різних напрямів. Наступного року - 18 українсько-російських словників [130, с.40], які були досить невеликі за обсягом і які, можливо, не завжди відповідали лексичним вимогам. У цих термінологічних словниках

прослідковувалася така тенденція - уникати в українській частині термінів-інтарнаціоналізмів [130, с. 40].

Найінтенсивніший, хоч і фрагментарний, період її розвитку припадає на 20-і роки XX століття. Коли нарешті "...справу української культури поставлено у державному масштабі, то й мова, що була відкинута на побутову й етнографічну периферію суспільного життя, набула державної ваги" [127, с.72].

ЗО травня 1921 року за ухвалою спільного зібрання Академії Наук і всіх термінологічних установ, утворюється єдиний Інститут Української Наукової Мови (ШУМ) Академії Наук [236, с.6-7].

Створення Інституту Української Наукової Мови відкрило новий період у розвитку української термінології. Уперше в історії української мови термінологія почала розвивалася за визначеним планом, із державною підтримкою.

Початок історичної "доби українізації" простежують з 1925 року. У 1926 році ІУНМ підписав договір про видання тридцяти чотирьох термінологічних словників [119, с.43].

Загалом упродовж 1921-1932 років в ІУНМ та під його егідою було видано близько сорока термінологічних словників [119].

Однак, природній процес українського термінотворення з його науковими дискусіями, з пошуками правильного шляху завершився у 1930 році. У зв'язку з процесом Спілки Визволення України, багатьох працівників Інституту було звинувачено в націоналізмі, вісьмох арештовано і фізично знищено (серед них - керівник ІУНМ Григорій Холодний) [155]. У 1931 році ІУНМ розформовано, на його базі створено Інститут мовознавства, у якому відкрито відділ термінології та номенклатури. Працівники Інституту мовознавства

упродовж 1931-33 років підготували ще чотирнадцять словників. Але після офіційної постанови ЦК КП(б)У від 22 листопада 1933 року про припинення “українізації” термінологічний відділ Інституту Мовознавства ліквідовано, а його працівників Олену Курило, Михайла Драй-Хмару, М.Трохименка та інших заарештовано [155].

Отже, розвиток термінологічної справи в УРСР в першій половині ХХ століття повністю відображає усі політичні й соціально-економічні процеси, які відбувалися в республіці.

В цей період було сформовано загальні засади термінологічної роботи в УРСР 20-40 роки ХХ століття.

В історії розвитку української термінології найвартіснішим, безперечно, є період “золотого десятиріччя” українського словництва, а точніше, період діяльності ІУНМ. Практичне втілення багатолітньої роботи науковців цієї інституції маємо у вигляді термінних словників. Однак, практично немає праць присвячених спортивній термінології.

Інститут Української Наукової Мови був тою інституцією, яка визначала основні напрями та підходи у розвитку українського термінотворення. Окремі статті, які встигли вийти у “Віснику ІУНМ”, дають змогу скласти уявлення про підходи до термінологічної роботи того часу. У них висвітлено питання принципів побудови і практики укладання термінних словників, практичного використання окремих термінів [166]. Саме на основі цих даних спробуємо узагальнити і на їх основі окреслити наукові методи опрацювання термінології в Інституті української наукової мови, простежити тенденції вироблення української наукової мови.

Адже ці передмови мали не лише пояснювально-практичне призначення, а були теоретичними науковими розробками головних підвалин роботи над українською термінологією. Як писав в огляді української лексикографії П. Горецький: “Спеціальних робіт, які б висвітлювали теоретичні питання укладання термінологічних словників, у 20-30-ті роки в українському мовознавстві не було. Окремі питання укладання таких словників розглядалися в передмовах до деяких термінографічних праць, в інструкціях до укладання словників, у замітках на термінологічні теми” [75, с. 44]. Недостатність розробки теоретичних проблем термінології була характерна і для опрацювання загальнотеоретичних мовознавчих питань, що пояснювалось помітним відставанням термінологічної практики від розробки теорії терміна і методології термінотворення. Отож, у процесі практичної діяльності різноманітних термінологічних організацій вироблялися наукові методи опрацювання термінології, а узагальненого вигляду вони набули в ІУНМ, доповнившись практичним досвідом різних секцій Інституту над розробкою термінології, укладанням та обговоренням термінних словників.

Інструкції та рекомендації стосовно шляхів і методів термінологічної роботи в ІУНМ викристалізувались після численних і тривалих дебатів та детального обмірковування на засіданнях відділів, секцій та на загальних зборах. Відчуваючи високу наукову відповідальність, працівники Інституту Української Наукової Мови виробили конкретні вимоги до термінології та словникової продукції, яка виходила зі стін Інституту. Кожен термін, щоб здобути право побачити світ у словниковому реєстрі, повинен

пройти кількаетапний шлях. На першій стадії словникової роботи укладали реєстр термінів тими мовами, якими планувалось видати словник. У секціях окреслювали список найновішої літератури з певного фаху, яку необхідно опрацювати, виписавши звідти наукові терміни. Роботу розподіляли так, щоб кожен член секції охоплював певну галузь чи розділ науки. Терміни виписували на картки, де вказувалось джерело і сторінку, звідки взято термін. Наступний етап передбачав підготовку до ухвали термінів на наукових засіданнях секцій. Зібраний у секціях термінний матеріал до кожного розділу укладали за системою "...залежносте та зв'язаності визначуваних речей [71, с.58]." Це давало змогу відшукувати назви самих речей чи процесів, а не перекладати їх відразу з будь-якої іншої мови. Далі термінний матеріал, підібраний з кількох мов, зводили докупи, щоб простежити, "які саме прикмети, властивості чи функції підкреслюється на визначення того, чи того поняття в різних чужих мовах" [71, с.58]. На засіданнях секцій підготовлений термінний матеріал обговорювали систематично за розділами: з'ясовували зміст терміна, подавали рівнобіжні терміни з чужих мов і, найголовніше, дискутували відшукані українські варіанти назв відповідного поняття. Після обговорення усіх поданих проектів один з них секція визнавала за найпридатніший і ухвалювала його як проектний термін, який у словнику мусить стояти на першому місці. Решта термінів подано як синонімний матеріал (із вказівкою джерел) після ухваленої спеціальної назви. Протягом засідання обговорювалось до ста спеціальних назв. Ухвалені в секціях терміни переглядала редколегія у складі штатного редактора, філолога та упорядника словника. Зауваження редколегії виносились на розгляд

секцій, де вони обмірковувались та обговорювались і пізніше узгоджувались з редколегією. Остаточне обговорення відбувалось на міжвідділівських арбітражних комісіях, після чого укладали рукопис словника, який ще раз, уже в систематизованому вигляді, переглядали в секціях. Упорядкований після цього рукопис передруковували, і він надходив до редколегії на остаточний перегляд.

В основу ухвалення термінології на національному ґрунті та з використанням досягнень європейської термінологічної науки закладали такі принципи:

1) перевагу завжди надавали народним термінам з загально визнаним поширенням;
2) своїм змістом та обсягом вкладеного поняття терміни мусили відповідати речі чи процесові, які вони визначають;
3) коли якась річ мала різні назви на правобережжі й лівобережжі, то залежно від поширеності терміна в літературі надавали перевагу одному з них, дуже рідко подавались обидві назви;
4) терміни, що набули міжнародного статусу (назви, дані на пошану імен учених, винахідників; назви одиниць; номенклатура речовин; терміни, запроваджені всюди від їхніх первісних назв) передавали українською мовою відповідно до мови, з якої вони походять; наголошувану на неприпустимості використовувати при транскрибуванні мови-посередника;
5) подавали якнайменше “варваризмів” (які мають

символічне значення і не завжди розкривають суть поняття); навіть до термінів, утворених з грецьких чи латинських коренів, подавали, якщо можливо, українські паралелі (не нехтувався літеральний переклад);

6) особливу увагу звертали на якнайповніше використання народної термінології; коли в українській мові не було рівнобіжного до чужомовного народного терміна, то за законами народної мови творили неологізм, який би відображав суть чи особливість відповідного предмета;

7) якнайбільше дотримувались співвідношення між змістовим обсягом поняття та тією назвою, яку застосовують на означення цього поняття;

8) заміна термінів, що не відбивали поняття чи неправильно відображали суть поняття, але функціонували в інших мовах за традицією;

9) унормування й усталення термінології через точніше означення суті певних понять;

10) зручність термінів і морфологічна придатність їх до легкого творення на їхній основі похідних та складених термінів; забезпечення перспективи кількісного і якісного зростання;

11) термінологія має бути всеукраїнською;

12) у формуванні терміносистеми необхідно використовувати ресурси української мови, логічно поєднувати національне і міжнародне;

13) термін повинен відповідати внутрішній

структурі української мови;

14) новотвори мають пройти апробацію і критику в практичному та науковому функціонуванні;

15) виділено основні ознаки терміна: однозначність, точність, стисліcть, вмотивованість, уніфікованість [168, 169, 184].

Як бачимо, усі ці принципи актуальні і сьогодні й їх можна використовувати у сучасному термінознавстві, в тому числі й при укладанні словників спортивних термінів.

Наукові та методичні вимоги до терміна, які у 20-30-их рр. викристалізувались у процесі практичної роботи вчених наддніпрянської України і Галичини, викладені у статті Д.Мордухая-Болтовського [113, с.27-29]:

- взаємно-однозначна відповідність між об'єктом та словом, що його означує, тобто термін повинен відповідати поняттю;

термін не повинен давати хибного уявлення про зміст визначуваного ним об'єкта, а казати лише про те, що міститься у зазначеному ним, тобто термін мусить виділяти найістотніші властивості того, що він визначає і викликати відповідні асоціації;

- для термінів потрібно брати переважно корені рідної мови;

- терміни не повинні суперечити з духом мови.

Узагальнюючий характер теоретичних напрацювань у питаннях термінології і методологічних основ роботи над нею мали інструкції ІУНМ [71], статті Я.Лепченка "За якими принципами укладає тепер Інститут української наукової мови українську природничу номенклатуру" [71], О.Янати "За якими принципами треба укладати українську природничу номенклатуру" та, особливо, стаття Т.Секунди "Принципи складання української технічної термінології"

[170].

Тадей Секунда наголошував на цілком відмінному характерові розвитку української термінології яка за дуже короткий час пройшла складний шлях, який термінології інших народів проходили віками, а також на те, що українська термінологія відчувала вплив російської, німецької і польської термінологій. Джерелами поповнення української термінології були спеціальні праці, друковані українською мовою та термінні матеріали, зібрані серед народу.

Автор сформулював критерії, яким, на його думку, повинна відповідати термінологія: “1) легко зрозуміла, цебто вже самий звук кожного терміна мусить давати певне поняття про те, що даний термін означає; 2) точна своєю суттю, цебто даний термін має відповідати суті речі чи наукового об’єкту, цим терміном означеного; 3) недвозначна, цебто з кожним терміном має бути зв’язане тільки одно значення; 4) гнучка, цебто кожен термін має давати змогу легко творити від нього похідні терміни; 5) доброзвучна” [170, с.12].

Т.Секунда говорив про особливу вагу першої вимоги, адже “для людини, що вчиться, науковий термін не повинен бути сам собою за об’єкт вивчення, не повинен сам собою викликати напруження мозку, а мусить бути тільки засобом для того, щоб полегшувати собі зрозуміння, або щоб легше передавати комусь якийсь процес чи, взагалі, якусь наукову думку” [170, с.12].

Розмірковуючи про “право громадянства” в термінології запозичень, автор дав визначення інтернаціональних і чужомовних термінів, розуміючи під ними відповідно: “За інтернаціональні

терміни можна вважати ті, що їх уживають з тим самим значенням у більшості європейських, особливо висококультурних мов, за чужомовні терміни, в ширшому значенні можна вважати ті терміни, що їх увібрала в себе дана мова з якоїсь чужої, при чому терміни ці поділяють звичайно на дві групі: слова засвоєні... і слова чужі... Терміни засвоєні - це слова, що, ввійшли в мову давно і змінившись відповідно до її духу, набули вже в ній прав громадянства. Термінами чужими називають звичайно ті слова, що, увійшовши в мову порівняно недавно, заховали свої чужомовні прикмети, ще не змінившись під впливом мови, до якої ввійшли" [170, С.12].

Т.Секунда застерігав від уживання великої кількості чужомовних термінів, що поступово надавало мові чужомовного вигляду, від сплутування понять інтернаціональності та чужомовності (перше з яких можна вважати за доволі позитивну рису термінології, а друге - як однозначну її хибу), від дослівного перекладання (калькування) чужомовних термінів (особливо складених німецьких) та ін.

Та, найважливіше, автор окреслював перспективи української термінології і на основі конкретних прикладів визначив принципи, які треба застосовувати при її творенні. Серед них називає такі: 1)українська термінологія повинна передусім спиратися на багаті народні термінологічні матеріали, зібрані з усіх українських територій;

2)складати термінологію треба дуже обережно, щоб не засмітити мову невдалими термінами;

3)інтернаціональні терміни не варто категорично відкидати, їх можна вводити до української термінології, але добре було б

підібрати до них українські синоніми-відповідники і подати їх рівнобіжно до інтернаціональних;

4)в наукових текстах можна вживати терміни інтернаціональні, а в науково-популярних краще використати українські відповідники;

5)засвоєні в давні часи і пристосовані до духу української мови терміни треба залишити в мові, бо вони набули вже в ній прав громадянства, стали нашими словами;

6)обережно використовувати порівняно нові запозичення;

7)використовувати власне українські складені слова, яких є небагато, але не захоплюватись творенням нових складених термінів, особливо з двох іменникових основ;

8)необхідно не боятися новотворів, а творити нові терміни, адже в термінології важко обійтися самими лише народними назвами;

9)нові слова треба творити на народній основі;

10) термінологію варто творити організовано, а не зусиллями окремих ентузіастів.

Свої теоретичні положення, викладені у статті, Т. Секунда обґрунтував ще у 1919 р., але, як наголошував сам автор, вони не втратили актуальності, а тому з’явились у “Віснику ІУНМ” (1930 р.) як виклад програмових засад українського термінотворення. На нашу думку, ці положення не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Аналізуючи й оцінюючи роботу ІУНМ, І. Огієнко писав: “Усі відділи Інституту наукової мови виробили для складання термінів і термінологічних словників найкращу наукову методологію і трималися її. Між іншим було прийнято засаду, яка панує в інших слов’янських народів - щоб термінологія була своя національна, а не

чужомовна... Цим українська термінологія розійшлася з російською, що здавна будується на інтернаціональній підставі" [127, с.252]. Власне національний характер української термінології відзначав і Я.Лепченко, який писав: "...йдучи... шляхом наближення мови наукової до мови народу, ми, певні, що стали на вірний шлях" [113, с.39].

Загалом, успішну роботу над термінологією з 1925 до 1930 рр. забезпечували кілька чинників:

висококваліфіковані фахівці, ентузіасти термінологічної справи;

- державна підтримка Інституту Української Наукової Мови та допомога йому;
- роль особистостей-інтелектуалів у термінотворчому процесі;

загальна сприятлива атмосфера, підтримана політикою українізації.

Протягом 1925-1930 років ІУНМ, за словами Ю. Шевельова: "розгорнув надзвичайно широку й плідну роботу над остаточним опрацюванням і впорядкуванням української наукової і технічно-промислової термінології на основі матеріялу, наявного в народній мові, але використовуваного тепер відповідно до науково теоретичних вимог, роботу над розчищенням української термінології від непотрібного чужого намулу" [236, с.57].

Серед перспективних завдань, які накреслив перед собою Інститут Української Наукової Мови, були:

1) робота над термінами, запозиченими з інших мов;
2) опрацювання варваризмів, підшукування до них народних назв або ж переклад їх;

3) позбавлення термінології від зайшлого намулу;

4) унормування термінології і скерування її на рейки народної та образної мови;

5) укладання словника нового типу - фразеологічно-тлумачного, який “термінологію, а також потрібну фразеологію подаватиме як тлумачення терміна”[187];

6) укладання нових словників, які б охоплювали “не окремі науки, а цикли наук споріднених” [187];

7) спостереження над тим, як сприймає жива мова запропоновані науковцям і широкому загалові проекти інститутських словників і публікація результатів таких досліджень.

Робота, що проводилась за таким планом, була початковим етапом майбутньої праці над фаховим словником тлумачного типу. Отже, термінологічна справа в Україні наприкінці 20-их років вийшла на якісно новий рівень обробки термінологічного матеріалу. Це була підготовка тлумачних словників з різних галузей знань, які мали б охопити цілу систему української наукової термінології (словників, яких нам так бракує сьогодні) [122].

Підсумовуючи роботу ІУНМ, І. Огієнко писав: “Інститут наукової мови при Академії наук видав біля ЗО різних термінологічних словників високої наукової якості, при тому термінологія була головно своя національна, а не чужоземна, як в Росії” [230].

Цей етап розвитку термінології хронологічно збігається з періодом “українізації”, коли, за словами Р.Смаль-Стоцького,: “Український народ у своїй “власній державі”, на своїй власній землі, дістає дозвіл від Москви розвивати свою культуру, говорити й

писати по-українськи...” [209, с.15]. Українізаційна кампанія значною мірою уможливила видання такої величезної кількості термінологічних словників. Тому справедливо цей час в історії розвитку української лінгвістичної думки називають “золотим десятиріччям” українського термінологічного словникарства.

4.3. Узагальнення розвитку української спортивної термінології в УРСР у 20-40 роки XX століття

Спортивна термінологія в дореволюційний період практично була відсутня. Це було обумовлене забороною української мови і тим, що спортивний рух ще тільки зароджувався. На початку століття українські спортивні терміни творилися хаотично. Процес творення української спортивної термінології в УРСР відображав розвиток спортивного руху.

Вирішення проблеми розбудови української спортивної термінології мало взаємозумовлений характер: молода суверенна держава відчувала гостру потребу в національній науковій термінології, у т.ч. спортивної; у свою чергу мова (термінологія) для повнокровного функціонування вимагала цілеспрямованої термінологічної діяльності державних інституцій. Практика підтвердила, що реалізація цих засад можлива тільки в умовах державності.

Терміни спорту є елементом термінологічної системи. Робота зі створення української термінологічної системи почалася на початку

20-х років XX століття. При цьому основним напрямком було прагнення подолати розрив між науковою термінологією і термінологією практики спорту. Це була основна тенденція радянського термінотворення й критерії зрозумілості і доступності для широких мас використовувались і в СРСР [116].

У 20-30 роки, незважаючи на загальне піднесення у розвитку української термінології, питанню української спортивної термінології приділялося недостатньо уваги.

Основним центром термінологічної справи був Інститут Української Наукової мови (ІУНМ), а центром продукування україномовної літератури і періодики став Харків.

У 20-30-і роки в Україні спостерігалось своєрідне піднесення у розвитку української термінології. Проте, зважаючи на брак часу і відповідних фахівців, ІУНМ не спромігся підготувати спортивний словник. Лише в окремих словниках зустрічалися поодинокі терміни з галузі фізичної культури і спорту. Однак, саме у цей період починає активно розвиватися спортивна періодика, яка стала основним носієм розвитку української термінолексики.

Про основні напрями і завдання роботи ІУНМ зазначив у своїй доповіді на Раді Академії її керівник Григорій Холодний 5 листопада 1928року: “ Низка галузей ще чекає на українського термінолога. Подано голий список, та й то неповний того, що має створити зміст дальшої словникової роботи: географічна номенклатура, фіто-техніка, **...спорт”** [210, с.10].

Зважаючи на брак часу і відповідних фахівців, ІУНМ не спромігся підготувати спортивний словник. Лише в окремих

словниках зустрічаються поодинокі терміни фізичної культури і спорту. Однак, саме у цей період починає активно розвиватися спортивна періодика, яка стала основним носієм розвитку української термінолексики.

Про значення української мови в спортивному житті України радянського періоду можна довідатися з умов набору до щойно утвореного, єдиного в республіці інституту фізичної культури м. Харкова в 1932 році: "...вступники, громадяни УРСР, під час вступу повинні обов'язково знати добре українську мову. Вступники, громадяни інших республік СРСР, приймається і без знання української мови, але мусять протягом одного року її опанувати [27]."

Як зазначав Ярослав Рудницький, аналізуючи процеси розвитку спортивної термінології в УРСР: "Українська спортова термінологія (большевицька) цікава цим оглядом; бачимо в ній нахили до вдержання й закріплення інтернаціональності слівні й то навіть там, де творяться питомі зложення-скороти. Отже побіч **футболу, треніювання, боксу і т.д. стрічаємо спортгурток, спортмайдан, важкоатлетичний, аеросаний,** ін. Й врешті **фізкультура, -ник, спортінвентар** і т.п. В нас поки що така термінологія "разить вухо" й не приймається, хоч часом тут і там можна стрінути **"спортуправа", фізвиховання тощо.** Не можна поминути великої сили москалізмів в зазбручанській "спортивній" слівні" [164, с. 13-14].

У 20-30-і роки в Україні спостерігалось своєрідне піднесення у розвитку української термінології. Проте, зважаючи на брак часу і

відповідних фахівців, ІУНМ не спромігся підготувати спортивний словник.

Тільки в окремих словниках зустрічалися поодинокі терміни з галузі фізичної культури і спорту. Однак, саме у цей період починає активно розвиватися спортивна періодика, яка стала основним носієм розвитку української термінолексики.

У 30-ті роки було підготована цілу низку методичної літератури з фізичної культури і спорту українською мовою, серед них підручники - А.Бойко, М.Філь “Раціональне плавання”; В.Блях, М.Філь “Спортивні гри”; Іде “Гімнастика легенів”; В.Лазак, П.Усінов “Гребля”, В.Прівіс, М.Філь “Фізкультура на селі”, М.Бурцева “Ритмічні гри”, Ю.Карнинський “Масова гімнастика без приладів”, В.Блях “Зимовий спорт” , Д.Григоренко “Самовчитель гри в шахи”, С.Павлов “Ковзальський спорт”, “Гри та розваги на зимовому повітрі”. На восьмому році видання, з квітня 1929 року почав виходити українською мовою ілюстрований спортивний щомісячний журнал “Вісник фізичної культури” (орган Всеукраїнської та Харківської рад фізичної культури та ЦК ЛКСМУ). Цей журнал був основним носієм спортивної термінології, яка вживалася в спортивному русі тогочасної України. [26, 28, 29] Проте все це становило лише 10 % від усієї спортивної літератури яка друкувалася в УРСР, основна частина видань виходило російською мовою.

У цей час було сформовано певну гімнастичну термінологічну базу, яка базувалася на власномовних джерелах та запозиченнях: **нахилення голови вперед і назад, повернення голови направо і**

наліво, кружіння головою зліва направо, простягання рук у сторону, руки в боки, піднімання рук на плечі, кружіння обома руками, виставлення правої й лівої ноги вперед, схрещування ніг, напівприсідання, стрибання вгору, нахилення тулуба вперед тощо [29, ЗО, 194].

З розвитком нових видів спорту виникала потреба у створенні спеціальних термінів, значна частина їх замінювалася образними термінами, наприклад в ковзанярському спорті зустрічалися такі терміни: **ковзани - снігурці, дужка, викрюк, вісімка** тощо.

На відміну від галицької назви **лещата** в УРСР зустрічався термін **лижви.**

За походженням спортивну термінологію українські науковці розділяють на дві групи: спортивна лексика слов'янського походження і спортивна лексика неслов'янського походження [132].

Зауважимо, що в українській мові багато термінів в галузі спорту було створено на базі власного, національного словникового фонду **(грач, ковзани, лижви, рухливі гри, купальні, перегони, скраклі, дамки, плавба тощо).** Як зазначалося в "Інструкції для укладання словників в ІУНМ" - спортивна терміносистема створювалася в основному з лексичного фонду рідної мови, новотворів. В силу історичних подій, значну роль в поповненні національної терміносистеми відіграла російська мова. Саме на радянському етапі розвитку України, наша спортивна лексика поповнювалася майже виключно через російську мову інтернаціональними термінами **(футбол, хокей, баскетбол, волейбол, гандбол, ручний м'яч, гандбол, біатлон, ралі, картинг,**

бадмінтон). На наш погляд, це можна пояснити певними, як об’єктивними, так і суб’єктивними чинниками:

а) природною взаємодією двох близькоспоріднених мов;

б) значною односторонністю українсько-російської мовної інтерференції;

в) перехід від удаваного сприяння українізації до наступу на неї.

У пору вироблення української наукової мови закономірною є поява серед її виражальних засобів лексичних новоутворень, що свідчили про розвиток .

В українській спортивній термінології періоду українізації рельєфно проступає національно-мовна самобутність, що помітно на тлі російської мови. Виявом цієї самобутності є диференційні структурно-семантичні ознаки, які виявляються:

г) назва - однословах, коли українська спортивна термінологія тяжіла до активного використання засобів народної мови; зокрема наприклад найменувань з прозорою внутрішньою формою: **рухатися, гулянки човнами, бавлення, художні розваги, плигання, гребіння** тощо;

д) історично успадкованій лексиці: **копье - ратище, толчок - штовхання, метание - кидання.**

Якщо у 20-х роках в українській спортивній термінології спостерігалося явище мовного “пуризму”, тобто використання власномовних джерел поповнення термінолексики, то в 30-і роки в питаннях термінотворення тенденції змінюються [186]. Як зазначали радянські мовознавці “пуризм” 20-х років, коли масовим

перекладом інтернаціональних термінів захопило і спортивну термінологію народів СРСР, до кінця 30-х років починає поступово зникати. Це мало зворотне значення, з цього часу всі досягнення в російській термінології спорту майже “автоматично” переносилися в національні терміносистеми фізкультури і спорту. Розвиток всієї термінології в УРСР відбувався в єдиному руслі з російською: наприклад - російською - **полушпагат,** українською - **півшпагат; подъем разгибом - підйом розгином; большой оборот назад - великий оборот назад; соскок ноги врозь - зіскок ноги нарізно; прыжок согнувшись - стрибок зігнувшись; стойка на голове - стійка на голові** і т.д. [176].

Мовна та спортивна термінологічна ситуація 20-х років сприяла становленню української спортивної термінології як системи. Ця система створювалася з урахуванням національних традицій і міжнародної практики термінотворення, у т.ч. з використанням термінологічних надбань російської мови та за її посередницькою участю. Така впорядкованість виявляється як на структурному, так і на лексико-семантичному рівні, простежується у всіх структурних типах термінів: у термінах - простих словах, термінах-композитах, термінах-словосполученнях.

В радянську епоху широкого розповсюдження набули терміни, які відображали російську мовну традицію, зокрема складені терміни **велопробіг, гірськолижник, автогонщик, лікар-масажист, метальники-рекордсмени, суддя-інформатор,** термінологічні словосполучення **фізкультура, фізорг, фіззарядка, фізкультпауза,**

спортзал, спортклуб, спортмайданчик, фізкультнарад, абревіатур **ДСТ, ГПО, ДТСААФ, ВРФКУ** [26, 27, 28, 29 та ін].

Розвиток української спортивної термінології перебував під щільною опікою російської мови, оскільки це було обумовлено історичним розвитком спортивного руху в СРСР і УРСР. Достатньо короткий термін функціонування національного спорту в УРСР в 20-і роки, повна централізація усього радянського спортивного руху, брак місцевих фахівців, надмірна інтернаціоналізація мови, сповільнила і навіть призупинила розвиток української спортивної термінології. Подібна ситуація, а іноді навіть гірша спостерігалась і в решти республіках колишнього СРСР.

Через російську мову проходило засвоєння інтернаціональної спортивної лексики: **тренер, бокс, баскетбол, футбол, теніс, фехтування, рекордсмен; фінал, крос, старт, каное, турнір, стипль-чез, матч, слалом, тандем, швертбол, яхтсмен, кроль, брас, батерфляй, шайба, хердель, реміз, гантель, штанга, стадіон, арбітр, сальто, фальшетарт, кульбіт, нокаут** [177].

Системність української спортивної термінології в 20-30-х роках XX століття ще більш угрупували терміни-словосполучення. Складені найменування використовувались і раніше, однак як структурний тип в українській спортивній термінології утвердились у вказаний період. Як для російської мови, для української дуже характерні словосполучні терміни: **легкоатлет, команди-чемпіони, каное-двійка, кінь-махи, скачка-крос, метальники-рекордсмени, суддя-вимірювач, кінно-спортивні змагання і т.д.** Українські терміни-словотвори часто калькуються по російському взірцю

(водне поло, спортивна гімнастика, товариська зустріч, гімнастична стінка, великий спорт, ГПО) [214, с. 137].

Усю роботу в галузі спортивної лексики СРСР було спрямовано на створення єдиної терміносистеми фізкультури і спорту, зберігаючи при цьому традиції російської мови. Зауважимо, що в кінці 30-х років почалася активна боротьба з “націоналістичними проявами” в українській термінолексиці.

Сьогодні варто узагальнити й об’єктивно проаналізувати загальні закономірності розвитку спортивної термінології народів СРСР і навіть про формування єдиної термінології фізкультури і спорту при всьому розвитку фонетики, морфології і синтаксису національних мов. “Сама історична дійсність, дружелюбне спілкування націй і народностей нашої країни визначають форми і способи взаємодії численних мов народів Радянського Союзу і шляхи їх функціонального об’єднання” [25].

Розвиток української спортивної термінології перебував під щільною опікою російської мови, це було обумовлено історичним розвитком спортивного руху УРСР. Достатньо короткий термін розвитку спорту УРСР, повна централізація спортивного руху, брак фахівців, надмірна інтернаціоналізація, спричинили повільний розвиток власної національної спортивної термінології.

Академік В.В.Виноградов в доповіді “В.І.Ленін і розвиток радянської термінології” висвітлив основний принцип розвитку національних терміносистем в цей період - “про прогресивний вплив російської мови, як мови передової, високо розвинутої нації на всі мови народів СРСР, перш за все в галузі термінології, звязаної з

новітніми суспільно-політичними, науковими та технічними поняттями” [24,с.6].

Радянська спортивна термінологія будувалася на основі національного словникового складу мови з врахуванням запозичення слів за законами російського словотворення і граматики. Розвитку радянської термінології спорту приділялося значну увагу. Так, в 1921 році було видруковано “Терминологию сокольской гимнастики”. У 1928 році видруковано “Энцеклопедический словарь по физической культуре”, який містив 3500 термінів і слів того часу. У вжитку широко набув розповсюдження термін радянська спортивна термінологія.

4.4. Обґрунтування політики зросійщення української термінології фізичної культури і спорту

У статті, написаній 1929 р. ще в пору “золотого десятиліття” В.Андрієвський помітив загрозливі тенденції у переважно сприятливій атмосфері розвитку української спеціалізованої лексики і дещо категорично зауважує: “Нехай не спиняють нас ніякі постанови “всеукраїнських наукових з’їздів, що відбуваються в совдепії, а ні постанови ВУАН, бо всі ті постанови робиться під московським пястуком, маючи на увазі “єдність пролєтаріятів”, “єдність революційного фронту” і тому подібні на перший вигляд дурниці, а в суті речей - тим провадиться послідовна, невпинна й дійсна москалізація нашої мови,як і в инших галузях то робиться з душею нашого народу на т.зв. “Великій Україні” [129].

Втілюючи в життя вчення академіка М.Я.Марра, керівництво СРСР вирішувало національне питання таким чином - “дати національним культурам розвинутися, виявити всі свої потенції, щоб створити умови для злиття їх в одну спільну культуру, з однією спільною мовою” [185, с.194].

Ідеологи боротьби з “термінологічни шкідництвом” у другій половині 30-х років розгорнули активну діяльність: “аналізуючи стан та шляхи розвитку української спеціальної термінології, виявляючи коріння націоналістичних перекручень на цій важливій ділянці, треба увесь час пам’ятати, що термінологічне шкідництво провалилось одночасно і в ІУНМ і численними розсипаними по видавництвах тощо редакторами мови, перекладачами, викладачами і т.д. [155, с.63]”. Концепцію розвитку української термінології, яку проводив ІУНМ, було оголошено “контрреволюційною роботою на “мовному фронті”. Перед новим керівництвом було поставлено завдання вилучити з української мови слова, спільні в українській та російській мові, які були замінили загальновідомі терміни на штучно вигадані слова.

Як зазначав А.Хвиля: ’’Кожен, хто зорієнтований у дотичній проблемі, зразу пізнає, що насправді тут лише підігріта її модифікована мовно-історична концепція так званої праруської мови, себто мови-предка східних слов’ян, достосована до совєтсько-російської історіографічної теорії про націогенезу українців, білорусів і росіян. Та тоді, як про теорію праруської мови давніш можна було ще дискутувати, то справа ’’древньоруської мови”, це офіційна партійна догма, накинута нашому підсовітському

мовознавству, а відступлювання від неї, це “український буржуазний націоналізм” [205, 207].

Уся робота в галузі спортивної лексики СРСР була спрямована на створення єдиної термінології фізкультури і спорту.

Радянська “інтерналізація” спорту привела до повного зросійщення національних спортивних рухів народів СРСР.

Непримиренна боротьба проти української термінології започаткувала низку статей на цю тему - А.Хвиля “На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті” (1933) [208], Н.Каганович “Мовна теорія українського буржуазного націоналізму” (1933) [72], О.Фінкель “Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння” [195]. В результаті цієї боротьби репресовано і загинуло багато українських мовознавців. Широкий розмах боротьби з “національним шкідництвом” офіційно підкреслено і підтримано “Резолюцією комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології” (1934), де поставлено вимогу “переглянути персональний склад працівників..., вигнати з мовної дільниці ворожі елементи і водночас вжити відповідних заходів до організації й готування пролетарських кадрів словникарів” [152, 153]. Ця резолюція започаткувала новий етап в історії розвитку української термінології, який тривав до початку 90-х років XX століття.

Упродовж 1933-1935 років до термінологічних словників додаються додатки - “Термінологічні бюлетені”, у яких “виправлено” 14,5 тисяч лексичного складу української термінології. Це становило від 50 до 80 відсотків оригінальних українських термінів [116]. Це стосувалося і українських спортивних термінів, наприклад: лижви замінено на **лижі, гокей - хокей, дамки - шашки,**

шахи - шахмати, тура-ладя, ковзани - коньки, скраклі - городки і т.д. Всю роботу було спрямовано на те що "...термін має бути відповідний до загальної мовної політики радянської влади" [206].

Нами розглянуто проблему зросійщення української спортивної термінології у хронологічному аспекті. Зокрема, певний вплив мали події першого десятиліття після закінчення 2-ої світової війни - 1946-1956 та політика партійного керівництва 1956-1968 років.

У 1946-1956 роках в УРСР спостерігалося посилене російщення й обмеження української мови в державному адмініструванні і шкільному вжитку [234, с.12]. Таким чином, більшість народів Радянського Союзу, тісно пов'язаних в розвитку свого спорту з російською фізкультурою і спортом, майже повністю засвоїли російську спортивну термінологію, як в інтернаціональній її частині, так і стосовно термінів російського походження. Вся розробка національних термінологій йшла по шляху двох основних джерел - національної мови і російської спортивної термінології (засобу міжнаціонального спілкування спортсменів в СРСР).

Уможливлювалось паралельне співіснування автохтонної назви з пізніше накинутою формою, освоєною російською мовою. Це призводило до невиправданого розширення дублетних рядів: **тура, вежа...**

У наведених вище прикладах очевидною є односторонність українсько-російської мовної інтерференції, відрив української спортивної термінології від автентичної основи. Упорядники словників "взагалі уникали синоніміки, щоб у читача, боронь Боже,

не творилося враження, що українська мова може бути багатшою, ніж російська” ,- зауважує Ю.Шевельов [236, с.887].

У 1956-1968 роках прослідковується деяка лібералізація мовного курсу. У цей період створено цілу низку національних спортивних словників: російсько-вірменський спортивний короткий словник (Єреван, 1956); словник спортивних термінів (Вільнюс, 1959); короткий російсько-молдавський спортивний словник (Кишинів,1961); російсько-молдавський довідник з гімнастичної термінології (Кишинів, 1962); російсько-узбецький тлумачний словник з фізкультури і спорту (Ташкент, 1961); російсько-киргизький словник спортивної термінології (Фрунзе, 1962); російсько-казахський термінологічний словник. Фізкультура і спорт. (Алма-Ата, 1962). Спеціальні “Рекомендации Всесоюзного совещания по разработке терминологии в литературных языках народов СССР”(1961) своїм змістом чітко відобразили політику “злиття націй” та “дружби народів” у мовному питанні [45, 157].

Легалізація української наукової мови у 50-80 роки постійно перебувала у силовому полі теорії “злиття мов”. При укладені реєстру будь-якої української галузевої термінології необхідною і основною умовою було дотримання принципів мінімальних розходжень з російськими термінами. Натомість питомі елементи, що виражали специфічний характер українського словництва, були віднесені до лексики “націоналістично-архаїчної”, національно обмеженої” чи “хуторянської”. “Наукова розробка термінології, її здатність охоплювати все нові й нові поняття, явища життя не сумісні з вживанням архаїчної лексики, національно обмеженої, такої, що випливає з так званих хуторянських станів.

Націоналістично-архаїчна лексика й термінологія веде до збіднення мови як частини культури". Як зазначає М.Феллер, "вже в "Російсько-українському словнику" (1946) його упорядники мусили ставити на перше місце ті українські слова, які відтворювали конструкції російських відповідників. Підручники, що дослівно перекладались з російської мови, не могли вже вмістити властиво українські мовні структури" [154]. За таких умов катастрофічно погіршувався стан національної науки, репрезентантом якої є національна термінологія.

Будучи позбавленою можливості розбудовувати національну терміносистему еволюційним шляхом, виробляти і вдосконалювати засоби вираження нових понять, українська спортивна термінологія була приречена на відставання і регрес.

Про розвиток спортивної термінології в національних мовах свідчить факт видання літератури з фізичної культури і спорту, яку друкували республіканські видання українською мовою, "Легка атлетика взимку на повітрі" (Київ, 1953), "Сучасне п'ятиборство" (Київ, 1956). Українською мовою друкувалися періодичні видання "Радянський спорт" та "Фізкультура і спорт".

Виданий в 1961 році "Український правопис" підкреслив цілковиту залежність написання українських слів від російської орфографії [123, с.40].

У 70-80 роках українська термінологія "теоретично і практично перебувала в силовому полі російських термінологічних студій, зокрема Комітету науково-технічної термінології - організації досить високого наукового рівня, однак, не настільки вільної, щоб у своїй діяльності притримувати лише наукову лінію".

Активний розвиток російської спортивної термінології заперечував розвиток українського термінознавства [4, 5, 15, 16].

Певним винятком у розвитку термінології став українсько-російський спортивний словник (1973), мова про який у наступному підрозділі.

4.5. Роль та значення російсько-українського спортивного словника 1973 року у розвитку української спортивної термінології

Українська термінологічна лексикографія бере початок з другої половини XIX століття. Активна робота з видання наукових термінологічних словників припадає на 20-ті роки XX століття. Це коротке десятиріччя увінчалося небувалим розквітом лексикографічної роботи. Певну уяву про неї за неповними підрахунками можуть дати такі цифри: від 1918 до 1930 року побачило світ 15 медичних словників, 3 - з ветеринарії, 13 - з ботаніки, IO-з математики і механіки, 8 - з діловодства, 9 - з фізики, 4-з хімії тощо, а загалом до 1933 року було видано 83 термінологічних словників [129, с.1].

Автори цих словників у переважній більшості випадків на основі народної мови та номенклатури намагалися створити національну термінологію, що було зумовлено відсутністю уніфікованої термінології не лише в Україні, але й у світовій практиці [70]. Однак наступ на українські національні традиції і антигуманне розуміння національного привели до того, що в наступні роки, по суті, припинилося видання такого типу праць,

почалося знищення національних кадрів, а зібрані авторами матеріали та виготовлені словники оголошувалися націоналістичним шкідництвом.

Відродження термінологічної лексикографії, її нова хвиля припадає на 50-60 роки, що увінчалися випуском цілої серії дво- і багатомовних словників. Зусиллями багатьох вчених різних галузей знань було видано ряд термінологічних російсько-українських, а також і тлумачнодовідкових та енциклопедичних словників. Цілий ряд словників виходили малими тиражами і не претендували на вичерпність, ставали бібліографічною рідкістю. Для координації термінологічної роботи в Україні працювала Словникова комісія, а потім - Комітет наукової термінології, створений при Президії Академії наук УРСР у 1978 році, за час існування якого виходить ряд галузевих перекладних словників. Безперечно, не всі праці витримали пробу часом [74, 75].

У 1973 році в Києві було підготовлено перший російсько-український спортивний словник, який уклали Н.Й. Фірсель та В.М. Калюжна, за редакцією кандидата філологічних наук С.І. Головащука. Цей словник, крім свого прямого призначення - дати український переклад російських спортивних термінів, став першою спробою систематизувати українську спортивну термінологію. В ньому перекладено й певну частину загальної лексики, широко вживаної у спортивній літературі . Словник було розраховано для всіх, хто причетний до фізичної культури та спорту в УРСР: тренерів і спортсменів, викладачів фізичного виховання і науковців, журналістів і керівників, а також численних

шанувальників фізичного виховання і спорту. Словник налічує 7000 термінів з галузі спорту і фізичного виховання.

Для тогочасних умов вихід такого словника було значною подією в українській спортивній термінології. Вперше в СРСР проведено дослідження у галузі української термінології фізичної культури і спорту, яке втілилося у кінцевий результат-словник. У словнику, на думку фахівців, є ряд недоліків. Проте, вони були викликані, передовсім, загальним станом розвитку української мови в той час.

Основними джерелами для укладання словника були такі видання:

- “Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту” (тт. 1-3, Москва, Физкультура и спорт, 1961-1963);
- “Спортивная терминология и ее эквиваленты в английском, немецком и французком языках” (укладачі Скородумова Н.Н., Короновська Е.Г., Гусина К.Н., Москва, Видавництво літератури на іноземних мовах, 1957);
- серія семимовних словників з різних видів спорту, виданих у 1960 році в Будапешті за редакцією доктора Ференца Геппа (“Fencing”, “Football”, “Gymnastics”, “Swimming”, “Track and field athletics”, “Water-polo”);
- “Sportworterbuch in sieben Sprachen - Sports Dictionary in seven Languages” (von Dr. Ferenc Hepp, Budapest - Berlin, 1962);

“Російсько-український словник фізіологічних термінів” (укладачі Єсипенко Б.Е., Кондратович М.А., Видавництво АН УРСР, К., 1963);

- “Словарь современного русского литературного языка” (тт. 1-17, Москва,- Ленинград, 1948-1965);
- “Русско-украинский словарь” (тт.1-3, К., 1953-1963);
- “Новые слова и значения” (під редакцією Котелової Н.З. і Сорокіної Ю.С., “Советская энциклопедия”, Москва, 1971);
- “Українсько-російський словник” (тт.1-4, К., 1953-1963) [165].

Авторами було використано також різноманітну наукову, методичну, навчально-педагогічну, популярну літературу та періодичні видання з фізичної культури і спорту

Згаданий українсько-російський спортивний словник є актуальною лексиграфічною працею. У словнику враховано розвиток російської і української спортивних термінолексики за весь період її існування.

У ньому міститься понад 7 тисяч реєстрових слів, що стосуються всіх видів сучасного спорту, а також подаються найголовніші терміни з анатомії, біології, фізіології, медицини, психології, педагогіки і техніки, які мають пряме відношення до спорту і фізичного виховання.

Побудова словника чітка, добре продумана, що робить його зручним для користування. Слова розміщені в алфавітному порядку; у термінологічних сполуках на першому місці стоять термінологічні елементи, спільні для кількох стабільних утворень. До російських спортивних термінів знайдено українські відповідники. При цьому укладачі орієнтувалися на ті українські спортивні терміни, які усталилися в програмах і спортивній літературі, і які вже можна було вважати нормативними для української спортивної термінолексики. Під час відбору українських відповідників до

російських термінів, крім точного перекладу, враховано також основні закономірності словотворення і словозміни сучасно української літературної мови [148].

Вважаємо, що вдалими є ті статті словника, в яких фіксуються розбіжності у називанні окремих спортивних понять в обох мовах. В російській і в українській частині словника звернено увагу на частоту вживання синонімічних слів і словотворчих дублерів. Так, наприклад, якщо в українській мові для російських термінів існує кілька відповідників, то на першому місці подавалося більш вживані в той час, а далі менш вживані: **прыгун - стрибун, плигун; конник - вершник, верхівець, кіннотник; гребной спорт - весловий (гребний) спорт; закаливание - гартування, загартовування; замедление - сповільнення, уповільнення; захватывание - захоплювання, захоплення; маршировать - маршировати, крокувати; разносторонний - різнобічний, різносторонній.** До окремих слів, приналежність яких до спортивної термінолексики видається сумнівною, подано пояснювальні ремарки. Вдалим є графічне і лексико-граматичне оформлення словника.

До словника введено терміни, які відображають вплив технічного прогресу на **спорт: батут, спортлото, фотофініш, мотобол, юніор, вольтижер, велокамера** тощо.

Представлені в словнику складні та складені спортивні терміни: **слалом-гігант, автотуризм, матч-реванш, автопробіг, ринг-теніс.**

Використовуються в словнику спортивні терміни-інтернаціоналізми: **аут, ватерполо, нокаут, трек** та інші.

Таким чином, словник мав неабияку наукову цінність, оскільки в ньому відбилися спільні тенденції у розвитку російської і української спортивної термінолексики .

Разом з тим, у галузі спортивної термінології спостерігається значна продуктивність в процесах назовництва. За підрахунками дослідників у російській мові їх налічується більше чотирьохсот. Однак у словнику цей тип спортивної термінолексики поданий зі значними пропусками. Як зазначалося рецензентами, на сторінках не знаходимо таких загальновживаних в спорті термінів, як: **’’...автораллист, воднолыжник, гонщик, горовосходитель, дискобол, картингист, кроссмен, мотоболист, мотокросмен, полуфиналист, радиоспортсмен, раллист, стоклеточник, трековик, центрфорвард.** Відсутні в словнику і такі загальновідомі спортивні терміни-інтернаціоналізми, як **амазонка, аматор, брек, жетон, каприоль, кокпит, матчбол, аверанж, аксер, афсайд, пентатлон, ренверс, рондад, телемарк, тобоган, теджен, унція, флик-фляк”** [165].

У словнику також прослідковується відсутність значної кількості термінів, створених на українському ґрунті і синонімічні до іншомовних спортивних термінів типу пін-понг, гандбол, пенальті, ватерполо тощо.

Своєрідну окрему групу спортивних термінів становлять інтернаціональні буквені абревіатури, що означають назви міжнародних і європейських спортивних організацій. Характерна особливість їх у тому, що з метою зручності й доступності їхня повна форма передається не в іншомовному звучанні, хоч вона й

існує в мові, а у вигляді перекладу. Як правило, ці назви запозичені з англійської, французької мов, які є офіційними мовами у цих організаціях. У сучасній спортивній пресі такі терміни трапляються часто. Любителям футболу добре відомі інтернаціональні терміни-абревіатури ФІФА-франц., УЄФА-англ. За зразком з інших перекладних спортивних словників доцільно, було ввести, крім названих термінів-атрибутів, ще й такі: **АІБА, ФІБА, ФІЖ, ФІДЕ, ФІНА, ФІС** та інші.

Словник став першим спортивним виданням такого типу в той час. В словнику систематизовано основні спортивні терміни які широко вживалися в спортивному житті.

4.6. Наукові дослідження української спортивної лексики в Радянському Союзі

Характеризуючи цей період розвитку мовної політики, можна зазначити тезу 5-го З'їзду письменників України: "...українська мова належить до групи з обмеженою перспективою розвитку, мова тільки преси, письменства й початкової школи" [48].

В Україні продовжувався русифікаторський курс - пропагувалася теорія про закликання мов, про "другу рідну мову", теорія "єдиного советского народа", пропонувався закон про обирання батьками "іншо-республік"мови для своїх дітей; тривав розгул сусловсько-брежнєвської реакції. Все це визначало напрями досліджень в галузі термінології.

За даними 1979 року в межах УРСР кількість людей, які говорили українською мовою складала 36 млн. 5 тис., при загальній кількості 50 млн. мешканців. Всього в межах СРСР українською мовою розмовляло 42 млн. 300 тис. чоловік. За кордоном СРСР українською мовою розмовляло 1 млн. 700 тисяч чоловік які проживають в Польщі, Чехословаччині, Румунії, Югославії, Канаді, США [193, 225, 226]. Проте розвитку української термінології, а особливо спортивної приділялося мало уваги.

Український термінотворчий процес базувався в цей час на таких принципах створення нових термінів - принцип історичності, раціонального використання національних традицій і інтернаціональних тенденцій термінотворення в умовах дружнього спілкування народів СРСР і контактів між мовами, в першу чергу між українською і російською мовою [73, 106, 214].

Не пряма заборона національних мов, а начебто коригування їх розвитку в потрібному політичному напрямі - це унікальний, суто радянський винахід [192].

Найкраще охарактеризувати цей етап розвитку спортивної термінології можна таким висловом І.Сталіна - “дати національним культурам розвинутися, виявити всі свої потенції, щоб створити умови для злиття їх в одну спільну культуру, з однією спільною мовою” [183, с.194].

Радянська система, формально визнаючи право національних мов на вільний розвиток, втручалася в їх внутрішню будову на всіх рівнях. У такий спосіб українська термінологія фактично втратила свою оригінальність і перетворилася на копію російської [93, 100, 107].

Усі ці тенденції відображалися на розвитку наукових досліджень з проблем спортивної термінології. Наукові дослідження практично не проводилися. У 1970-1980 роках відбулося кілька мовознавчих конференцій з проблем термінології. Основна думка цих конференцій полягала в тому, що українська термінологія розвивалася і збагачувалася завдяки російській. Російській мові було відведено роль посередника між світовою літературою та національними терміносистемами СРСР. В цьому напрямі, в 70-80 роки було підготована низку наукових робіт з спортивної термінології - Шалгин Ф.Г. “Развитие спортивной терминологии в советскую эпоху” (1967) [214], Молдатаева Е. “Термины спорта русском и казахском языках” (1972) [114], Кондрашкина С. “Составные спортивной терминологии в современном русском языке” (1975) [86], Величко К. “Живая речь в условиях массовой комуникации. На примере спортивных передач” (1978) [23].

Перша наукова праця з проблем української спортивної термінології була захищена Михайлом Паночком у 1978 році “Украинская спортивная лексика”, - перша наукова праця з української спортивної термінології в СРСР. Робота присвячена дослідженню джерел, шляхів та структури розвитку української спортивної термінології. В цьому дослідженні вперше зібрана і піддана всебічному лексико-семантичному, і словотворчому аналізу українська спортивна лексика, досліджені питання взаємодії російської і української мови в цій галузі, розглянута роль російської мови у розвитку української спортивної термінології.

Основні джерела поповнення мови в радянські часи відбувалося за рахунок новотворів на основі корнів класичних мов, за рахунок

абревіатур, запозичень з інших мов “... в спортивній термінології часто зустрічаються терміни - запозичені з англійської **(баскетбол, волейбол, футбол, теніс)** [214, с. 138]”, перехід термінів з російської мови.

Основні висновки дослідження визначили головні тенденції розвитку української спортивної термінології у радянському періоді розвитку. Як свідчать висновки цього дослідження, загальні закономірності розвитку української спортивної лексики в багатьох випадках відповідні до розвитку спортивної лексики російської мови. Як зазначається у роботі “Сучасна українська спортивна лексика є цілісною системою, в склад якої входять відповідно українські, загальносхіднословянські і загальнословянські структурні деривати, а також іноземні запозичення. Серед запозиченої спортивної лексики найбільша кількість слів англійського і французького походження. Можливість для запозичення відкривалися завдяки екстралінгвістичним факторам: тісним контактам Росії, в склад якої входила Україна, з цими країнами. Певну роль зіграли також і фактори внутрішньолінгвістичні: потреба в створенні нових термінів, спрямування до стислості найменувань, позитивні сторони нейтральності термінів, які виключали б будь-які небажані асоціації.” [220, с. 102]

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ

Розвиток української спортивної термінології постійно перебував під щільною опікою російської мови, оскільки це було обумовлено історичним розвитком спортивного руху в СРСР і, зокрема, в УРСР. Достатньо короткий термін функціонування національного спорту в УРСР в 20-і роки, повна централізація усього радянського спортивного руху 40-80-х років, надмірна інтернаціоналізація мови, брак місцевих фахівців, зросійщення фахової освіти і науки сповільнили і навіть призупинили розвиток української спортивної термінології. Подібна ситуація, а іноді навіть гірша, спостерігалась і в решти республіках колишнього СРСР.

Усю роботу в галузі спортивної лексики СРСР було спрямовано на створення єдиної термінології фізкультури і спорту, зберігаючи при цьому традиції російської мови. Радянська "інтернаціоналізація" спорту призвела до повного зросійщення національних спортивних рухів народів СРСР. В радянську епоху широкого розповсюдження набули терміни, які відображали російську мовну традицію, зокрема - складені терміни: **велопробіг, гірськолижник, автогонщик, лижоролери, лікар-масажист, метальник-рекордсмен, спаринг-партнер, суддя-інформатор;** термінологічні словосполучення: **фізкультура, фізорг, фіззарядка, фізкультпауза, фізрук, спортзал, спортклуб, спортмайданчик, спорткомітет, фізкультпарад;** абревіатур: **ДСТ, ГПО, ДТСААФ, КМС.**

За вийнятком праці М.М.Паночка, розвиток наукових досліджень з проблем спортивного термінознавства не проводився. Саме в роки розбудови української держави створились передумови

для повноцінних наукових досліджень в галузі спортивного термінознавства, тісної співпраці мовознавців, теоретиків та практиків спорту.

РОЗДІЛ 5

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СПОРТИВНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

5.1. Проблеми розвитку спортивної лексики на сучасному етапі

Унаслідок проголошення незалежності України і конституційного закріплення української мови як державної, актуальним завданням українського мовознавства є вивчення шляхів розвитку та способів упорядкування чинних термінологічних систем. Українське термінознавство має глибокі корені, що сягають 19 століття і вагомі здобутки упродовж свого розвитку. Особливо продуктивно українське термінознавство розвивалося у другій половина 19 на початку 20 століття, а також у період “золотого десятиліття” - в тридцятих роках нашого століття. Останній відзначився тим, що термінологічна справа, якою займалися окремі ентузіасти-фахівці різних галузей виробництва, науки, техніки, культури, набула державної ваги.

В особливому становищі опинилася сучасна українська термінологія, яка маючи багатий власний досвід термінотворення, знову уже вкотре знаходиться у процесі формування [101, 128, 140, 216].

Із запровадження української мови як державної з необхідністю постає проблема використання її в усіх галузях науки і техніки. До цих пір монопольне панування у науці на теренах колишнього Радянського Союзу мала російська мова, якою друкувались майже всі наукові дослідження, розробки, підручники, тощо. Перед нами стоїть завдання дати українцям розуміння того, що українська мова може так само успішно функціонувати не тільки на поетовому, але й на науковому рівні. При цьому доводиться мати справу з певними труднощами:

1) науковці звикли користуватися російською мовою, і, відповідно, російською термінологією;

2) навчальні заклади забезпечені в основному лише російськомовними підручниками, науковою літературою та посібниками;

3) наявні російсько-українські словники та українські підручники хибують майже виключним калькуванням термінів російської мови, нехтуючи при цьому нормами української мови;

4) багато термінів взагалі не мають українських еквівалентів і кожен вживає їх на свій розсуд [123, 150].

Такому станові можна зарадити, переглянувши та використавши кращий досвід існуючих словників, або ще краще, створити на їх базі повні українські тлумачні та перекладні словники в різних галузях науки, які повинні стати основою складання стандартів, довідників, навчальних посібників та іншої наукової літератури. Варто відзначити той факт, що за останні декілька років фахівці з різних галузей, відчувши потребу в різних українських словниках, почали активно розробляти різного роду перекладні (в

основному російсько-українські) словники. Поряд з позитивними результатами такої роботи не можна не бачити негативних сторін: продовжується орієнтація або на російську мову, або на українську мову зразка 20-30-х років. В результаті цього знову ж таки повторюються кальки або реанімуються слова, які давно вийшли з ужитку і ледве чи приживуться знову [174].

Доцентрові тенденції в Радянському Союзі проявилися не лише в економіці, але й у сфері лінгвістичної діяльності, надто в процесі термінотворення. Не принижуючи певної ролі російської мови як посередника в міжмовних контактах, з одного боку, та критично оцінюючи значну односторонність українсько-російської мовної інтерференції, з іншого, слід зазначити, що російська мова “подарувала” разом із новими термінами водночас чимало огріхів суб’єктивного характеру. Мали місце, наприклад, явища невдалого калькування, штучного відходу від усталених зразків для більшості європейських мов, наявності пропусків у терміносистемах, конструювання термінів-монстрів тощо [84, с.25].

В даній ситуації слід мати на увазі та використати певний парадокс: українська термінологія, що нині формується, опинилася у вигідній ситуації, порівняно з іншими мовами, оскільки існує можливість врахувати досвід інших національних терміносистем та уникнути їх похибок. Аналіз дає підставу стверджувати, що українська термінологія повинна створюватися з орієнтацією на три фактори: досвід найпоширеніших мов розвинутих країн світу, найперше - мов-продуцентів тієї чи іншої терміносистеми; позитивну практику за останні десятиліття термінологічної школи колишнього СРСР, яка в багатьох аспектах мала місце; досвід

українського термінотворення у різних регіонах України та за рубежем. Істина розташована десь посередині цієї тріади. Вся складність полягає в тому, що координати слід встановлювати у кожному випадку окремо. Не можна водночас забути про набутий досвід та вимоги часу, слід обережно та послідовно порівнювати ці три чинники.

Як зазначав професор Т. Кияк "...щоб українська мова стала врівень з відомими сучасними мовами, то мусимо визнати доконечну потребу розв'язання найближчим часом принаймні таких завдань:

1) розробити та втілити принципи українського термінотворення, що базуються на прямих контактах з мовами-продуцентами;

2) встановити межі інтернаціоналізації термінів як на формальному, так і на дефінітивному рівнях;

3) запропонувати рекомендації для побудови стандартів на українські терміни та їх визначення, виходячи при цьому з усталеної світової практики;

4) визначити статус та головні засади українського термінознавства, нормалізувавши водночас метамову цієї лінгвістичної дисципліни" [83,с. 230].

З урахуванням особливостей функціонування української термінології в останні десятиріччя можемо окреслити коло проблем, від розв'язання яких залежатиме напрям дальшого розвитку української наукової мови [191]. Є цілий ряд проблем які потребують вирішення - проблема спадщини, проблема запозичень, проблема перекладу термінів, словотворча і правописна проблеми,

проблеми транслітерації і синонімів, проблема культури наукової мови [84,212].

Галузь спорту і фізичної культури, в плані розвитку науково-педагогічної думки, реального використання в навчально-тренувальному і змагальному процесах, були і залишаються зросійщеними [143]. Учені виділяють чотири проблеми, які стоять перед українізацією мови фізичної культури і спорту:

1) зросійщення;
2) надмірна інтернаціоналізація;
3) неадекватний переклад;
4) проблема відродження української спортивної

термінології Західної України першої половини XX століття [138].

Характеризуючи сучасний стан розвитку української спортивної термінології О.Лисяк виділив такі проблеми: ’’Ніяка, здається, ділянка нашого словника не є так засмічена і невпорядкована, як саме наша спортова термінологія. Хаос, що тут панує, справді безприкладний. Все це - ще один наслідок поділу наших земель на декілька займанщин, з яких кожна впливала між іншими так на вироблення всієї нашої фахової термінології, а спортової термінології зокрема. Вона - ця спортова термінологія - явище взагалі нове і датує свій розвиток від часів довоєнного відродження фізичної культури - себто від останніх 50-ти років. Є фактом, що спортовий словник кожного без винятку народу - це амальгама англійських спортових вислові і відповідно дібраних слів даної мови. Проте у нас ця амальгама має ще чимало інших чужих елементів. Крім англійського маємо російські, польські, чеські і т.д. - оте наша спортова термінологія, яка може більше, як яка інша,

безнастанно живе й розвивається. Це справжній хаос. Ми, безперечно, проти збіднення мови в будь-якій ділянці, а в спортовій особливо, але часом наше порізно “багатство” мовно-спортове справді занадто велике” [105, с.47].

“Справа спортової термінології важна і міцно зв’язана з самим розвоєм спорту, устійнювати Невідклично мовні канони для спорту - передчасно і непотрібно. Спорт живе і розвивається. Але усунути з мови спорту сміття - варто і треба. Може бути, що всі за цитовані нами вислови, які, між іншим, творять тільки дрібну частину нашого спортового словника, правильні - можливо, що тільки частина з них” [19].

Цікавою для розвитку термінознавства є спадщина термінологічних надбань спортивного руху в Галичині і УРСР в першій половині ХХ століття, здобутки НТШ і ІУНМ. Наприклад: копаний мяч, відбиванка, сітківка, наколесництво та інші. Після боротьби з націоналізмом у мові в 30-ті роки ХХ століття, великий пласт українських термінів був недоступний для користувачів. Проте не слід абсолютно використовувати цю термінологію в сучасних умовах. Багато термінів, які зараз існують, не порушують законів української мови і правильно відображають суть поняття. їх варто залишити у складі спортивної термінології. Частина спортивних термінів, які вживалися в Галичині 20-30-х років, не завжди є сприйнятті на всій території України, наприклад: **кошиківка, відбиванка, гаківка, лещата** та інші. Проте слід переглянути ці нароби і частково використати ці термінологічні здобутки у формуванні сучасної української спортивної термінології.

Розглянемо для прикладу окремі терміни: футбол, голкіпер та інші.

Футбол, по цілому світі загально вживана назва різними народами включно і українським.

Має сенс і така назва тої ділянки - в українській мові - копаний м'яч. Тому, що "футбол" в англійській мові дослівно означає "копаний м'яч". Назва зложена з двох слів "фуут" тобто нога і "боол" -тобто м'яч. Інакше "м'яч копаний ногами". В німецькій мові "фуссбаль" (фусс-нога, баль-м'яч), nonmcmrsq - "пілка ножна" (пілка-м'яч), чеській і словацькій - "копана" і т.д.

"Голкіпер" англійське слово про воротаря (знову з двох слів "гооль"- ворота і "кііпер" - захисник воріт). Якщо вживати запозичення з англійської мови, то треба вживати їх дослівно - тобто не "гол", а "бол", бо залежно від "сзеллінгу", тобто в англійській мові різні слова можна вимовляти і вони звучать так само, але зложені вони з різних літер і мають тому різні значіння, так що "боол" не означає ворота чи "ціль", але наприклад "цілісність" і т.д.

І знову беручи приклад з других сучасних нам мов, на слово голкіпер, німці кажуть "торман" ("тор" ворота - "ман" чоловік), поляки - брамкаж, чехи і словаки - брамкар і т.д.

"Снайпер" (анг.) дослівне пояснення того слова - "особа, яка стріляє добре укриття", а з якого укриття стріляють гравці в копаного м'яча чи гаківки?

"Матч" (англ, вимова "меч") - це зустріч, змагання.

"Приз" (англ, "прайз") - нагорода, але ні в англійській, ні німецькій мовах нема такого слова, як "призер".

“Лідер” - провідник, той який веде.

“Перший і другий тайм”. “Тайм” в англійській мові - час, не вживається в англійській мові, як вживаємо ми - тобто - частина гри, вони кажуть “гаф” - тобто половина.

Чемпіон - переможець, такий, який виграв, дістав нагороду.

Дуель - поєдинок.

“Штрафний” удар - німецьке від “штрафе” - наше кара, покарання.

“Пенальті” - наше кара, в копаному м’ячі покарання, удар з відстані 11 метрів - по нашому одинадцять метрів, на що в спортовій англійській термінології вживають фразу “кік фром тзе спот” - удар з точки [19].

“Обласний чепіонат” - обласна першість (в англ, чампіон шіп).

“Забив гол”, різні народи описують таку подію по своєму, але найчастіше удар мяча називають “стрілом”.

“Гаківка”, тобто “хокей”. Це російська версія англійського слова гокей, яка списує передовсім гру, або з кружком або мячиком, в першу чергу на леді, але також і на траві, бо як відомо є цілий ряд різних гаківок.

Як зазначав О.Лисяк “Зумисне вживаю того українського окреслення на “хокей”, бо не Росії, ні взагалі на теренах передвоєнного СРСР почали вправляти ту ділянку спорту, але в Галичині в початках 20-х років. Але спроби вправляти гаківку у Львові були ще в 1912 році і такою була українська назва канадського гокею. Треба ще раз пригадати, що коли в 1939 році було “визволено” Західну Україну, то канадської гаківки на теренах передвоєнної СРСР, взагалі не вправляли” [105].

Грали в “бенді”, така правдива назва гаківки на леді з м’ячем, яку започаткували в Скандинавії, згодом грали в СРСР, називаючи її “русский хокей”.

Всім відомо такі фрази в теперішній гаківці в Україні “давай шайбу”, “провів п’ять шайб у ворота”, “закинув шайбу”, “відіграв шайбу”, “виграв з різницею п’ять шайб”, “сквитай в третьому періоді” і т.д. По перше що таке шайба. Це німецьке слово, але невірно писане і вимовлене, бо правдиве слово пишеться і вимовляється в німецькій мові “шайбе, ніколи шайба!”. А в нашій мові означає - круг, кружок, бо як нам усім відомо гаківку грають кийком або ключкою і кружком, на леді, але може бути також і на другій поверхні (нпр. деревляній підлозі ч цементовій - коли грають гаківку на роликах).

Ціллю тої гри, подібно як у копаному м’ячі, ручному м’ячі, чи водному м’ячі, є добути ворота противника і оборонити свої, бо у всіх тих грах, на площі, леді чи у воді є по двоє воріт, які обороняють - у канадців, англійців “голкіпери”, у німців - “торман”, у поляків - “брамкаже”, а у нас воротарі. Щоб грати гаківку на леді, треба гравцям вміти ховзатись або совгатись на ковзанах і або совгах /але ніколи не кататися на коньках - бо це чужі слова!/ і на ногах ці гравці мають ковзани чи совги.

Сама гра проходить в трьох третинах, але не періодах.

Також нема виправдання вживати такі слова, як німецьке - “штанга”, мало б бути “штанге”, бо ворота в грах - копаного мяча, гаківки, ручного мяча, водного мяча - мають два стовпці, сполучені вгорі поперечкою, ніколи штангою. В кожній спортовій грі - бере

участь щонайменше - один суддя, але ніколи арбітр. Часом тих суддів є багато, більш як один”[19].

Вживання наприклад терміну - “удар” цілком логічно і вірний опис акції, бо може бути /в копанім м’ячі/ і удар головою, хоч, можна б також наслідувати чужинців, не тільки наших сусідів, які “стріляють на ворота, стрілять ворота”, або може бути “заганяти м’яч у ворота” то, що ми кажемо, “чи забивати гола”.

Широко використовувалися в спортивному русі 20-30 років XX століття такі відповідники термінам - баскетбол, волейбол, гандбол - всі три іншомовного походження, мовним корінням, як - кошівка, відбиванка, ручний м’яч.

Англійській мові - баскетбол складається з двох слів - “баскет”-кіш, “боол”- м’яч, у німецькій - “корббаль”, польській - “кошикуфка”, чеській - “кошикова”.

Волейбол (англ, повітряний м’яч), німці називають - “нетбаль”, поляки - “сяткуфка”. Гандбол - німецького походження і зветься “гандбаль” - “ганд”-рука, “баль”-м’яч, але ніколи “гандбол”, тим паче, що в англосакських країна вправлюять “гендбол” який не має нічого спільного /як спорт/ з німецьким чи другими “гандболями”.

Для того, шо нові терміни органічно увійшли до літературної мови, їх треба творити з власномовного будівельного матеріалу [148].

Проблема запозичень достатньо гостро стоїть на даному етапі розвитку української спортивної термінології. Сучасна українська спортивна термінологія в значній мірі поповнюється за рахунок іншомовних запозичень [138].

Проблема перекладу термінів в українській спортивній термінології тісно пов’язана з впровадженням іншомовних термінів через російську мову. Не завжди переклад є оптимальним.

5.2. Значення та особливості проведення термінологічних наукових конференцій

У 1992 році відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція “Українська спортивна та військово-похідна термінологія”. В матеріалах конференції вчені-історики, філософи, теоретики спорту, провідні мовознавці, фахівці військової справи своїми дослідженнями торкаються проблем функціонування та розвитку української мови в галузі спорту та в окремих ділянках військової справи, вироблення адекватної фахової термінолексики. В матеріалах конференції вперше за кілька десятків років було подано матеріали праць 20-30 років XX століття.

Сьогодні стоїть питання серед наукових та зацікавлених громадських кіл про вироблення єдиної концепцію українського термінотворення. Цьому сприяють численні наради, семінари, наукові конференції. Ці питання розглядають вже традиційно на міжнародній науковій конференції “Проблеми української науково-технічної термінології”, що відбувається в Державному університеті “Львівська політехніка”[145, 146, 147, 148, 149]. Велику вагу для розбудови української наукової термінології має також Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми української медичної термінології, що відбулася в 1993 році в Львівському медичному

університеті. З 1996 року Київським Інститутом української мови НАН України регулярно проводяться наукові конференції “Українська термінологія і сучасність”.

5.3. Термінологічні пошуки українських науковців спорту поза межами України

Розвиток української спортивної термінології у XX столітті відбувався у різних історичних умовах. Практично не дослідженою сьогодні залишається система спортивної термінології в середовищі української діаспори. З кінця XIX століття в низці європейських країн, у США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Австралії формуються організовані українські спортивні осередки. Одним із феноменів цього руху є видання за межами України фахової спортивної періодики [22].

Перші спортивні видання за межами українських земель з’являються ще перед Першою світовою війною. Українська спортивна преса активно розвивалася у складних еміграційних умовах 20-30-х років й продовжує виходити друком і сьогодні, на початку XXI століття.

Яскраве місце у розвитку української спортивної періодики посідають еміграційні пластові, сокільські, спортові видання 20-30-х років, зокрема такі як “Спортсмен” (Каліш) - 1922 р., “Школа українських пластунів” (Щипйорно) - 1923 р., “Український Сокіл” (Подєбради) - 1931 р., “Український Сокіл” (Прага) -1934-1938 рр., “Український Сокіл” (Буенос-Айрес) - 1934 р., “СКОБ” (Париж) -

1937 р. та ін. Серед активних дописувачів цих видань були провідні діячі українських спортивних товариств: В.Прохода, В.Дараган, Ф.Коргонь, П.Цісар, А.Фовицький. В числі авторів є прізвища відомих діячів української культури, суспільно-політичного життя: У.Самчук, С.Смаль-Стоцький, К.Трильовський, М.Антоновичівна та ін. Незважаючи на тісну співпрацю, особливо з лідерами чеського сокільства, фахова мова цих видань базувалась на традиціях українського словотвору, національної термінолексики.

Досвід діяльності спортивних товариств в еміграційних умовах сформував засади подальшого розвитку українського спорту в середовищі західної діаспори у другій половині ХХ століття. Важливу роль у розбудові національно-культурного життя українців, насамперед в США та Канаді, відіграли спортивні клуби, які перебрали на себе своєрідну місію збереження національних основ української фахової термінології. Друковане українське слово активно пропагувалося у міжнародному олімпійському русі. Чимало друкованих неперіодичних видань, листівок та інших друків з'являється під час проведення різноманітних акцій у містах-столицях Олімпійських Ігор (Монреаль, Мюнхен, Лос-Анджелес, Лейк-Плесід, Калгарі). Від Ігор 1952 року розпочинає свою історію олімпійська тематика в недержавній українській філателії. Безперечно, що усі ці заходи носили виразний політичний, національно-визвольний підтекст. У такій ситуації українська фахова спортивна лексика знову ж базувалась на засадах збереження національної ідентичності у мові [238].

Продуктивно працювали над добором, розвитком, популяризацією українських спортивних термінів відомі мовознавці,

літератори, публіцисти, науковці - серед яких такі непересічні постаті як Осип Зінкевич, Ярослав Рудницький, Анатоль Вовк, Олег Лисяк, Ярослав Пришляк, Едвард Жарський та ін., редакційні колегії практично усіх українських газет і журналів діаспори.

Особливе місце у розвитку спортивної преси й до сьогодні відіграє одне з найавторитетніших видань української діаспори - орган українського спортивно-виховного товариства "Чорноморська Січ" - спортовий журнал "Наш Спорт" (Нью-Арк, США). Цей журнал сьогодні є повністю доступним для широкого кола читачів у бібліотеці Львівського державного інституту фізичної культури. Його сторінки - це не тільки хронікальне свідчення історичного розвитку спорту в діаспорі за період понад ЗО років, але й важливе джерело для вивчення, вдосконалення й творення сучасної української спортивної термінології.

Мова "Нашого Спорту" принципово окреслює сучасні проблеми української фахової термінології, актуалізує вживання окремих термінів, ставить перед фахівцями питання повернення до традиційних українських назв, термінів: **"перегони" - гонка, "мистецьке ковзання" - фігурне катання, "відбиванка" волейбол, "юначка" - юніорка, "дружина" - команда, "гінці" - естафета, збереження багатства вже призабутих українських термінів "лещетарство" - лижний спорт, "наколесник" велосипедист, "плавак" - плавець, "горілиць" - плавання на спині, "ланковий" - капітан, "стук-пук" - пінг-понг, "грудний стиль" (в плаванні), "скок" - стрибок, сприяє швидшому пошуку**

відповідників до нових видів спортивних занять (“скраглі”, “круглі” - кьорлінг) тощо [68].

Важливо, що журнал сьогодні друкується двома мовами - українською та англійською. Це дозволяє поширювати українське слово серед зацікавлених кіл англомовних читачів й сприяє глибокому порівнянню двох терміносистем.

Останнім часом, від середини 90-х років, за ініціативою керівників Української Спортової Централі Америки й Канади (УСЦАК) - М.Стебельського, О.Твардовського, Я.Петрика, Р.Куціля та ін. нав’язана тісну співпрацю колективу редакції “Нашого Спорту” з фахівцями спорту з України, а відтак з авторами-дописувачами. Такий досвід є вкрай цікавим, своєрідним поштовхом до зближення двох систем термінолексики, до пошуку компромісів, до осмислення спільних напрацювань.

Від 1994 року в Торонто (Канада) зусиллями голови спортової комісії Світового Конгресу Українців В.Соколика друкується з періодичністю один раз на три місяці “Вісник Спортової Комісії СКУ”. Засади добору українських фахових термінів суттєво не відрізняються у цьому виданні від багаторічного досвіду журналу “Наш Спорт”.

Незважаючи на те, що в умовах діаспори українська спортивна фахова мова практично не розвивалася відповідно до вимог часу, існувала в замкнутому середовищі, вивчення й аналіз традицій, які були закладені в цій історичній моделі, дасть неоціниму допомогу в розбудові системи сучасної національної спортивної термінології.

Термінотворчий процес в діаспорі йде двома різноспрямованими шляхами.

Прихильники першого напряму, реформатори хочуть позбутися іншомовних запозичень, це стосується, як слів неслов'янського походження, так і русизмів. Перевагу віддається власне українським словам. Непоодинокі заклики до українізації спортивної термінології ґрунтуються на тому, що деякі українські варіанти назв - **кошиківка (баскетбол), відбиванка (волейбол), копаний м'яч (футбол)** [68] - мають певний стаж у мовній практиці міжвоєнної Галичини і в закордонній українській пресі.

В значній мірі, як вважають науковці діаспори, засмічена є ділянка фізичної культури і спорту, "в якій замість української термінології, залюбки вживаються різні, з чужинецьким корінням слів, фраз, які часто є прямо нелогічними" [105].

Багато в тому вини "союзу робітників зі селянами" за панування якого, всюди де були його політичні спливи, введено у всі ділянки життя своєрідну, питому тільки советам, термінологію, так би мовити міжнародну, яка була одним із засобів, і в будучому звести все до одного "общепоятного котьолка" [105].

Треба признатися, що є різні ділянки спорту, які мало, або взагалі не відомі в Україні і для яких нема українських слів, але можна їх, нашими мовниками створити. Тут мушу висловити не тільки моє особисте здивування, як тепер, вже без ніякого тиску зі сторони "старшого брата" властиве без ніяких логічних причин, в Україні вживається десятки слів з англійським коренем, щораз частіше - живцем без спроби перекласти їх на українську мову, що

прикріше, не розуміючи повного і правильного значіння слів [32, 43, 121, 123].

Багато слів українська спортивна лексика запозичила із тих мов, де вперше зародився той чи інший вид спорту:

- англійської - **тренер, голкіпер, лідер, спортсмен, фальстарт, матч, допінг;**
- французької - **арбітр, команда, масажист, дублер, ракетка, гетри,медаль,велосипед;**
- латинської - **секундант, капітан, юніор, дисципліна, форма, центр, інструкція, інвентар;**
- голландської - **яхта, тир, бор, буксир, буй, шкіпер, штурман;**
- німецької - **гросмейстер, рапіра, шайба, штанга, турнір;**
- італійської - **сальто, регата, фінал, фора, темп, фаворит, фінт;**
- перської - **шахи, шах, ферзь, мат;**
- японської - **дзю-до, дзюдоїст, карате, кімоно, джіу-джитсу;**
- норвезької - **слалом, слаломіст, телемарк;**
- тюркських - **джигіт, аргамак, кобур;**
- польської - **кий, лоза;**
- іспанської - **каньйон;**
- арабської - **азимут;**
- ескімоської - **каяк;**
- швецької - **рибстул;**
- фінської - **п'єкси;**
- китайської - **джонка, ушу.**[44, 132, 133, 157]

На думку Олега Лисяка:"Ніяка, здається, ділянка нашого словника не є так засмічена і невпорядкована, як саме наша спортова

термілогія. Хаос, що тут панує, справді безприкладний. Все це - ще один наслідок поділу наших земель на делькілька займанщин, з яких кожна впливала між іншими так на вироблення всієї нашої фахової термінології, а спортової термінології зокрема. Вона - ця спортова термінологія - явище взагалі нове і датує свій розвиток від часів довоєнного відродження фізичної культури - себто від останніх 50-ти років. Є фактом, що спортовий словник кожного без винятку народу - це амальгама англійських спортових вислові і відповідно дібраних слів даної мови. Проте у нас ця амальгама має ще чимало інших чужих елементів. Крім англійського маємо російські, польські, чеські і т.д. - отеє наша спортова термінологія, яка може більше, як яка інша, безнастанно живе й розвивається. Це справжній хаос. Ми, безперечно, проти збіднення мови в будь-якій ділянці, а в спортовій особливо, але часом наше порізно “багатство” мовно-спортове справді занадто велике” [105].

Прихильники другого напряму відстоюють уживання запозичень на неслов’янській лексичній основі, переважно із західноєвропейських мов. В 1996 році в США було проведено дослідження про степінь вживання термінів україномовного і англомовного походження. На дослідження було винесені терміни **кошиківка - баскетбол, копаний м’яч - футбол, команда - дружини** [1, с.154].

5.4. Стан розвитку сучасного словникарства в галузі фізичної культури і спорту

Відновлення активної роботи в сфері термінологічної лексикографії викликав Закон про мови в Україні. За укладання галузевих словників взялися ентузіасти з наукових установ та вузівських кафедр, які є висококваліфікованими спеціалістами відповідних галузей знань, але не мають достатнього досвіду лексикографічної роботи, тому часто такі праці нагадують собою списки термінів відповідних наук.

Одним із основних завдань будь-якого термінологічного словника є показ ступеня розвитку відповідної галузі знань та її термінології на час його укладання. Відродження національної термінології - це не механічне повернення до термінів, засвідчених у словниковій продукції 20-х років Перш ніж упроваджувати новий термін чи відроджувати старий, потрібно твердо проаналізувати його власне мовні характеристики, що можуть як сприяти, так і перешкоджати нормальному функціонуванню терміна [76, 77, 79, 80].

З цього приводу варто відзначити, що формуючи українські терміносистеми, ми повинні орієнтуватися на власний фундамент, але одночасно пам’ятати, що творимо словники не для бібліотек, а для сьогоднішнього широкого вжитку, де не останню роль відіграє традиція, орієнтована на повноцінну комунікацію, взаєморозуміння між фахівцями як однієї країни, так і на міжнародному рівні [65, 66].

“Термінологічний вибух” на Україні, зумовлений набуттям державного статусу української мови та потребами молодої держави,

привели до появи цілого ряду різних словників з фізичної культури і спорту. У 1991 році у Львові було видруковано російсько-український словник спортивних термінів, укладений О.П. Криштальським, за редакцією М.М. Паночка [162]. У цьому словнику крім свого прямого призначення дати український переклад російських спортивних термінів, було зроблено спробу систематизувати українські спортивні терміни згідно з програмою з фізичного виховання загальноосвітніх шкіл і навчальних закладів освіти 1-го рівня акредитації.

Словник складається з чотирьох розділів, які укладені термінами з різних видів спорту. Перший розділ охопив терміни з легкої атлетики, анатомії та фізіології: **атлет, бар'єрист, біг швидкий, біг з прискоренням, бігун, кидати, змах, вплив, поновлення, витривалість, вистрілити, двокроковий хід, забіг, заняття, коливальний рух, метання, обсяг тренування, штовхання** і т.д. У другому розділі включено терміни з гімнастики і акробатики: **акробатика, боковий суддя, вис лежачи, хвилеподібні рухи, вільні вправи, гімнастика лікувальна, група здоровя, рух розгином, , перекид, міст, мах, горілиць і** т.д.

Третій розділ складають терміни, які використовуються у спортивних іграх: **атака, блокування, кидок, воротар, захист, гол, гасити м'яч, гра на м'яч, кручений м'яч.** У четвертому - об'єднані терміни зі **спортивної боротьби, лижної підготовки, плавання.** Словник охоплює незначну ланку термінів фізичної культури і спорту. Цей словник був створений на перших етапах відродження

української мови і був запроваджений для допомоги фахівцям фізичного виховання.

У 1993 році у Києві було видруковано “Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту”, укладений Диновським Д.М. [87]. Словник налічує 700 термінів з різних напрямів фізичної культури і спорту.

Для допомоги викладачам перейти на україномовне ведення занять в умовах, коли відсутня навчально-методична і наукова україномовна література для студентів вищих і середніх спеціальних закладів з фізичної культури і спорту, програм з фізичного виховання молоді, правил змагань з різних видів спорту, колективом кафедри фізичного виховання Львівського державного університету імені І.Франка було підготовлено видання російсько-українського словника з фізичної культури і спорту, за редакцією Осінчука В.Г. і Попеску І.К. [159]. Словник складається з двох частин. В першій частині, яка називається “Визначення основних спортивних термінів теорії і методики фізичної культури і спорту” зроблено спробу класифікувати і розкрити зміст основних загальновживаних термінів з теорії та практики фізичної культури і спорту, а також подати їх українські відповідники. Друга частина складається з трьох розділів, які охоплюють широкий спектр термінів з різних ділянок фізичної культури і спорту. Розділ “Основні фізкультурно-спортивні терміни” включає в себе терміни, які застосовуються у загальних основах теорії та методики фізичної культури і спорту. Матеріали розділу “Основні медико-спортивні терміни” є ланкою яка охоплює частину загальної спортивної термінології і термінологію анатомії, фізіології, медицини і біології. У розділі “Визначення основних

спортивних термінів з видів спорту” зібрано терміни, які використовуються у конкретних видах спорту.

В 1997 році було підготовлено словник Російсько-український словник з фізичної культури і спорту, укладачі Чичиленко Л.І., Довгаль Г.І., Непийвода Ф.А. Словник налічує близько 5000 слів з різних ділянок теорії та практики фізичної культури і спорту [160].

У Вінниці вперше було видано трьохмовний словник Німецько-російсько-український словник спортивних термінів, укладений Рожковським Ц.Й. [123]. Цей словник налічує близько 7000 слів. Він охоплює терміни фізичної культури і спорту, і загально вживану лексику, яка використовується в процесі професійної діяльності у цій галузі.

Основними джерелами при укладанні всіх спортивних словників підготовлених з 1991 року були такі видання:

- Русско-украинский спортивный словарь / Фирсель Н.И., Калюжная В.Н.- К.: Здоровье,1973;

- Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту. - М.: Физкультура и спорт. - Т.1-3.-1961;

- Малая энциклопедия “Физкультура и спорт””. - Москва: Радуга, 1982;

- Російсько-український і українсько-російський словник / Ганич Д.І., Олійник І.С.- К.: Рад. школа,1984.

Аналіз стану сучасних словників з фізичної культури і спорту висвітлює значне засилля зросійщених термінів. Надбання радянських часів внесло позитивні і негативні впливи на їх зміст. Процес творення словників з фізичної культури і спорту потребує

більш глибшого дослідження бази даних української терміносистеми.

Актуальними залишаються рекомендації до створення словників видані у 1928 році “Спортова терміносистема створювалася в основному з лексичного фонду рідної мови, новотворів. Розроблені тоді засади термінотворення і на сьогодні є актуальні: використання матеріалу рідної мови, новотвори з кореневих мовних основ, запозичення, з першого джерела” [227].

Розвиток військово-похіднох термінології сприяв введенню в повсякденну діяльність цілий ряд термінів-команд які широко застосовуються в спортивній практиці: **Бігом!, Бігом-РУШ!, Збільшити хід!, Великий хід!, В дворяді, ходом РУШ!, в ряд, ЗБІРКА!, ЗБІРКА!, в лінію РУШ!, в лінію ШИКУЙСЬ!, УВАГА!, ВПЕРЕД!, у похідну колону СТРОЙСЯ!, ВСТАТЬ!, Вилазь!, ГОТОВО!, Послабити!, Двох півповертів Роби раз!, За мною ходом РУШ!, Рівний крок!, Довільний крок!, Обер-НИСЬ!** [17, 217, 218, 219 та ін.].

Практичне термінознавство найчастіше випереджує теоретичне, що загалом є негативним явищем, оскільки утруднюється виробленням єдиної концепції укладання словників. Як наслідок, сьогодні маємо термінологічні словники, базовані на різному теоретичному підґрунті. З іншого боку, термінотворча праця широкого загалу практиків є показником актуальності мовного питання в державі.

Для укладання спортивного словника за теперішніх умов і сучасними засобами оптимальний є такий склад словникарського

колективу: фахівець із фізичного виховання і спорту; фахівець-термінолог, що знає кілька чужих мов і котрий може зіставити різномовні термінологічні одиниці й вибрати найбільш вдалий спосіб творення українського терміна; філолог-українїст, котрий стежить за ступінню узгодженості нового терміна з нормами сучасної української літературної мови, а також програміст, знавець комп'ютерних програм який забезпечує технічний бік справи [127].

5.5. Основні напрями розвитку спортивної лексики України

На сьогодні можна виокремити два напрями української термінології. Визначальною рисою першого напряму є орієнтація на принцип так званої "реальної мови", яка сформувалася в радянський період і зафіксована у словниках та інших-рекомендаційних виданнях 30-80 років. При всій їх суперечності вони, безумовно, становлять певний набуток української лексикографії. Серцевина другого напрямку - відновлення автентичності української спортивної термінології, яка відбиває тяглість українських спортивних традицій і закорінена в структуру української мови. За сучасної мовної ситуації обидва напрями мають своє певне соціально-психологічне підґрунтя і виходять за межі вирішення суто лінгвістичних проблем упорядкування та реєстрації окремих термінів. Над першим напрямком тяжіє притягальна сила стереотипів, котрі розроблялися в українській термінології в умовах непаритетної двомовності. Маємо на увазі залежність розвитку української спортивної термінології від російської (передусім, в

освоєнні чужомовних термінів, де російській мові належала посередницька функція). Якщо поповнення термінофонду будь-якої мови відбувається через мову-посередника, то мова - запозичував зазнає подвійної інтерференції: мови-джерела і мови-посередника. Тому перший напрям утримує українську наукову термінологію в стані інертності та зрусифікованості, мимоволі узаконює нашаровані мовні деформації. Ці фактори наклали свій відбиток і на сучасні спортивні словники. Однак піклування про мовну стійкість та екологію мови не можна зводити до беззастережного не сприйняття чужомовних впливів, передусім сусідніх мов - російської та польської. Ці мови, що розвивалися природнім шляхом, мають більш вироблену і упорядковану терміносистему.

Відмінність у розвитку літературної мови на західній і східній територіях України в умовах бездержавності спричинилася до утворення двох літературно-мовних напрямків. Підтвердження думки про варіативність української літературної мови знаходимо у З.Франко: “Якщо національна мова як уявний інваріант, тобто синтез структурних елементів у нації переважно одна, то літературна мова як мовна дійсність за ума політичного роз’єднання нації може бути дво- чи більше варіантною (як іспанська чи англійська). Так було з українською літературною мовою від часу її утвердження на неоднорідній основі впродовж цілого XIX ст., і так фактично є й досі, якщо брати на увагу й українську діаспору” [191, с.39].

Завершально оцінюючи розвиток української спортивної термінології, її сучасний лексикографічний стан, варто сказати: на сьогодні ще остаточно не викристалізувалася методологічна

концепція до укладання подібного роду праць. Ця концептуальна невизначеність чи, точніше, не виробленість торкається багатьох стрижневих проблем, зокрема: реєстру найменувань, відновлення лінгвістичного статусу де активізованих слів, взаємодії національних та запозичених назв, фонетико-графічного оформлення останніх. Вирішення цих проблем здійснюватиметься паралельно із розбудовою української спортивної терміносистеми, що стало можливим лише в пору державності. Саме такі умови сприяють оптимальному розширенню функціональних можливостей української спортивної термінології.

Сучасний підхід в термінотворенні формулює такі вимоги до терміна: змістовність-точна відповідність слова поняттю, прозора внутрішня форма терміна; пластичність або гнучкість, - здатність до творення похідних термінів; мовна досконалість - короткість, милозвучність, легкість для запам’ятовування; відповідність міжнародним нормам [84].

У рецензії Е.Тимовича зазначається: “Коли підходити до питань термінології з боку практичного, то самі з себе виникають такі вимоги, яким вона відповідати мусить:

1. Кожен термін мусить бути зрозумілим, а найліпше подавати його в мові рідній;
2. Мусить бути по змозі коротким;
3. Точно окреслювати зміст поняття;
4. Мусить бути милозвучним і легким;
5. В разі тому, що бракує спеціального терміна для означення поняття матеріальної частини і т.п., то:

а) слід взяти за термін інше якесь слово - по асоціації чи то зовнішнього подобенства, спорідненості функцій і т.п. - в цьому разі до терміну вноситься елемент певної умовності; або

б) винайти новотвір, який заступив би слово спеціальне і відповідав би всім іншим вимогам української граматики; чи

в) прийняти готовий барбаризм, даючи перевагу термінови походження латинського, грецького, німецького, англійського, старанно уникаючи московських; або

г) відродити архаїзм;

6. новотвори - мусять відповідати всім вимогам української граматики;

7. барбаризми - треба зфонетизувати відповідно до законів живої мови;

8. для означення понять предметів і функцій споріднених - уживати й термінів, виведених по змозі від одного пня" [121].

У цій досить розлогій цитаті закумульовано основні засади термінотворення 20-х років XX століття. Оцінюючи їх наукову вартість через призму сучасної лексикографічної науки, можна сказати: їх актуальність є безсумнівною і на сучасному етапі розбудови спортивної терміносистеми.

Особливості української спортивної термінології є те, що її етнічно-мовний грунт в умовах територіальної роз'єднаності і бездержавності періодично зазнавав репресій і деформацій. Тому розвиток української спортивної термінології був не еволюційним, систематичним, а фрагментальним.

Рушійною силою інновацій у спортивній термінології було постійний динамічний розвиток різних видів спорту.

Аналіз сучасного стану і дослідження історичного розвитку української спортивної термінології дозволяє виділити певні принципи формування сучасної системи спортивних термінів. Серед яких слід зазначити:

1) українська спортивна термінологія повинна передусім спиратися на багаті народні термінологічні матеріали, зібрані з усіх українських територій;
2) складати термінологію фізичного виховання і спорту треба дуже обережно, щоб не засмітити мову невдалими термінами;
3) інтернаціональні терміни не варто категорично відкидати, їх можна вводити до української термінології, але добре було б підібрати до них українські синоніми-відповідники і подати їх рівнобіжно до інтернаціональних;
4) в наукових текстах можна вживати терміни інтернаціональні, а в науково-популярних краще використати українські відповідники;
5) засвоєні в періоди історичного розвитку і пристосовані до духу української мови терміни треба залишити в мові, бо вони набули вже в ній прав громадянства, стали нашими словами;
6) обережно використовувати порівняно нові запозичення;
7) використовувати власне українські складені слова, яких є небагато, але не захоплюватись творенням нових складених термінів, особливо з двох іменникових основ;
8) необхідно не боятися новотворів, а творити нові терміни, адже в термінології важко обійтися самими лише народними назвами. Для багатьох сучасних іншомовних спортивних термінів важко підібрати народні відповідники, тому створення

новотворів сприяло б збереженню самобутності мови;

9) нові слова треба творити на основі власних національних лексичних надбань;
10) термінологію варто творити організовано, а не зусиллями окремих ентузіастів [99, 102, 103, 104].

Ці принципи в значній мірі базуються на основі принципів термінотворення української термінології, які було розроблено в 20-30 роки XX століття в Україні.

Штучне розмежування єдиного мовного ареалу часто спричиняло мовну варіативність східного і західного соціумів, породивши притаманні їм шляхи еволюції. Ці шляхи, як підтвердили дослідження, часто не вписувались у внутрішню структуру української мови, проте були зумовлені тодішніми історичними обставинами (надуживання вузькодіалектних слів, штучно кованих термінів, пуризмів, некритичне використання запозичень, надмірна дублетність, денотативно-сигніфікативна неузгодженість тощо).

Аналіз історичного розвитку української спортивної термінології дозволив періодизувати основні етапи розвитку термінотворчих процесів в Україні. Впродовж дослідження ми виділили три основні етапи розвитку спортивного термінознавства в Україні, які мали певні характерні особливості і спрямування:

I - етап розвиту української спортивної термінології у Західній Україні наприкінці 19 - в першій половині 20 ст.;

II - етап розвитку української спортивної термінології в УРСР на початку 30-х років - наприкінці 80-х років XX століття;

III - етап розвитку української спортивної термінології періоду сучасної Української державності.

ВИСНОВКИ ДО П’ЯТОГО РОЗДІЛУ

Сьогодні можна виокремити напрями розвитку української спортивної термінології. Перший напрям є зорієнтований на принцип “реальної мови”, яку було сформовано в радянський період і зафіксовано у словниках та інших нормативно-рекомендаційних виданнях 30-80 років. При всій їх суперечності вони, безумовно, становлять неабиякий набуток української лексикографії. Другий напрямок ґрунтується на відновленні автентичної української спортивної термінології, яка відображає українські спортивні традиції і закорінена в структуру української мови. За сучасної мовної ситуації обидва напрямки мають своє певне соціально-психологічне, політичне підґрунтя і виходять за межі вирішення суто лінгвістичних і фахових проблем упорядкування та реєстру окремих термінів.

Аналіз сучасного стану української спортивної термінології підтверджує потребу у поміркованому підході, який передбачає упорядкування української термінології з урахуванням історичних, національних, політичних чинників і вироблення її оптимального варіанту.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дисертаційного дослідження, всебічного аналізу різноманітних джерел з питань розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні та спеціалізованих видань з проблем термінознавства, нами встановлено таке:

1. Теоретичний аналіз проблем розвитку української спортивної термінології показав, що ці питання розв’язуються на стику двох наук: теорії і методики фізичного виховання та української лексикографії. Наукові дослідження проблеми української спортивної термінології практично відсутні. В умовах самостійного розвитку українського спортивного руху ці питання потребують активного вивчення, аналізу, практичного розв’язання.

2. Початки розвитку української спортивної термінології спостерігаються з кінця 19 століття. Поява спортивно-гімнастичних товариств та розвиток україномовної спортивної періодики сприяли появі перших спортивних термінів. Формування української спортивної термінології відбувалося у тісному взаємозв’язку з особливостями історичного розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні й характеризується трьома основними етапами:

І - етап розвиту української спортивної термінології у Західній Україні наприкінці 19 - в першій половині 20 ст.;

ІІ - етап розвитку української спортивної термінології в УРСР на початку 30-х років - наприкінці 80-х років ХХ століття;

ІІІ - етап розвитку української спортивної термінології періоду сучасної Української державності.

На кожному конкретному історичному етапі розвитку спостерігалися характерні тенденції та особливості процесу творення терміносистеми - від переважання національних термінів над інтернаціональними (20-ті роки ХХ століття) до вираженого зросійщення спеціалізованої національної термінології (30-80-і роки ХХ століття). Творення української терміносистеми відбувалося, як правило, в умовах відсутності державності, коли українські землі входили до складу інших держав (Австро-Угорщина, Польща, Румунія, Росія, Радянський Союз).

3. Основні джерела творення української спортивної термінології не відрізняються від джерел творення української термінології в цілому і складаються з власне українських джерел та запозичень інших мов (російської, англійської, польської, німецької, французької та інших). Не зважаючи на різні історичні етапи та домінування тих чи інших джерел, творення спортивних термінів обумовлювалося загальномовними тенденціями розвитку термінознавства.

На кожному конкретному історичному етапі розвитку спостерігалися характерні тенденції та особливості процесу творення терміносистеми - від переважання національних термінів над інтернаціональними (20-ті роки ХХ століття) до вираженого зросійщення спеціалізованої національної термінології (30-80-і роки ХХ століття).

У Західній Україні на початку століття основною тенденцією розвитку української спортивної термінології було формування термінів на національній основі, проте не відкидалася можливість запозичень, в основному з німецької, польської, чеської мов.

В часи існування УРСР розвиток спортивного руху піднявся на якісно вищий рівень. Українські спортсмени увійшли до складу збірних СРСР з різних видів спорту, успішно брали участь в міжнародному олімпійському русі, в міжнародних спортивних федераціях. Однак внаслідок залежного становища УРСР, розвиток української спортивної термінології відбувався виключно шляхом творення спортивних термінів через російську мову. Спостерігалася тенденція до активного поширення інтернаціональних термінів [91, 228].

Розвиток України, як самостійної держави активізував проблему вироблення нових підходів до формування української спортивної термінології. На сучасному етапі розвитку української спортивної термінології активно розвиваються суміжні з розвитком спортивного руху галузі - спортивна журналістика, спортивно-похідна і військова термінологія, фізкультурна освіта, що потребують швидкого насичення спортивної терміносистеми новими термінами. Однак потреба у таких термінах подекуди спричиняється до використання дискусійних, неадекватних термінів, наприклад: гонки, жим штанги, фігурне катання, саночник, скачок тощо.

4. Важливу роль у розвитку фахової термінології відіграють спеціалізовані словники. Значну їх частину підготовлено в сучасний період.

В ході дослідження було проаналізовано усі доступні нам видання такого типу. Серед спортивних словники - це “Російсько-український спортивний словник” Фірсель Н.І., Калюжна В.Н.(1973); “Російсько-український словник спортивних термінів” укладений Криштальським О.П., за редакцією кандидата філологічних наук Паночка М.М.(1991; “Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту”, укладений Диновським Д.М.(1993); “Російсько-українського словника з фізичної культури і спорту” за редакцією Осінчука В.Г. і Попеску І.К.(1993); “Російсько-український словник з фізичної культури і спорту” укладачі Чичиленко Л.І., Довгаль Г.І., Непийвода Ф.А.(1997); “Німецько-російсько-український словник спортивних термінів” укладений Рожковським Ц.Й.(1997). Обсяг і наклад цих словників є недостатніми. Усі словники, як правило, є одного типу - перекладні, російсько-українські. На сучасному етапі розвитку української держави, а також стану спеціалізованої терміносистеми нагальною залишається проблема багатомовних, тлумачних, енциклопедичних словників тощо. Варта уваги практика підготовки проектів словників для широкого обговорення, що характерно було у 20-30 - і роки XX століття.

5. Основними напрямами розвитку української спортивної термінології впродовж XX століття були такі:

- орієнтація тільки на національні терміни;
- переважання інтернаціональних (російських або англійських) новотворів над національними;
- органічне поєднання національного й інтернаціонального компонентів терміносистеми.

6. Найбільш доцільним з точки зору історичного розвитку галузевої терміносистеми та зважаючи на закони мовознавства, є природне тонке поєднання інтернаціональних і національних термінів у сфері української спортивної термінології. Однак на певних етапах, зокрема, в період розвитку української мови як державної, формування українського спорту як суб'єкта міжнародного спорту та поширення великої кількості нових видів спорту, і відповідно їх позначення в мові, потребується збільшення частки національних термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1 . Ажнюк Б.М. Слов'янські й неслов'янські запозичення в мові української діаспори // Мовознавство. - 1998. - № 2-3. - С. 145-160.

2 . Андрухів І.О. Західноукраїнські молодіжні товариства "Сокіл", "Пласт", "Луг". - Івано-Франківськ, 1992. - 78 с.

3 . Антонин І. Дещо про нашу спортову термінологію // Вогні (Львів).- 1932. - 4.11. - С. 50.

4 . Бардіна Л. Способи творення українських спортивних термінів (на матеріалах гімнастики) // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції. - Львів: Львівська політехніка. - 1998. - № 336. - С.347-350.

5 . Баскаков Н.А. Современное состояние терминологии в языках народов СССР. - Москва, 1959. - 217 с.

6 . Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. - К: Наукова думка. - 1991.- 231 с.

7 . Боберський І. Українське сокільсьтво - 1894-1939. - Львів: Сокіл-Батько, 1939. - 16 с.

8 . Боберський І. Вправи вільноруч. - Львів: Сокіл-Батько, 1926. -7 с.

9 . Боберський І. Вправи палицями й списами. - Львів: Сокіл-Батько, 1927. - 16 с.

10 .Боберський І. Вправи хоругвицями - Львів: Сокіл-Батько, 1927. - 17 с.

11 .Боберський І. Забави і гри рухові. - Львів, 1904. -31 с.

12 .Боберський І. Забави і гри рухові. Часть ІУ. Ситківка. - Львів: Сокіл-Батько, 1909. - 47 с.

13 .Боберський І. Забави і гри рухові. Часть ІІІ. Копаний мяч. - Львів: Сокіл-Батько, 1906. - 36 с.

14 .Боберський І. їзда на лещатах // Вісти з Запорожа. - 1912. - 4.66. - С. 4-7.

15 .Брыкин А.Т. Гимнастическая терминология. -Москва: Физкультура и спорт, 1969. — 147 с.

16 .Буляж З.С. Функционально-соматический анализ русской спортивной лексики: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 - Москва, 1989. — 23 с.

17 .Бурячок А., Демський М., Якимович Б. Російсько-український словник для військовиків. - К.: Варта, 1995. - 384 с.

18 .Бурячок А. А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов’янських мов: Назви відносин між державами, народами. - К., 1983. - 248 с.

19 .Бучацький О. Українська спортова термінольогія // Українська спортивна та військово-похідна термінологія. Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Львів, 1992. - С. 41-47.

20 .Вацеба О. Перші українські спортові часописи Галичини і становище національної спортивної термінології // Старт. - 1993. - № 7-8.- С. 8-9.

21 .Вацеба О.М. Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. - 226 с.

22 .Вацеба О., Козій Ю., Янків І. Фахова мова спортивної періодики української діаспори // Проблеми української термінології.: Матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції. Вісник Державного університету “Львівська Політехніка”. - №336. - Львів, 1998. - С. 342-344.

23 .Величко К. Живая речь в условиях массовой коммуникации: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 - Ленинград, 1978. - 21 с.

24 .Виноградов В.В. Вступительное слово // Вопросы терминологии. - Москва, 1961. - С.6.

25 .Вісник Інституту Української Наукової Мови // К., 1928. - Вип.2. - С. ЗО.

26 .Вісник фізичної культури //Харків, 1930. -№1.-С. 15.

27 .Вісник фізичної культури // Харків, 1932. - №2-4. - С. 20-23.

28 .Вісник фізичної культури // Харків, 1934. - №8-9. - С. 7-8.

29 .Вісник фізичної культури // Харків, 1929. - №2. - С. 28.

30 .Вісник фізичної культури // Харків, 1929. - №5-6. - С. 17.

31 .Вовк А. Наукова мова і політика: 55 років української термінології в УРСР // Сучасність. - Мюнхен, 1979. - 4.7-8. - С. 87-95.

32 .Воробйов В. До проблеми інтернаціоналізації української спортивної термінології // Українська спортивна та військово-похідна термінологія. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Львів, 1992. - С. 22-24.

33 .Гайдучок С. Видавнича діяльність нашого сокільства // Сокільські Вісті. - 1937. - 4.44, 16 лютого.

34 .Гайдучок С. Відбиванка. - Львів: Сокіл-Батько, 1930. - ЗО с.

35 .Гайдучок С. Вправи вільноруч (4.1).- Львів: Сокіл-Батько, 1927. - 12 с.

36 .Гайдучок С. Вправи вільноруч (4.2).- Львів: Сокіл-Батько, 1927. - 10 с.

37 .Гайдучок С. Вправи вільноруч (Ч.З).- Львів: Сокіл-Батько, 1927. - 9 с.

38 .Гайдучок С. Вправи вільноруч (4.4).- Львів: Сокіл-Батько, 1927. - 11 с.

39 .Гайдучок С. За наше наколесицтво // Сокільські Вісті. - 1935. - 4.6. - С. 7.

40 .Гайдучок С. Пів століття сокільських видань. - Львів, 1937. - 53 с.

41 .Гладкий М. Інститут української наукової мови ВУАН // Вісник ІУНМ. - К., 1930. - Вип.2. - С. 6-10.

42 .Годовата М.П. Формування сучасної української геологічної термінології: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.02 / Інститут української мови АН України. - К., 1994. - 16 с.

43 .Голдованський Я. Американізми в українській спортивній термінології// Українська спортивна та військово-похідна термінологія. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Львів, 1992.- С. 70-74.

44 .Головата Л.М. Культура усного і писемного професійного мовлення. Посібник для студентів факультетів фізвиховання. - Тернопіль: Підручники і посібники, 1997. - 192с.

45 .Грищенко М. Термінологічний словник сьогодні // Українська термінологія і сучасність. - К., 1996. - С. 95.

46 .Грушевський М. Вступне слово до 69 тому Записок НТШ // Записки НТШ. - Львів, 1906. - Т.69. - В.1. - С. 1-6.

47 .Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. - Москва, 1977. - 247 с.

48 .Дмоховський С. Спорт як творчий чинник мови // Спортові вісті: Ілюстрований тижневик (Львів). - 1931. - №6. -С. 19-20.

49 .До українського громадянства // Вісник ІУНМ. - К., 1928. - Вип. 1. - С. 49-50.

50 .Жарський Е. Легкоатлетика. - Львів: Сокіл-Батько. - 1936. - 36 с.

51 .Жарський Е. Водяний спорт // Життя і Знання. - 1932. - С. 218.

52 .Жарський Е. Гаківка // Життя і Знання. - 1939. 4.1. С. 31.

53 .Жарський Е. Ратище // Життя і Знання. - 1929. - 4.9. - С. 267-269.

54 .Жарський Е. Ситківка // Життя і Знання. - 1929. - 4.2. - С. 46-48.

55 .Жарський Е. Совги // Життя і Знання. - 1931. - 4.5. -С. 148-151.

56 .Жарський Е. Українське спортове письменство // Календар-Альманах на 1934 рік: Спорт в маси! - Львів: Вогні. - 1933. - С. 19

57 .Жарський Е. Біг через плітки. - Львів: Сокіл-Батько, 1928. - 24 с.

58 .Жарський Е. Боротьба навкулачки (бокс). - Львів: Сокіл-Батько. - 1936. - 32 с.

59 .Жарський Е. Основи спортивного тренінгу. - Львів: Вогні. - 1931. - 36 с.

60 .Жарський Е. Плавання // Життя і Знання. - 1930. - 4.10-11. - С. 326-328.

61 .Жарський Е. Стусан кулею. - Львів: Сокіл-Батько, 1928. - 14 с.

62 .Жовтобрюх М.А. Нарис історії українського радянського мовознавства (1918-1941). - К.: Наукова думка, 1991. - 260 с.

63 .Жовтобрюх Н.В. Формирование философской терминологии украинского литературного яз?ка: Автореф. дис... канд. филол. наук:

10.02.02 / Киевский педагогический институт имени М.П. Драгоманова. - К., 1992. - 20 с.

64.Захарчин В.В. Українська мовознавча термінологія кінця XIX - початку XX століття: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. - К., 1995. - 26 с.

65.Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1923 рік. - К., 1924. - 166 с.

бб.Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1925 рік,- К., 1926. - 70 с.

67.Зелізний А. Елементи загальної методології в термінологічній праці // Науково-технічне слово. - Львів, 1995. - № 1. - С. 41-52.

68.Зощук С. За українське назовництво у спорті // Авангард. - 1970. - № 6. - С. 422.

69.Ифантопуло Н.И., Колтановский А.П. Терминология гимнастических упражнений. - Москва, 1953. - 143 с.

70.Інструкція для укладання словників ІУНМ // Вісник ІУНМ. - К., 1928. - Вип.1. - С. 66-72.

71.Інструкція до збирання мовного матеріалу з галузи природничої термінології та номенклатури // Вісник ІУНМ. - К., 1928. - Вип.1. - С. 50-65.

72 .Каганович Н. Мовна теорія українського буржуазного націоналізму // За марксо-ленінську критику. - К., 1933. - 4.10. - С. 31-42.

73 .Каганович Н. Проти "народництва" в мовознавстві (Куди йде українська літературна мова?) // Прапор марксизму. - Харків, 1930. - 4.1. - С. 51-65.

74 .Как работать над терминологией. Основ? и метод?. / Пособие составлено по трудам Д.С.Лотте и Комитета научно-технической терминологии АН СССР. - Москва, 1968. - 76 с.

75 .Калинович М.Я. Наука про мову в СРСР і українська мова // Ювілейний збірник АН УРСР. - Куйбышев, 1944. - Т.l. - С. 31-50.

76 .Калинович Ф. Природничий відділ ІУНМ. Короткий огляд роботи за час його існування 1918-1929 рр. // Вісник ІУНМ. - К., 1930. - Вип.2 (Додаток). - С. 1-28.

77 .Калинович Ф. Термінологія органів наркомосвіти і наукова термінологія // Вісник ІУНМ. - К., 1928. - Вип.1. - С. 85-87.

78 .Карабута О.П. Лексико-семантична і словотвірна структура зоологічних назв сучасної української мови: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський університет. - Дніпропетровськ, 1997.- 24 с.

79 .Караванський С. Секрети української мови. - К.: Наукова думка, 1994. - 128 с.

80 .Качникевич Р. Праця над технічною термінологією в науково-технічній комісії НТШ у Львові // Технічні вісти. - Львів, 1932. - Ч. 4-6. - С. 179-180.

81 .Квитко И.С. Термин в научном документе. - Львов, 1976. - 128 с.

82 .Кирик Д.П. Философская терминология в украинском литературном яз?ке дооктябрьского периода: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02. / Львовский государственн?й университет. - Львов, 1968. - 16 с.

83 .Кияк Т. Стан, проблеми, перспективи української термінології // Матеріали конференції. II міжнародний конгрес україністів. - Львів, 1993. - С. 227-231.

84 .Кияк Т.Р. До питання про “своє” та “чуже” в українській термінології // Мовознавство. - 1994. - № 1. - С. 22-25.

85 .Коломоец В.М. Семантическая и словообразовательная структура украинской сельскохозяйственной лексики: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Днепропетровский университет. - Днепропетровск, 1997. - 22 с.

86 .Кондрашкина С.И. Составные спортивные термины в современном русском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 - Ленинград, 1975. - 21 с.

87 .Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту / Уклад. Д.М.Диновський та інші. - К.: Просвіта, 1993. - 20 с.

88 .Костомаров М. Мысли южнорусса о преподавании на южнорусском языке // Основа. - Санктъ-Петербургъ, 1862. - 4.5. - С.1-6.

89 .Костюк А.В. Терминологическая и профессиональная лексика театрального искусства в современном украинском

литературном яз?ке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт яз?коведения им. А.А.Потебни АН УССР. - К., 1990. - 21 с.

90 .Кочан И.М. Именное словообразование в системе технической терминологии (на материале радиомеханики): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт яз?коведения им. А.А.Потебни АН УССР. - К., 1987. -17 с.

91 .Кочан І.М. Теоретичні засади вироблення термінологічних стандартів в українській мові // Мова і культура нації. - Львів, 1991. - С. 40-49.

92 .Кочан І.М., Мацюк Г.П., Пілецький В.І. З історії української термінографії // Мова і духовність нації. - К., 1992. - С. 141-157.

93 .Початкова Т.С. Национальная история русской терминологии. - Москва, 1991. - 118 с.

94 .Кочерга О.Д., Кулик В.М. Українські термінологічні словники довоенного періоду в бібліотеках Киева і Львова / АН України. Інститут теоретичної фізики. - К., 1993. - 16с.

95 .Кочур А., Назаренко Н. Теоретичні, історичні, філософські засади розбудови української спортивної і військової термінології // Українська спортивна та військово-похідна термінологія. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Львів, 1992. - С. 4-5.

96 .Кочур А., Назаренко Н. Про формування української спортивної термінолексики // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції. - Львів: Львівська політехніка, 1998, № 336. - С. 350-353.

97 .Красножан Ж.В. Виноградарская лексика в украинском яз?ке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Днепропетровский университет. - Днепропетровск, 1986. - 23 с.

98 .Крейтор А.М. Формирование и развитие украинской терминолексики ?лементарной математики: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02. / Одесский университет. - Одесса, 1971. - 24 с.

99 .Кримський А. Що зроблено на Україні в царині історично-філологічних наук за десятиліття 1917-1927 рр. // Записки історично-філологічного відділу УАН. - К., 1928. - Кн. XVI. - С. 273-280.

1 ОО.Крыжановская А.В. Сопоставительные исследования терминологии русского и украинского языков. - К., 1985. - 187 с.

101 .Кун Л. Всеощая история физической культуры и спорта. - Москва: Радуга, 1982. - 398 с.

102 .Левченко М. Заметка о русинской терминологии // Основа (Санкт-Петербург), 1861. - июль. - С. 183-186.

ЮЗ.Лепченко Я. До початків національної наукової мови // Вісник ІУНМ. - К., 1928. - Вип.1. - С. 34-39.

104 .Лепченко Я. За якими принципами укладає тепер Інститут української наукової мови природничу номенклатуру // Вісник ІУНМ. - К., 1928. - Вип.1. - С. 25-34.

105 .Лисяк О. За спортову термінологію // Українська спортивна та військово-похідна термінологія. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Львів, 1992. - С. 47-49.

106 .Лотте Д.С. Вопрос? заимствования и упорядочения иноязˀчнˀх терминов и терминоˀлементов. - Москва, 1982.-150 с.

107 .Лотте Д.С. Основ? построения научно-технической терминологии. Вопрос? теории и методики. - Москва, 1961. - 160 с.

108 .Мартинюк М. До проблеми упорядкування спортивної термінології // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції. - Львів: Львівська політехніка, 1998, № 336. - С. 345-347.

109 .Марченко В.С. Украинская строительная терминология: систематизация, образование, нормирование (на примере микросистем? “Терминология жилищно-гражданского строительства”): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт украинского яз?ка АН Украин?. - К., 1992. - 16 с.

110 .Матеріали Всеукраїнської наукової-практичної конференції “Спорт і національне відродження”, присвяченої 120-літтю від дня народження професора І.Боберського (14-15 жовтня 1992р.). - Львів, 1994. - 240 с.

111 .Мельничук О.С. Мова, як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства // Мовознавство. - К., 1997. - №2-3. - С. 3-19.

112 .Михайлишин Б.П. Парадигматические связи и функциональн?е особенности украинской терминолексики изобразительного искусства (антонимические и синонимические отношения): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02. / Институт яз?коведения им. А.А.Потебни АН УССР. - К., 1990. - 17 с.

113 .Мовознавство. - 1934. - 4.1-2.

114 .Молдатаева Е.А. Термины спорта в русском и казахских язиках : Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 - Алма-Ата, 1972. - 17 с.

115 .Москаленко Н.А. Из истории украинской грамматической терминологии: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02. - К., 1956. - 16 с.

116 .Москаленко Н.А. Нарис історії української граматичної термінології. - К., 1959. - 224 с.

117 .Мурашко Л.В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. - К., 1997. - 21 с.

118 .Нагина В.А. Семантико-словообразовательная структура украинской метеорологической терминологии: Автореф. дис... канд.

филол. наук: 10.02.02 / Днепропетровский университет. - Днепропетровск, 1986. - 23 с.

119 .Наконечна Г.В. До історії унормування української науково-технічної термінології // Мовознавство. - К., 1992. - №6. - С. 41-47.

120 .Наконечна Г.В. Формування і розвиток української хімічної термінології: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02. / Інститут української мови АН України. - К., 1994. - 18 с.

121 .Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах. - К., 1993. - 238 с.

122 .Нація і спорт: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80- річчю СТ “Україна”. - Львів, 1991. - 59 с.

123 .Німецько-російсько-український словник спортивних термінів / Укладений Ц.Й.Рожковським. - Вінниця: ДКФ. - 1997. - 192 с.

124 .Нікітіна Ф.О. Способи структуризації інтернаціональних терміноелементів в українській науковій термінології // Мовознавство. - К., 1996. - № 4-5.- С. 47-49.

125 .Овчаренко Н.І. Способи номінації і словотворення у сучасній українській мінералогічній термінології: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський державний університет. - Дніпропетровськ, 1996. - 21 с.

126 .0гар Е.І. Українська друкарська термінологія: формування та функціонування: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. - К., 1996. - 22 с.

127 .Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. - К.: Наукова думка, 1995. - 296 с.

128 .Олімпійська хартія. Офіційне видання МОК і НОК України. - К.: Олимпийская литература, 1999. - 95 с.

129 .Паламарчук Л.С. Українська радянська лексикографія. - К.: Наукова думка, 1978. - 204 с.

130 .Палюга Л.М., Симоненко Л.О. Про укладання термінологічних словників. - Хмельницький, 1991. - 20 с.

131 .Паночко М.М. Словник-довідник слів із літерою Ґ. - Львів:Кальварія, 1998 .- 46 с.

132 .Паночко М.Н. Украинская спортивная лексика: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Киевский государственной пединститут им. А.М. Горького. — К., 1978. - 23 с.

133 .Панько Т.П. Развитие украинской экономической терминологии XIX - XX веков: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Львовский государственн?й университет. - Львов, 1965. - 16 с.

134 .Панько Т.П. Формирование терминологии политической экономии (на материале украинского языка в сопоставлении с русским и белорусским): Автореф. дис... докт. филол. наук: 10.02.02 / Институт яз?кознания им. А.А. Потебни. - К., 1981. - 46 с.

135 .Панько Т.І. Теоретичні засади українського термінотворення // Мова і духовність нації. - К., 1992. - С. 127-141.

136 .Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. - Львів: Видавництво “Світ”, 1994. - 216 с.

137 .Періодичні та серійні видання НТШ (1885 - 1939). Анотований покажчик. - Львів, 1991. - 103 с.

138 .Пертишин Ю.В. Проблеми сучасної української спортивної термінології // Українська спортивна та військово-похідна термінологія. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Львів, 1992. - С. 37- 41.

139 .Пилецкий В.И. Соотношение национального и интернационального в словообразовательной структуре украинских физических терминов: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт языкознания им. А.А. Потебни. - К., 1986. - 24 с.

140 .Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: В 2 т. - К.: Олимпийская литература, 1994. - Кн.1. 496с.; кн.2. 480 с.

141 .Покровська О.А. Українська термінологія ринкових відносин: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський університет. - Харків, 1996. - 24 с.

142 .Попеску І.К. Малий античний олімпійський словник. - К.: Олімпійська література. - 1999. - 143 с.

143 .Попеску І.К., Стельникович В.М. Історико-методологічний аналіз формування термінології з фізичної культури і спорту //

Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції “Роль фізичної культури в здоровому способі життя” - Львів, 1994. - 85 с.

144 .Пристай Б. Унормування науково-технічної термінольоґії // Технічні вісти. - Львів, 1932. - 4.4-6. - С. 177-179.

145 .Проблеми української науково-технічної термінології // Тези доповідей 1-ої Міжнародної наукової конференції. - Львів, 1992. - 236 с.

146 .Проблеми української науково-технічної термінології // Тези доповідей 2-ої Міжнародної наукової конференції. - Львів, 1993. - 344 с.

147 .Проблеми української науково-технічної термінології // Тези доповідей 3-ої Міжнародної наукової конференції. - Львів, 1994. - 268 с.

148 .Проблеми української термінології // Матеріали 4-ої Міжнародної наукової конференції. - Львів, 1996. - 270 с.

149 .Проблеми української термінології // Матеріали 5-ої Міжнародної наукової конференції. - Львів, 1998. - 379 с.

150 .Развитие терминологии на языках союзных республик СССР. Общая проблематика. Терминология на рус., укр. и бел. языках / Под ред. А. Мусаева, - Москва: Наука. - 1986. - 268 с.

151 .Резолюція комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті на доповідь т. Хвилі "Націоналістична небезпека на

152 .Резолюція комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології // Мовознавство. - К., 1934. - № 1. - С.17-21.

153 .Резолюція НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології // Мовознавство. - 1934. - 4.1. - С. 4-5.

154 .Рекомендации Всесоюзного совещания по разработке терминологии в литературных языках народов СССР // Вопросы терминологии. - Москва, 1961. - С. 16-18.

155 .Репресоване відродження. - К.: Наукова думка, 1993. - 128 с.

156 .Реформатский А.А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. Материалы Всесоюзного терминологического совещания. - Москва, 1961. - С. 46-55.

157 .Родзевич Н.С. Поняття "термін", "термінологія", "номенклатура" в працях радянських і зарубіжних учених // Лексикографічний бюлетень. - К., 1963. - Вип. IX. - С. 3-12.

158 .Розумейко М.С. Педагогічна лексика української мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. / Інститут української мови НАН України - К., 1995. - 25 с.

159 .Російсько-український словник з фізичної культури і спорту / За ред. В.Г.Осінчука, І.К.Попеску, Е.М.Рябенко та ін. - Львів: Світ, 1993. - 312 с.

160 .Російсько-український словник з фізичної культури і спорту / Укладачі Л.І.Чичиленко, Г.І.Довгаль, Ф.А.Непийвода та ін. - К.: ІЗМН, 1997. - 160 с.

161 .Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Укл. Й.Ф.Андерш, С.А.Воробйова, М.В.Кравченко та ін. - К.: Наукова думка, 1994. - 600 с.

162 .Російсько-український словник спортивних термінів/ Укладач О.П.Криштальський, за редакцією М.М.Паночка. - Львів: УСА, 1991. - 85 с.

163 .Російсько-український словничок медичної термінольогії. - К., 1918. - 31 с.

164 .Рудницький Я. Українська спортивна термінологія // Календар-Альманах на 1934 рік. Спорт в маси. - Львів: Вогні, 1933. - С. 5-9.

165 .Русско-украинский спортивный словарь / Фирсель Н.И., Калюжная В.Н. - К.: Здоровье, 1973. - 170 с.

166 .Савченко Ф. Інститут Української Наукової Мови Академії Наук // Україна. - К., 1926. - Кн.5. - С. 179-186.

167 .Самійленко В. Чужомовні слова в українській мові // Твори.-К, 1958.- С. 371.

168 .Секунда Т. Дещо про російську та українську технічну термінольогію // Вісти українського технічного товариства у Львові. - Львів, 1923. - 4.1. - С. 13-31.

169 .Секунда Т. Матеріяли до технічної термінології південно-західньої Чернігівщини // Науково-технічний вісник. - К., 1926. - № 4-5. - С. 46-49.

170 .Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології // Вісник ІУНМ. - К., 1930. - Вип.2. - С. 11-21.

171 .Сербенская А. А. Развитие украинской юридической терминологии после Великой Октябрьской социалистической революции: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Львовский государственн?й университет. - Львов, 1965.- 16 с.

172 .Симоненко Л. А. Микробиологическая лексика украинского яз?ка: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт яз?кознания им. А.А. Потебни. - К., 1973. - 21 с.

173 .Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології. - К.: Наукова думка, 1991. - 152 с.

174 .Склад і структура термінологічної лексики української мови. - К., 1984. - 195 с.

175 .Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. - К., 1985. - 966 с.

176 .Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування (Проект) / За ред. А.Васильківського. - Харків, 1926. - 33 с.

177 .Словник української мови: В 11-ти т. - К.: Наукова думка, 1970-1980.

178 .Сокільські Вісти. - 4.5. - 1938. - травень.

179 .Сокільські Вісти. - 4.8. - 1936. - серпень.

180 .Сокол И.О. История формирования украинской орнитологической номенклатур?: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт украинского яз?ка АН Украин?. - К., 1992. - 17 с.

181 .Спорт: Журнал присвячений усім ділянкам спорту. - Львів, 1925. - №1-7.

182 .Спорт: Часопис Українського Спортового Союзу.- Львів, 1936. - №1-10.

183 .Сталин И.В. Марксизм и национально-колониальный вопрос. - Москва, 1938. - С. 194-195.

184 .Стан та перспективи наукової роботи Інституту Української Наукової Мови / Доповідь Керівника ІУНМ Гр.Холодного Раді Академії 5 листопада 1928 р. - С. 10-11.

185 .Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильєва Н.В. Общая терминология. Вопрос? теории. - Москва, 1989. - 246 с.

186 .Терминоведение на Украине: Библиографический указатель / Сост. М.Ф. Богуцкая, А.В. Лагутина. - К., 1982. - 106 с.

187 .Технічна термінологія. Прийнята технічно-термінологічною комісією при департаменті професійної освіти / Ред. Т. Секунда. - К., 1919. - Вип.2. - 15 с.

188 .Третевич Л.М. Нулевая суффиксация имен существительн?х в современном украинском яз?ке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Ужгородский университет. - Ужгород, 1980. - 26 с.

189 .Українська термінологія і сучасність // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. - К., 1997. - 240 с.

190 .Українська термінологія і сучасність // Тези доповідей I Всеукраїнської наукової конференції. - К., 1996. - 121 с.

191 .Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць / НАН України, Інститут української мови, Комітет наукової термінології; Ред. кол.: Симоненко (відп. ред.) та ін. - К., 1998. - 264 с.

192 .Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення. - Львів, 1996. - 162 с.

193 .Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність. - Львів, 1997. - 188 с.

194 .Фізкультурник України. - 1932. - № 6.- С.53.

195 .Фінкель О.М. Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння // Мовознавство. - К., 1934. - № 2. - С. 63-81.

196 .Франко П. Правила до ситківки. - Львів: накладом “Вісти з Запорожа”, 1911. - 36 с.

197 .Франко П. Скок в далечінь // Вісти з Запорожа. -1911. - 4.59. - С. 5-6.

198 .Франко П. Спис до мету // Вісти з Запорожа. - 1911. - 4.58. -С. 5-6.

199 .Франко Т. Історія і теорія руханки. - Коломия-Львів: Сокіл-Батько, 1923. - 200 с.

200 .Франко Т. Початки українського спорту у Львові // Альманах СТ “Україна”. - 1936. - 131 с.

201 .Франко Т. Руханка і спорт на Радянській Україні // Життя і Знання.- 1927. - 4.5. - С. 144-149.

202 .Франко Т. Українська ситківка // Новий час. - 1926.- 4.59, 26 серпня - С.5.

203 .Франко Т. Футбалевий тренінг і тактика // Спортові Вісти. - 1933. - Ч. 5-8.

204 .Хаютин А.Д. Термин, терминология, номенклатура (учебное пособие). - Самарканд, 1972. - 130 с.

205 .Хвиля А. Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті. — К., 1933. — 30 с.

206 .Хвиля А. За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури // Мовознавство. - К., 1934. - № 1. - С. 7-13.

207 .Хвиля А. Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті. - К., 1933. - 144 с.

208 .Хвиля А. На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті // За марксо-ленінську критику. - К., 1933. - 4.7. - С. 3-26.

209 .Холодний Г. До історії організації термінологічної справи на Україні// Вісник ІУНМ.-К., 1928. - С. 15-16.

210 .Холодний Г. До історії організації термінологічної справи на Україні // Вісник ІУНМ. - К., 1928. - Вип.1. - С. 9-20.

211 .Чайковський М. Завдання української наукової технічної термінольогії // Вісти українського технічного товариства у Львові. - Львів, 1923. - 4.1. - С.2-12.

212 .Червінська Л.Ф., Дикий А.Т. Покажчик з української мови. - Харків, 1929-1930. - 290 с.

213 .Чучка П.П. История становления украинской географической номенклатур?: Автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт яз?кознания им. А.А. Потебни АН УССР. - К., 1981. - 24 с.

214 .Шалгин Ф.Г. Развитие спортивной терминологии в советскую эпоху // Развитие русского языка после Великой Октябрьской социалистической революции. - Ленинград, 1967. - С. 119-145.

215 .Шмелев Д.Н. О семантических изменениях в современом русском языке // Развитие грамматики и лексики современного русского языка. - Москва, 1964. - С. 11-17.

216 .Энциклопедия современного олимпийского спорта / Глав, ред. Платонов В.Н.- К.: Олимпийская литература, 1998. - 599 с.

217 .Якимович Б.З. Джерела та принципи добору військової лексики// Українська спортивна та військово-похідна термінологія. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Львів, 1992.- С. 8-11.

218 .Якимович Б.З. Українська морська військова терміносистема: історико-лінгвістичні та політико-ідеологічні

проблеми творення та функціонування // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції. - Львів: Львівська політехніка, 1998, № 336. - С.337-342.

219 .Якимович Б.З. Українська морська військова терміносистема: історико-лінгвістичні та політико-ідеологічні проблеми творення та функціонування // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції. - Львів: Львівська політехніка, 1998, № 336. - С. 337-342.

220 .Янків І. Історичні аспекти розвитку української спортивної термінології Галичини у першій половині XX століття // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 36. наукових праць. — Луцьк, 1999. -С. 101-106.

221 .Яремко Я. П. Формування української військової термінології: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівський державний університет. - Дрогобич, 1997. - 16 с.

222 .Бузук П. Історія української мови. - Мюнхен, 1985.- 131 с.

223 .Ващенко Г. І.Боберський як піонер в розбудові української системи тіловиховання // Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру. - Мюнхен: Накладом видав. "Авангард", 1956. - С. 34-35.

224 .Горбач О. Лексика наших картярів і шахістів // Вільне слово. — Торонто, I960.- 4.8. — С. 22-23.

1.1 .Енциклопедія українознавства: Словникова частина / За ред. проф. В.Кубійовича. - Т.І-Х. - Париж; Нью-Йорк, 1955-1989.

1.2 .Коць-Григорчук Л. Післямова // Голоскович Г. Правописний словник. - Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1997. - С.452-457.

1.3 .Коцюбинський Б. Справа термінологічних словників // Рідна мова. - Варшава, 1937. - 4.2. - С.14-15.

1.4 .Кривоносюк П. Для одного народу - одна наукова термінологія // Рідна мова. - Варшава, 1935. - 4.11. - С. 493-494.

1.5 .Огієнко І. Наші спортові організації й рідна мова // Рідна мова. - Варшава, 1935. - 4.12. - С. 543-548.

1.6 .Огієнко І. Інститут української наукової мови в Києві // Рідна мова. - Варшава, 1933. - 4.2. - С. 50-52.

1.7 .Огієнко І. Історія української літературної мови. Вінніпег, 1949. - 189 с.

232 .Петлюра Симон Статті, листи, документи. - Нью-Йорк: УВАН, 1978. - С. 372.

233 .Рудницький Я. Етимологічний словник української мови. - Т. I-IV. - Оттава, 1971-1982.

234 .Смаль-Стоцький Р. Українська мова в совєтській Україні. - 2-ге вид. - Нью-Йорк-Торонто-Сидней-Париж, 1969. - 318 с.

235 .4орній С. Історія української літературної мови XX сторіччя. - Мюнхен, 1975. - 110 с.

236 .Шевельов Ю. Українська мова в першій половині XX століття (1900-1941). Стан і статус. - Мюнхен, 1987. - 295 с.

237 .Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. - Мюнхен, 1951. - 402 с.

238 .Штогрин Д.М. Каталог видань Української Академії Наук 1918-1930 рр. - Чикаго, 1966. - 74 с.

239 .Biniewicz J. Narodziny polskiej terminologii nauk scislych // Slowo i czas. - Opole, 1998. - S. 215-225.

240 .Deutsche Fachsprache der Technik. Ein Ratgeber f r die Sprachpraxis. - VEB Verlag Enzyklop die. - Leipzig, 1975. - 296 s.

241 .Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartsprache. - Leipzig, 1976. - 364 s.

242 .Gajda S. Wprowadzenie do teorii terminu. - Opole, 1990. - 145 s.

243 .Wallechincky D. The complete book of the Summer Olympics.- New York: Aurum Press, 1991. - 764 s.

ДОДАТОК А

Галицькі терміни 20-30-х роки

атака у розі ступня,
безпека
вправляючих,
біг на місці,
біг через воринння
(плітки),
біги,
біжня,
бічник,
боксерська постава,
булавки,
весляр,
веслярський тор,
веслярські перегони,
виваг з відбиттям,
видвиг хід,
виклін - телемарк,
вилаз по линві,
вимах ноги вгору,
вимах правої руки
вправо зі скрутом
тулуба,
вимахи з диском у
РУЧГ
вихід ступенем,
вихід частиною,
вихідна з'їздова
постава,
виштовх рамен
перед,
відмет,
відпоручники,
відскок противника,
відсторонь,
вільний коп,
водний м'яч,

впоряд,
вправи вільноруч,
вправи з предметами,
вправи м’ячищем,
вправи на дручнику,
вправи на коні,
вправи на поручні,
вправи на приладдях,
вязання довгоремінне,
вязання сталеві,
гаківка,
гаківкові змагання,
гамування кійками,
гамування,
гінці,
гнати м’яч,
гніздо,
гойдак,
гойдання у звисі,
гра двійок і в трьох,
грайка,
грище,
гру проводиться на густим скошеним травнику,
гряда,
грядак,
дво- і трикрок,
десятизмаг,
добіг,
добра постава при швидкому бігу,
долівкові вправи,
доцільність штовхів,
дробити;
дручки,
з’їзд “стрілою”,
з’їзд в глибокім присіді,
з’їзд в присіді,
з’їзд,
забавипідгин рамен на груди,
загальна техніка,
займ,
закоп,
затока-Крістіяніє,

ЗВИС у П1ДГИН1,
звис,
звичайний хід,
згин вперед,
здобута гряда,
зіскок,
злучний звис,
злучник,
змаг,
змагуни,
кадовб похилений вперед,
карний коп,
каюкові змагання ,
кізли,
кійки,
ковбня,
коні,
коп бічним краєм ноги,
коп бічним краєм ноги,
коп запятком,
коп кінцем ноги,
коп середнім краєм ноги,
копане,
копаний м’яч,
копун,
кошиківка,
крижівник,
круження тулуба,
кружник 3 драбинами,
крута їзда,
крутовий стиль скоку
увисочінь,
купальні,
купіль,
кутовий удар - наріжняк,
лежачий навис,
летняк вперед,
летун,
летунський спорт,
лещата прикріпляються до ніг при помочи вязань,

лещата,
лещатарський хід,
лещатарські курси,
лещетарство,
линви до вилазу,
линви до
перетягування,
м’яч на дворі,
маратонський біг,
мет диском,
мет ратищем у
розкроці,
мет ратищем,
мети каміньцями,
мети,
мистець світу,
містки,
місток
місток до скоку,
млинок убік
млинок,
на руховій площі,
навшпильки,
наколесництво,
наколесні,
нападник - чільник,
наріжняк,
наука зриву при
вибізі,
недозволен! штовхи,
неплавний хід,
обводити суперника
дробити відбиванка,
оборот ногою
долішною,
оборот,
одвірки,
одягальня,
п’ястук при штовху,
палка плетена-
плетівка(ракетка),
пара рукавиць,
переворот вперед,
перекупка ,
перемах,
перестрімка,
пивки,
півплужок,
підборідний
удар правою,

підвис задом,
підвиє,
підготова,
підколінник обоніж,
підколінник,
піднос рамен боком вгору,
підскоки,
підхід під гору,
пінг-понг,
плавання горілиць,
плавання довільним стилем,
плавання кравлем,
плавання навзнак,
пливацькі змагання,
пліт,
пліть струн,
плужок,
побочини,
повільний біг,
поворот до попередньої постави,
погин рамен,
подвійні удари,
поміри мету,
поміст до скоку,
поперечина,
поруча,
постава в присіді,
посудки,
похилення кадовба вперед,
привороття,
прикляк на праву ногу виваг
приніжка,
приписи змагань,
приписи навкулачних змагань,
прогульки,
прорух вправ,
прорух,
прямий штовх правою,
публічні пливальні,
пятизмаг,
рівносторонній хід,
розбіг до скоку,

розбіг,
розкрок,
розмаховий удар,
розпнятий звис,
рухавковий
одностріл,
санкарство,
саночкарство,
серія ударів,
серповий удар
правою,
серповий удар-
серповик,
сід з випрямом ніг,
сід,
сітківка,
скічня природня,
скічня,
скок жердкою
удовжінь,
скок з лещатарської
скочні,
скок зі скічні,
скок поперечний,
скок поперечний в
зїзді закосами,
скок у похиленій
поставі;
скок увисочінь
ножицевий,
скок увисочінь,
скок удовжінь:
грудний спосіб та
ножицевий стиль,
скоки,
скорч ніг під себе,
скрут тулуба,
слалом,
спорт летунського
модялярства,
спортове захования,
спортовець,
спортові грища,
спохил змахом
вперед
сталеві жердки до
вилазу,
стрибанка,
стрімголов на
голові,

стрімголов на руках,
ступні - ринг,
стусан з кола,
стусан кулею,
телемарк з боку,
телємаркф зі заду,
тереновий скок,
тор,
точкування -
виявлення переможці
через
атак, оборону,
тренінг,
тризмаг,
удар головою,
удар носком - коп
кінцем ноги,
удар у голову ззаду,
фігурові їзди,
Фінський хід,
фінські лещатах,
футболіст - копун,
хиби при скоці,
хиби,
хід із виклоном,
хід посувом,
хода з гори,
хода під гору,
цільний удар,
черевний вишиб,
численн,
чільник,
шаблі до шарму,
швейцарські крісла,
швецькі лавчини,
швидкий біг,
широкий розкрок,
штовх відчиненою
долонею,
штовх коліном,
штовх нижче пояса,
штовх у нирки,
штовх у підборіддя,
штовхи получити з
працею ніг,
штрафний удар -
карний коп